

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOLOGICA 2/2023

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE

PHILOLOGICA 2/2023

JANA KRÁLOVÁ
a LUKÁŠ KLIMEŠ (ed.)

UNIVERZITA KARLOVA
NAKLADATELSTVÍ KAROLINUM

Editoři: Jana Králová (Univerzita Karlova)
Lukáš Klimeš (Univerzita Karlova)

<http://karolinum.cz/journals/philologica>

© Univerzita Karlova, 2024
ISSN 0567-8269 (Print)
ISSN 2464-6830 (Online)

OBSAH

Jedno číslo, dvě výročí 7

Dvojité výročí

Ondřej Klbal: Peter Newmark's Contribution to Legal Translation. 13

Alena Macurová – Naďa Hynková Dingová: „Cizí“ jako „naše“? Poznámky k bytí české básně v překladu do českého znakového jazyka 23

Bohuslav Mánek: Domestikace v překladech z anglické literatury v českém národním obrození 33

Vývojové tendence oboru

Miguel José Cuenca Drouhard: Literatura checa en español publicada en Checoslovaquia 1948–1989 43

Jitka Zehnalová: Digital Data for the Sociology of Translation and the History of Translation. 55

Petra Mračková Vavroušová – Jana Pokojová: „Narušená direkcionálna“ při výuce překladu (na příkladu studijního programu double degree Praha-Lipsko) 73

Tomáš Svoboda – Šimon Schwarz: Od přístupu bez restrikcí po tužku a papír: posteditace strojového překladu v překladatelsky zaměřeném studiu 83

Varia

Ústav translatologie v letech 1991–2005 111

Ústav translatologie v letech 2006–2021 117

Ústav translatologie od roku 2022 po současnost 125

Pavel Šveda (ed.) (2021). Changing Paradigms and Approaches in Interpreter Training (Veronika Trusová) 131

Mikhail Mikhailov: Translator Trainers' Meeting in the Heart of the Golden Prague 135

JEDNO ČÍSLO, DVĚ VÝROČÍ

Předkládané číslo řady *AUC – Philologica, Translatologica Pragensia* je záramováno dvěma výročími: v letošním roce uplynulo šedesát let od založení oboru překladatelství a tlumočnictví na československých univerzitách a koncem loňského roku oslavila své životní jubileum doc. PhDr. Zuzana Jettmarová, M.Sc., Ph.D.

Spojení obou dat není náhodné – Zuzana Jettmarová zahájila studium na někdejší Univerzitě 17. listopadu v Praze, dokončila je na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a s katedrou překladatelství a tlumočnictví, pozdějším Ústavem translatologie spojila naprostou většinu svého profesního života, přičemž celých patnáct let stála v jeho čele. Přínos doc. Jettmarové pro rozvoj oboru očima bývalé studentky a pozdější kolegyně shrnula ve svém příspěvku – vydaném před několika lety¹ – Vanda Obdržálková, níméně odborná činnost doc. Jettmarové ani v posledních letech nijak neustávala. Svědčí o tom vedle významné činnosti pedagogické také potřeba zdůraznit, že doc. Jettmarová přispěla nejen k rozvoji výuky oboru, ale rovněž jako neúnavná propagátorka českých a slovenských teorií překladu i pozoruhodného a dodnes životného myšlenkového dědictví českého strukturalismu. Především je nutno ocenit její neutuchající snahy o nápravu všemožných zkreslení, jichž se – zejména ze strany anglosaských translatologů – v minulosti dostalo myšlenkám Jiřího Levého a dalších teoretiků ze střední a východní Evropy. A zdaleka nejde jen o její spolupráci s překladatelem P. Cornessem na převodu Levého *Umění překladu* do angličtiny. Neméně přínosné jsou její články, v nichž trpělivě vysvětlovala, srovnávala a uváděla vše na pravou míru. Snesla tak dostatek jasných a pádných důkazů o tom, že není nic přehnaného na tvrzení, že Levý předběhl svou dobu. Vlastním empirickým výzkumem pak prokázala životnost Levým představené a Popovičem rozpracované kategorie překladovosti i mimo oblast uměleckého překladu, totiž v reklamě, žánru, který ovlivňuje náš každodenní život jako málokterý druh komunikace.²

Předkládané číslo *AUC – Philologica* otevírá článek *Peter Newmark's Contribution to Legal Translation* z pera Ondřeje Klabala, který očima bývalého studenta nazírá na vědecký přístup Zuzany Jettmarové. Její výzkumy aplikuje na překlad mezi češtinou a českým znakovým jazykem Alena Macurová a Naďa Hynková Dingová ve svém příspěvku „Cizí“ jako „naše“? *Poznámky k bytí české básně v překladu do českého znakového jazyka*. Na péči, kterou doc. Jettmarová věnovala a dosud věnuje vědeckému odkazu Jiřího Levého

¹ Obdržálková, Vanda (2018) „K narozeninám Doc. Zuzany Jettmarové“, *AUC – Philologica* 2: 165–169.

² Přejato z podkladu poskytnutého PhDr. Davidem Mračkem, Ph.D.

ho, zejména jejímu podílu na novém vydání Levého *Českých teorií překladu*³, navazuje článek Bohuslava Mánka *Domestikace v překladech z anglické literatury v českém národním obrození*.

Druhým tématem, které toto číslo rámuje, je šedesáté výročí založení oboru překladatelství a tlumočnictví na tehdejší Univerzitě 17. listopadu. Po jejím rozpuštění v roce 1974 převzala výuku katedra překladatelství a tlumočnictví na FF UK. Zpracovat dějiny oboru by si zasloužilo samostatný výzkum a snad i knižní publikaci, nicméně s vybranými aspekty, a sice jak s působením oboru na původním pracovišti, tak po jeho přechodu na FF UK, se může zájemce seznámit na výstavě *Ztraceni v překladu* v prvním poschodí Šporkova paláce v Hyberské 3. Pohled studentky, které se zmíněné převedení oboru dotklo osobně, uvádí ve svých vzpomínkách *Ústav translatologie v letech 1991–2005* právě Zuzana Jettmarová. Pohled těch, jichž se turbulence s „přechodem“ na FF UK přímo osobně dotýkaly, nabízí ve své autobiografii Josef Forbelský.⁴

Další texty v tomto čísle proto reflektují vývojové tendence oboru jako takového, zejména bouřlivý vývoj v posledních desetiletích. Studie Miguela Cuency Drouharda *Literatura checa en español publicada en Checoslovaquia 1948–1989* se vrací do minulosti, kdy překlady z češtiny do španělštiny realizované domácími institucemi nahrazovaly jako studijní materiály nepřístupnost původních textů v cizích jazycích. Další práce odrážejí změny, které do bádání i výuky v oboru přinesly společenské změny i nové technologie, na něž reaguje ve svém příspěvku *Digital Data for the Sociology of Translation and the History of Translation* Jitka Zehnalová. Změny, které si v didaktice překladu vyžádala internacionalizace studia, jsou tématem článku Petry Mračkové Vavroušové a Jany Pokojové „*Narušená direkcionálnita*“ při výuce překladu (na příkladu studijního programu *double degree Praha-Lipsko*). Syntézu obou aspektů, tedy na jedné straně digitalizaci oboru a na straně druhé její dopad na výchovu překladatelů v mezinárodním kontextu na univerzitách sdružených v EMT (European Master in Translation), nabízí příspěvek Tomáše Svobody a studenta Ústavu translatologie Šimona Schwarze *Od přístupu bez restrikcí po tužku a papír: posteditace strojového překladu v překladatelsky zaměřeném studiu*.

Vzájemná provázanost historických aspektů a současnosti se projevuje i v sekci Varia: pohled zvenčí na vývoj jak studijního, tak vědního oboru podávají osobnosti, které stály a stojí v čele katedry překladatelství a tlumočnictví / Ústavu translatologie od jeho převedení pod Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy po dnešek. V návaznosti na rozhovor⁵ s prvním vedoucím naší katedry, prof. PhDr. Milanem Hralou, DrSc., byla také zvolena forma otázek a odpovědí pro jeho následovníky: doc. PhDr. Zuzanu Jettmarovou, MSc., Ph.D., PhDr. Stanislava Rubáše, Ph.D., a PhDr. et Bc. Tomáše Svobodu, Ph.D. Těžiště jejich výpovědí spočívá v osobním pohledu na vývoj pracoviště i vědního oboru zejména v posledních třiceti letech a odráží jak odlišné společenské podmínky, za nichž svoji funkci vykonávali a vykonávají, tak i změny, jimiž translatologie a didaktika překladu a tlumočení v posledních desetiletích prošla.

³ Levý, Jiří ([1957] 2023) *České teorie překladu*, Praha: Karolinum. K vydání připravili Zuzana Jettmarová, Jana Králová, Lukáš Klimeš a Kateřina Středová.

⁴ Forbelský, Josef (2013) *Svět se mnou, svět beze mě*, Praha: Academia, 361–362.

⁵ Rozhovor s prof. Hralou vedl Jindřich Veselý, viz *AUC – Philologica* 1, 2002, *Translatologica Pragensia* 7: 211–223.

Pohled na vývoj a současný stav oboru doplňuje doktorandka Ústavu translatologie Veronika Trusová ve své recenzi knihy *Changing Paradigms and Approaches in Interpreter Training*, jejímž editorem je slovenský translatolog střední generace Pavol Šveda. Kniha seznamuje čtenáře jak s historií, tak se současností výuky tlumočení ve středoevropském prostoru. Recenze je, vedle spoluautorství Šimona Schwarze v již zmíněném textu vytvořeném spolu s Tomášem Svobodou, také ukázkou rostoucí účasti studentů a doktorandů na publikační činnost Ústavu translatologie.

Zvenčí hodnotí stav bádání i výuky překladu nejen v národním měřítku zpráva Mikhaila Mikhailova z Univerzity v Tampere o mezinárodní konferenci *Translator Trainers' Meeting in the Heart of the Golden Prague*, která se konala v Praze ve dnech 20.–21. října 2022.

prof. PhDr. Jana Králová, CSc.
doi: 10.14712/24646830.2023.18

BIBLIOGRAFIE

- Forbelský, Josef (2013) *Svět se mnou, svět beze mě*, Praha: Academia.
- Hrala, Milan – Králová, Jana (2005) ‚Rozhovor s jubilantem (poněkud netradiční)‘, rozhovor vedl Jindřich Veselý, *AUC – Philologica* 1, 2002, *Translatologica Pragensia* 7: 211–223.
- Levý, Jiří ([1957] 2023) *České teorie překladau*, Praha: Karolinum.
- Obdržálková, Vanda (2018) ‚K narozeninám Doc Zuzany Jettmarové‘, *AUC – Philologica* 2: 165–169.

DVOJITÉ VÝROČÍ

PETER NEWMARK'S CONTRIBUTION TO LEGAL TRANSLATION

ONDŘEJ KLALBAL

ABSTRACT

This paper reflects upon the relevance of the ideas of Peter Newmark to legal translation. Even though legal translation was not the focus of Newmark's interest, he makes several references to legal translation in his writings, mostly in relation to authoritative statements, which is a broad category of texts introduced by Newmark and including legal and administrative texts. The paper provides a critical analysis of his ideas and puts them into today's legal translation studies context. The second part of the paper includes a brief and non-exhaustive overview of Newmark's concepts that have been echoed in legal translation studies, namely his list of translation techniques, and his dichotomy of semantic and communicative translation.

Keywords: legal translation; Peter Newmark; semantic translation; literal translation; authoritative texts; translation procedures

1. Introduction

Peter Newmark is most probably not the first name that comes to mind in connection with legal translation and legal translation studies¹. And understandably so. He produced most of his writings and wrote his seminal books well before the field was established (cf. Prieto Ramos 2014). It does not mean, however, that he ignores the translation of legal texts in his work. Against this background, the aim of this paper is thus twofold. First, the paper aims to critically review what Peter Newmark explicitly said about legal translation in light of today's state of the development of the field. Second, the paper also

¹ *This paper aims to pay tribute to the contribution of Zuzana Jettmarová to the field of translation studies. Nearly ten years ago, I defended my Master's thesis at Charles University on Peter Newmark's contribution to translation studies to present Newmark's ideas to readers in Czech. The thesis supervised by Zuzana Jettmarová sparked my interest in translations studies and translation research. With the benefit of hindsight, I must admit that the journey to the defended thesis was not easy since my supervisor expected me, an MA student at that time, to apply the same scientific rigour as she herself admirably did throughout her career. However, it served as motivation and inspiration for my further academic career, and now I have been involved in (legal) translation research for a decade. Therefore, when I was thinking about the topic of my contribution to this issue in honour of Zuzana Jettmarová, I decided to combine my current field of academic interest, i.e. legal translation, with the topic of my thesis born under her supervision, and revisit some of the ideas of Peter Newmark in relation to legal translation.*

aims to discuss a number of concepts introduced by Peter Newmark,² which have been applied by various authors to legal translation even though they were not created with legal translation in mind. Such concepts include the dichotomy of semantic and communication translation, and the use of translation procedures that are especially relevant in legal translation.

2. Newmark's references to legal texts

Newmark's references to legal translation and translation of legal texts are rather scarce, which is not surprising given the wide scope of his academic interest. In *Approaches to Translation*, Newmark devotes merely one short paragraph (Newmark 1981: 47) to the translation of legal texts arguing that legal translation is the most restricted form of translation³ since "every word has to be rendered, differences in terminology and function noted, and as much attention paid to the content as to intention and all possible interpretations and misinterpretations of the text – all legal texts are definitions". However brief, a number of important points are made in the paragraph, especially the importance of not restricting the interpretative scope of the source text. The idea that all legal texts are definitions is also thought-provoking. I believe that for the statement to hold, *definition* should be understood broadly in the sense that legal texts in fact *define* rights and obligations of the parties (e.g. contracts, legislation) or their legal situations (judgment).

Later, Newmark makes a number of additional comments on legal translation (Newmark 1993: 16), which are summed up below (in italics) together with my commentary.

- *Legal translations must be flawless both referentially and linguistically unlike any other translation.*

This is a valid requirement for legal translation with referential accuracy being possibly of more importance since referential errors may cause legal consequences, e.g. when a legal concept is mistranslated or parties to a contract are mistaken.

- *Terms of art have to be translated by their exact equivalents, and if these do not exist, they have to be transferred and closely defined.*

The weakness of this recommendation is the meaning of an exact equivalent.⁴ Regrettably, Newmark does not mention whether this is a cultural or functional equivalent. Possibly an exact equivalent could be a term arrived at through componential analysis with corresponding essential elements. The use of a transference, a borrowing or a calque together with a definition, that is in fact the use of a translation couplet, is undoubtedly a useful procedure as also discussed below.

- *Non-legal terms have to be precisely accounted for.*

The meaning of this recommendation remains rather obscure.

² For a detailed overview of Newmark's contribution to translation studies in general and his full bibliography, see Klabal (2014).

³ This statement about the restrictive nature of legal translation has been quoted by various authors (e.g. Šarčević 1997: 112, Loiacono 2016) as a basis for describing the specific of legal translations.

⁴ Newmark often described the requirement imposed on the translation of legal and administrative texts as "exactness" (e.g. also Newmark 1993: 72), which is a term that is not generally used in translations studies.

- *Pitfalls are innumerable. Newmark goes on to give examples of false friends, polysemous words.*

Legal translation undoubtedly involves many pitfalls as also attested by legal translation scholars (cf. Alcaráz Varó and Hughes 2002). Specifically, Chromá (2011) addresses the polysemy of legal language and Bázlik and Böhmerová (2019) the issue of false friends.

- *When terms are used non-technically, as in ordinary language, and without collocates, they should be translated literally.*

This recommendation is in line with Newmark's advocacy for the use of literal translation as discussed below. The problem is that it is formulated rather generally and to have any didactic value should be supplied with examples.

- *Semi-legal collocations may have several meanings.*

This is indeed true but may apply to other fields as well.

- *The essence of legal language is not spoken but written, so the question to be asked should be "Would you see that in a legal document?"*

This is a useful recommendation also relevant for teaching purposes, reminding students to maintain the right register.

- *Many target-focused style strategies are abandoned in legal translation. Newmark exemplifies this with cases of terms being translated literally.*

Once again, Newmark favours literal translation. I believe that this recommendation should not be applied to legal translation since legal texts should be transparent in terms of their style and read as naturally as possible. For example, when translating into English, the recommendation not to use *doublets* or *archaic language* is a style strategy and should be applied even in translation, not only in drafting of original texts.

Newmark (1993: 16) also argues that legal terminology and language are more orderly than those of other fields, particularly medicine, which is also rather a sweeping generalization. In fact, medical terminology, based in many languages on Latin with a systematic use of prefixes and suffixes, is highly orderly. On the contrary, legal terminology with the prevalence of doublets, and in the case of English many synonyms or jurisdiction-specific terms may be seen as far from being orderly.

Later, Newmark (1999: 191) comments, in response to the ideas of Susan Šarčević, on creativity in legal translation, which he endorses if applied for the benefit of improved clarity, emphasis and effect.⁵ Otherwise, Newmark believed that legal translation did not allow for creativity, which was challenged by Šarčević (1997: 161), who argued that the fact that legal translation was a restricted form of translation, in fact, emphasizes the decision-making process of a legal translator (cf. Levý 1998, Way 2014).

3. Authoritative texts

Most references to legal texts in Newmark's writing can be found in relation to text functions and text classification. Initially, Newmark (1981: 12) uses three text categories: expressive, informative and vocative, with vocative texts involving an effect on the reader. Later, Newmark drops the term *vocative* and subdivides this category into persuasive

⁵ It is interesting to see the progressive development in Newmark's approach, since improving clarity in translation of legal texts is an option that was advised against in his early writings on legal texts.

(e.g. promotional texts) and directive texts (legal texts), which I believe is a more convenient classification since grouping legal and administrative texts together with other “vocative” texts may excessively blur the differences between these categories.⁶ In self-reflection, Newmark (1999: 192) admits that Šarčević “rightly criticizes me for grouping legal under ‘expressive’ rather than ‘directive’ or ‘persuasive’ texts”. He adds (1999: 192) that these texts have to be elegantly written/translated without a trace of idiolect.

Probably most Newmark’s references address the status of legal texts as authoritative texts, which is a category coined by Newmark and often used as a basis for his prescriptive translation rules. A special category of authoritative texts includes authoritative statements defined (Newmark 1982: 375) as “non-literary texts which derive a large measure of their authority either from the political, social or academic status of their authors and or from the high quality of their writing”. The definition shows that Newmark conceives of the category as a very broad one. Importantly for this paper, the category also covers administrative, official and legal texts arguably by virtue of the status of their author rather than the quality of writing. Newmark argues that the reason for including administrative and legal texts is their performativity, i.e. “each proposition is a performance or speech act”. In fact, this is also rather a sweeping statement not applicable to all legal texts. While it is true that legislation or contracts are performative in nature, many legal texts such as academic articles or legal opinions are not.

This category involves a tension between focus on the author and on the reader. Newmark argues (1982: 375) that despite the similarities between literary texts and authoritative statements, the latter are addressed primarily to the readers and must be comprehensible to them. This may be at odds with Newmark’s general guidelines that such texts should normally be translated semantically⁷ (cf. Newmark 1982: 376). However, many legal texts, with the translation of EU legislation being a prime example, are also translated instrumentally (cf. Nord 1997) and are supposed to have the same effect on recipients in all languages, which is in conflict with the use of semantic translation. Newmark also argues that it is not necessary to adapt the text for target language readers since, unless it is a case of international organizations, it will more or less remain within the source language culture. While this may hold for some translation jobs, many legal texts may be translated to operate also in the target language environment.⁸ In addition, English is often used as a legal lingua franca, which blurs the role of the source language and culture.

Such recommendations and their non-applicability to the entire group of authoritative texts show the weakness of delimiting such a broad category of texts. For example, Newmark (2003: 126) argues that “new technologies in translation will not impact the translation of literal texts and other authoritative statements”. While it is true that many

⁶ Interestingly, Newmark himself (1982: 29) was aware of such heterogeneity stating that unlike other vocative texts, which should be translated communicatively, legal texts should be translated semantically.

⁷ Translating semantically means “the translator attempts, within the bare syntactic and semantic constraints of the TL, to reproduce the precise contextual meaning of the author” (1981: 22). In other words, a semantic translation tends to reproduce the form of the original as closely as TL norms will allow; furthermore, no effort is made to shift ST into a target cultural context.

⁸ For example, terms and conditions of an online shop operating in more countries may be translated, and legally adapted, for different contexts.

studies show that machine translation is still not an adequate tool for translating legal texts, computer assisted translation tools are widely used, not least in the EU.

Since Newmark uses his text categories to make generalizations and judgments about the respective groups of texts, he describes the language of authoritative statements as “literal and denotative” (Newmark 1982: 375), grammatical structures are likely to be formal (Newmark 1982: 376). Newmark also posits (1982: 378) that “the closer the authoritative statement to an official and formal style, the fewer problems are likely in the translation of syntax”. This statement reveals the fact that Newmark may not have realized the syntactic complexity of legal texts, which is very often their hallmark (cf. Tiersma 1999). In addition, the degree of difficulty when translating syntax also depends on the characteristics of the language we translate from/to and the means that are available in the target language.

Newmark (1982: 380) also comments on the translation of legal terminology, especially on the indeterminacy of certain legal terms, where the conceptual nucleus and the periphery must be recognized. He goes on to argue (1982: 381) that “the closer a key-term draws to a legal term... the more inadequate a translation without a transference and definition”. In other words, Newmark suggests that legal terms should be translated by combination of two translation techniques. Alternatively, Newmark (1982: 37) also mentions another strategy for significant concepts of the source language lacking a precise equivalent in the target language. The strategy lies in a componential analysis of the term at its first citation followed by a translation label. He also makes the distinction between documentary translation of legal terms when translating a paper on country’s institutions, and instrumental translation of an officially translated law (presumably in multilingual jurisdictions) or official treaties, where transference and borrowing should not be used.

Rather cryptically, Newmark (1982: 388) posits that “an international treaty or law must be translated in accordance with a recognized convention agreed by both parties”. He admits that the result often looks like a literal translation, in lexical rather than grammatical terms, except for institutional terms. With respect to institutional terms, he believes that they involve a divergence between a loan translation and the double false friend conundrum. He also, rightly, argues that a law may be translated into another language either semantically or communicatively, depending on the use. The uses basically include either an instrumental translation of legislation in bilingual or multilingual jurisdictions, or a documentary translation of law for informative purposes in monolingual jurisdictions such as the Czech Republic (cf. Klabal 2017). According to Newmark, semantic translation should make use of translation couplets, explanatory parentheses, glosses etc., while communicative translation relies on cultural equivalents.

The different approach to translating different legal texts is also mentioned by Gemar (2015: 716), who argues, in relation to the translation of dictionaries of law that great jurist’s words and style would not be translated the same way as a contract, and he subsumes the former under Newmark’s authoritative statements. While this may be a good example of what a legal text amounting to an authoritative statement could look like, e.g. a dissenting opinion of Supreme Court justice, the bulk of everyday legal translation involves precisely texts like contracts.

From the translator’s point of view, “authoritative statements resemble serious literary works in demanding close attention to the two main and equally important articula-

tions of meaning, the word and the sentence...” (Newmark 1982: 375). For example, when arguing against cutting long sentences when translating into English, Newmark (1998: 37) goes as far as to argue that “Thomas Mann, Proust and any legal document, any official statement should never have their punctuation, syntax and even vocabulary treated in this way”⁹

Worth mentioning is also Newmark’s plea for standardization of translations of some national legal and administrative terms (1982: 385). Newmark believes that governments, possibly through the embassies, should issue glossaries of the official translation of the terms for their main institutions and bodies, noting that even reputable dictionaries often provide “amateurish translations that carry no authority” for some institutional terms. While the practical value of such suggestions is undisputed, the implementation may be rather difficult. First, governments are usually not very good at procuring language-related services (cf. Klabal 2017). Second, various national institutions usually deal with the translation of their websites or documents themselves, two conflicting translations of a term or an institutional proper name can be found on different government websites. Third, the translation of legal terms other than names of institutions may very often vary depending on the context and purpose of translation, so providing one equivalent may be misleading or even counter-productive, since it may lead translators to believe that context is of less importance in legal translation, which is far from the truth. Lastly, even if best efforts are made to provide high-quality translations, there may still be terms translated sub-optimally.

4. Newmark’s ideas resonating in legal translation studies

In light of the variety of topics addressed by Newmark in his texts, much of what he has written is of general relevance. Therefore, it is not surprising that many of his ideas are randomly quoted in legal translation papers including, without limitation, text classification (Garzone 2010, Berūkštienė 2016), service translation (Duběda 2021), frequency of terminology (Chromá 2007), untranslatability (Mac Aodha 2014), or the importance of collocations (Biel 2012). There are, however, two areas that have been built on repeatedly, namely translation procedures and the opposition of semantic and communicative translation, which will be discussed in more detail.

4.1 Translation procedures

Since legal translation involves many situations when it is necessary to deal with cases of non-equivalence and thus employ a translation strategy, it is not surprising that Newmark’s (1981, 1988) comprehensive overview of translation procedures/techniques is

⁹ It is true that splitting sentences is not a preferred method in legal translation, but not because it is a sign of the author’s style, but to make the use of the document, and back-references to it, more convenient. In fact, the use of *semi-colon* is a recommended practice to keep ideas within one sentence in formal terms, but introduce some degree of separation at the same time.

often applied to the translation of legal and institutional terms (cf. Kozanecka et al. 2017, Anesa 2014), as well to legal translation training.

For Newmark, “literal translation” was the main translation procedure¹⁰, which should be used whenever it secures referential and pragmatic equivalence (Newmark 1988: 69). Such support for literal translation is sometimes mentioned by scholars (e.g. Šarčević 1997) with respect to institutional proper names, where its use makes sense. However, Newmark promoted its use on a much wider scale, and effectively refused any theories that sought distancing from the words of the source language and conveying the ideas only. As debatable as such a recommendation is for translation in general, it could be tempting to apply it to legal translation. Leaving apart terminology, where literal translation could be one of the strategies used to compensate for lack of equivalence and conceptual asymmetry, I believe it should be avoided as far as possible in legal translation on the textual or discursive level. In fact, I argue elsewhere (cf. Klabal 2020) that deverbalization, which is what Newmark is essentially advising against, is key to understanding the meaning of legal texts and transferring it correctly. Given the complexity of legal texts, any pleas for literal translation pose the risk of staying on the surface level, without actually understanding the meaning.

Other translation procedures that are especially relevant to legal translation include recognized translation, translation labels, translation couplets and translator’s notes. Recognized translation is a fitting term to label a commonly used translation procedure for official terms, warranting its use in legal translation. Another useful procedure, which has been already mentioned above, is that of translation couplets. In fact, it is not a single procedure, but rather a combination of two (or possibly more) procedures. In legal translation, it may be used when a combination of a borrowing or a calque is complemented with a descriptive or functional equivalent. It is especially useful for introducing legal institutions and concepts from one context to another. Newmark even mentions the use of triplets and quadruplets where three or four translation procedures are used. A relevant issue raised by Newmark (1981: 71) is the sequence of the procedures. This is a decision that must be made when introducing names of foreign legal bodies such as courts or public authorities when the translator must decide whether to keep the borrowing in the SL first and later provide a translation, or vice versa. Legal translators also often make use of a procedure called by Newmark translation label, which essentially means a neologism. In this respect, Newmark’s requirement (1982: 81) that such neologism be grammatically acceptable and semantically transparent holds for legal terms without any qualifications.

Newmark was also a strong proponent of translator’s notes, and thus it is not surprising that Vázquez y del Árbol (2016) refers to his opinions on the use of the notes. Even though legal translation may be seen as an area which lends itself to the use of translator’s notes, especially in the case of sworn translations, where any translator’s interventions are prohibited, their actual use is on the decline despite the variety of their uses that Vázquez y del Árbol identifies.

¹⁰ As explained below, literal translation is a translation procedure that may be used in semantic and communicative translation, which are translation methods.

4.2 Semantic vs. communicative translation

Similarly to many translation scholars (cf. Pym 2012: 15), Newmark also introduces a dichotomy of translation methods, namely semantic vs. communicative translation. His reason for introducing these terms is the fact that he considered the previous oppositions too diverging, and wanted to coin terms that would show higher convergence.¹¹ Newmark himself (1991: 10) considered the distinction to be his “most important contribution to translation theory”, so it is only logical that it is a widely quoted aspect of his theory, with legal translation being no exception in this respect (e.g. Chromá 2007, Hjort-Pedersen and Faber 2001). Newmark himself recommended semantic translation for legal texts as explained above.

Semantic translation means (Newmark 1982: 376) that “the translator must render, in as far as the syntactic and associative constraints of the target language allow”, the precise contextual meaning of the original texts. It must be stressed that semantic translation does not equal literal translation, which is, as mentioned above, a translation procedure that may be used in both semantic and communicative translation. Unfortunately, Newmark did not use the terms entirely consistently, which also led to inconsistent use by some later authors referring to Newmark (e.g. Palumbo 2009).

In light of the fact that semantic translation is often recommended as the method of choice for legal texts, the most important trap to avoid is conceiving of semantic translation as literalism, which is a widely held misconception about legal translation. To explain the requirements imposed on legal translation, I see it useful to introduce the requirements of fidelity and transparency used by Arturo (2019). Fidelity means for many strict adherence to the source text, possibly without even adding a comma, not to mention splitting sentences, even if that means that the target text will read like a translation. This essentially resonates with Newmark’s idea of semantic translation with one caveat: Newmark repeatedly makes clear that semantic translation should not amount to translationese. The limited applicability of semantic translation to legal translation becomes clearer once we realize that while legal translations should be indeed faithful, they should be also transparent. This means that they flow as an original written in the target language conforming to the target language’s grammatical, syntactical and idiomatic conventions. This is at odds with Newmark’s recommendation even though it is a key quality of legal translations for their use in legal practice.

A fitting definition of an acceptable legal translation is that by Nielsen (2010) who concludes that “an acceptable legal translation is not one in which all the terms have been translated correctly but the rest of the text is grammatically, idiomatically and stylistically wrong. An acceptable legal translation is one that contains correctly translated terms, utterances that have been translated correctly according to their pragmatic function, and textual conventions that are familiar to the intended readers of target texts and conform with target-language genre conventions.” I believe that this definition clearly shows that good legal translations indeed makes use of both semantic and communicative methods, which makes Newmark’s rather prescriptive promotion of semantic translation controversial.

¹¹ For a detailed comparison of semantic and communicative translation, see Newmark (1991: 11–13).

5. Conclusion

This paper aimed to discuss the contribution of Peter Newmark's ideas to the field of legal translation studies. Despite the fact that Newmark himself addressed legal translation explicitly rather sparingly (most notably Newmark 1982), his ideas provide food for thought and get quoted in contemporary legal translation studies research as shown above. While it can be argued that Newmark's category of authoritative statements introduced specifically to include legal texts has not attracted much scholarly attention, possibly because of its heterogeneity, other concepts, such as translation procedures or the notion of semantic translation, have been either successfully applied or critically reviewed in legal translation studies. It is only to be hoped that the development of legal translation studies since Newmark's times has shown that legal translation can be trained successfully (cf. Klbal 2020) and legal language may become less of a minefield, which was the view held by Newmark (1993: 17).

REFERENCES

- Alcaraz Varó, Enrique – Hughes, Brian (2002) *Legal Translation Explained*, Manchester: St. Jerome.
- Anesa, Patrizia (2014) 'Translating end-user license agreements: issues, strategies and technique', *ASP* 65: 87–102.
- Arturo, Paola (2019) 'A Methodological Approach to Contract Translation', <https://www.ata-divisions.org/LawD/a-methodological-approach-to-contract-translation/> (access: 29. 3. 2023).
- Bázlik, Miroslav – Böhmerová, Ada (2019) *Legal English and Its Lexical and Grammatical Structure for Czech Lawyers and Translators: A Proficiency-Level Coursebook Ideal for Both Classroom and Self-Study*, Prague: Wolters Kluwer.
- Berůkštieně, Donata (2016) 'Legal Discourse Reconsidered: Genres of Legal Texts', *Comparative Legilinguistics* 28: 89–119.
- Biel, Łucja (2012) 'Areas of Similarity and Difference in Legal Phraseology: Collocations of Key Terms in UK and Polish Company Law', in Antonio Pamies, José Manuel Pazos Bretaña, and Lucía Luque Nadal (eds.), *Phraseology and Discourse: Cross-Linguistic and Corpus-Based Approaches*, Baltmannsweiler: Schneider Verlag, 225–233.
- Chromá, Marta (2007) 'Cross-cultural traps in legal translation', in C. Candlin, and M. Gotti (eds.), *Intercultural aspects of specialized communication* (2nd ed.), Bern: Peter Lang, 197–221.
- Chromá, Marta (2011) 'Synonymy and Polysemy in Legal Terminology and Their Applications to Biligual and Bijural Translation', *Research in Language* 9(1): 31–50.
- Duběda, Tomáš (2021) 'Legal translation into a non-mother tongue: The role of L1 revision', *Target* 33(2): 207–227.
- Garzone, Giuliana (2000) 'Legal Translation and Functionalist Approaches: A Contradiction in Terms', *La Traduction Juridique: Histoire, théorie(s) et pratique*, ETI/ASTTI, Genève, 395–414.
- Gémar Jean-Claude (2015) 'Dictionary of the Civil Code', *J. Civ. L. Stud.* 8(2): 711–721.
- Hjort-Pedersen, Mette – Faber, Dorrit (2001) 'Lexical ambiguity and legal translation: A discussion', *Multilingua – Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication* 20(4): 379–392.
- Klbal, Ondřej (2014) *Peter Newmark a jeho přínos translatologii* [MA Diploma Thesis], Prague: Charles University, Faculty of Arts, Institute of Translation Studies.
- Klbal, Ondřej (2017) 'Quality Assurance in Translating National Legislation: The Case of Czech Companies and Cooperatives Act', *Czech and Slovak Linguistic Review* 1–2: 87–104.
- Klbal, Ondřej (2020) *Developing Legal Translation Competence: A Step-by-Step Approach*. Olomouc [Doctoral dissertation]. Palacký University Olomouc, Faculty of Arts.

- Kozanecka, Paulina – Matulewska, Aleksandra – Trzaskawka, Paula (2017) *Methodology for Interlingual Comparison of Legal Terminology. Towards General Legilinguistic Translatology*, Poznań: CONTACT.
- Levý, Jiří (1998) *Umění překladu*, Prague: Ivo Železný.
- Loiacono, Rocco (2016) *The Translation of Proper Names in Legal Translation*, Rome: Aracne.
- Mac Aodha, Máirtín (2014) 'Legal translation – an impossible task?', *Semiotica* 20: 207–221.
- Newmark, Peter (1973) 'Twenty-three restricted rules of translation', *Incorporated Linguist* 12: 9–15.
- Newmark, Peter (1981) *Approaches to translation*, New York: Pergamon Press.
- Newmark, Peter (1982) 'The Translation of Authoritative Statements: a Discussion', *Meta* 27(4): 375–391.
- Newmark, Peter (1988) *A textbook of translation*, New York: Prentice-Hall International.
- Newmark, Peter (1991) *About translation*, Philadelphia: Multilingual Matters.
- Newmark, Peter (1993) *Paragraphs on translation*, Philadelphia: Multilingual Matters.
- Newmark, Peter (1998) *More paragraphs on translation*, Philadelphia: Multilingual Matters.
- Newmark, Peter (1999) 'Translation Now No. 3', *The Linguist* 38(6): 190–192.
- Newmark, Peter (2003) 'Translation Now No. 25', *The Linguist* 42(4): 125–127.
- Nielsen, Sandro (2010) 'Translational Creativity: Translating Genre Conventions in Statutes', *Vertimo Studijos* 3: 23–35.
- Nord, Christiane (1997) *Translation as Purposeful Activity*, Manchester: St. Jerome.
- Palumbo, Giuseppe (2009) *Key terms in translation studies*, New York: Continuum.
- Prieto Ramos, Fernando (2014) 'Legal Translation Studies as Interdiscipline: Scope and Evolution', *Meta* 59(2): 260–277.
- Pym, Anthony (2012) *On translator ethics: principles for mediation between cultures*, Amsterdam: John Benjamins.
- Šarčević, Susan (1997) *New Approach to Legal Translation*, Hague: Kluwer Law International.
- Tiersma, Peter (1999) *Legal Language*, Chicago: University of Chicago Press.
- Vázquez y del Árbol, Esther (2016) 'Técnicas de traducción jurídico-económica: evaluación y posibles aplicaciones de las notas del traductor', *Onomázein*, 34: 55–69.
- Way, Catherine (2014) 'Structuring a Legal Translation Course: A Framework for Decision-Making in Legal Translator Training', in Le Cheng, King Kui Sin, and Anne Wagner (eds.), *The Ashgate Handbook of Legal Translation*, Farnham: Ashgate, 135–152.

RESUMÉ

Tento příspěvek představuje zamyšlení nad relevancí myšlenek Petera Newmarka pro oblast právního překladu. Přestože právní překlad nebyl předmětem Newmarkova akademického zájmu, v některých svých dílech se o právním překladu a právních textech zmiňuje, a to zejména ve vztahu k autoritativním textům, což je široká kategorie textů, kterou Newmark vymezil a která podle něj zahrnuje i právní a administrativní texty. Newmarkovy myšlenky jsou podrobeny kritické analýze z pohledu dnešní právní translatologie. V druhé části pak příspěvek stručně představuje vybrané Newmarkovy pojmy, které se ujaly či rezonovaly i v právní translatologii, a to překladatelské postupy a dichotomii sémantického a komunikativního překladu.

Mgr. et Mgr. Ondřej Klbal, Ph.D.
Katedra anglistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta,
Univerzita Palackého v Olomouci
ondrej.klbal@upol.cz

**„CIZÍ“ JAKO „NAŠE“? POZNÁMKY K BYTÍ
ČESKÉ BÁSNĚ V PŘEKladU DO ČESKÉHO
ZNAKOVÉHO JAZYKA**

ALENA MACUROVÁ – NAĎA HYNKOVÁ DINGOVÁ

ABSTRACT**“Foreign” like “ours”? Notes on the Being of the Czech Poem in Translation into Czech Sign Language**

The text asks questions about the extent to which the otherness of the language into which it is translated (Czech sign language), the otherness of communication in this language, and the otherness of the culture of the Czech Deaf, or the otherness of the socio-cultural traditions/norms of the Czech Deaf community, enter into the interlingual translation of an artistic text, the Czech poem *Husy* by Miroslav Holub. The four translations of Holub's poem demonstrate a commitment to the minority “our” rather than a commitment to the majority “foreign”: neither the author of the source text nor its title is mentioned in the translations (neither the author nor the title is articulated in the original poems in Czech sign language), and the translated poem thus enters into a different context than its original (not into a relationship with the author of the source text and his work, but into a relationship with the translator and also the producer of the translation). Translations of poems are also linked to original artistic works in Czech sign language by the specificity of the act of not/publishing them (neither original artistic texts nor translations of artistic texts are regularly published). Last but not least, the link to minority “ours” is given by the emphasis on the expressive, immediately sensory accessible aspects of the text, which carries an aesthetic function: by the emphasis on the use of such non-verbal means anchored in non-manual behaviour, which do not carry intellectual meanings, but which do have an “effect”. All of these different practices, means and procedures contribute to the function of translations to demonstrate the ability of Czech sign language to function in the sphere of literary communication and thus to self-validate “our” deaf culture and identity – translations can thus (in addition to the aesthetic value carried by the emphasis on expression) also be attributed a value that is in a way political.

Keywords: two languages of different modalities; Czech sign language; two cultures; two socio-cultural traditions/norms; literary communication sphere; Czech poem as a sign; specifics of translation into Czech sign language

Do úvah o mozaikách překladu (Jettmarová 2016) v posledních letech vstupují, i v českém kontextu, úvahy o překladech¹ mezi jazyky různých způsobů existence, různé modalities – v našem kontextu mezi češtinou a českým znakovým jazykem.²

Napětí mezi dvěma jazyky, dvěma kulturami, dvěma světy (Jettmarová 2016: zvl. 56an.) zde vystupuje výrazněji než v případě překladů mezi jazyky mluvenými; jedním z důvodů může být i to, že český znakový jazyk se od češtiny výrazně liší jak způsobem své existence (svou modalitou), tak strukturně a funkčně – a ne v poslední řadě sociokulturními specifiky své existence.

Strukturní specifika českého znakového jazyka³ se odvíjejí od vizuálně motorické modalities: je to jazyk, který existuje v prostoru, je pro něj typický dvojitý nosič významu (manuální a nemanuální), vyznačuje se tendencí k simultánní organizaci a výraznou dispozicí k ikonické reprezentaci.⁴

V nemenší míře než s jeho strukturou jsou specifika českého znakového jazyka spjata s jeho užíváním. Ještě v 90. letech 20. stol. bylo užívání znakových jazyků ve sféře věcného sdělování kladeno do kontrastu s užíváním jazyků mluvených/psaných; znakové jazyky byly charakterizovány jako jazyky v podstatě monofunkční (Johnston 1996), jako jazyky, které se primárně a „tradičně“ uplatňují ve sféře běžné každodenní komunikace, slouží především k zakládání a rozvíjení mezilidských vztahů, k udržování kontaktu – plní tedy funkci interakční (srov. Halliday 1975, v souvislosti se znakovým jazykem Washabaugh 1981). Jen postupně, v souvislosti se silícími akcenty na respekt k jinakosti, znakové jazyky pronikají (ve světě zhruba od 70. let 20. stol., u nás znatelně později) i do dalších sfér věcné komunikace, např. do sféry komunikace mediální, školní nebo odborné; spojují se výrazně i s funkcí ideační a naplňují tak nové, resp. nově vznikající, nově uvědomované a nově reflektované sociokulturní potřeby komunit neslyšících.

Potřeba umění, onoho „zvláštního“ prostředku komunikace (k tomu Lotman 1990), je na rozdíl od toho s komunitami neslyšících spjata odedávna, přinejmenším pokud jde o umění nesené přirozeným jazykem neslyšících, znakovým jazykem. Existence sféry literární komunikace s dominancí estetické, resp. poetické funkce byla lingvistikou znakových jazyků reflektována hned na začátku jejího rozvoje: už v r. 1979 se na základě materiálu amerického znakového jazyka uvažovalo o aktualizovaném („heightened“) užití jazyka ve vtipech, jazykových hříčkách, básních a písních (Klima – Bellugi 1979: 317–372). A už tehdy bylo ono aktualizované užití jazyka spojováno primárně s výrazovou stránkou jazyka/textu, zvl. s formou jednotlivých znaků⁵ a s jejich konfigurací.

¹ Termín překlad je zde užíván u vědomí toho, že hranice mezi překladem a tlumočením z mluveného/psaného jazyka do jazyka znakového jsou neurčité, resp. rozmlžené – do psané podoby jazyka v tomto případě převádět nelze: žádný znakový jazyk psanou podobu nemá.

² K tomu srov. zvl. publikace z cyklu vydaného v r. 2008 Českou komorou tlumočnicků znakového jazyka.

³ A znakových jazyků vůbec: Znakové jazyky, přirozené jazyky neslyšících komunit, jsou vizuálně motorické jazyky, produkovány jsou tělesným chováním vymezených částí těla (ruka/ruce, obličejové svaly, hlava, horní část trupu), vnímány jsou zrakem. Status přirozeného jazyka začal být prostředkům užíváním ke komunikaci neslyšícími komunitami přiznáván až od 60. let minulého stol., nejdříve v USA, u nás zhruba o víc než třicet let později.

⁴ K jednotlivým aspektům srov. Macurová, A. a kol. 2018, tam i další literatura.

⁵ Tj. s jejich komponenty (místem artikulace, tvarem ruky, pohybem) a s jejich modifikacemi, mnohdy překračujícími lingvistická omezení platná pro užívání amerického znakového jazyka ve sféře věcné komunikace.

Původní slovesné umění⁶ existuje i v českém znakovém jazyce; ne zřídka (i když ne vždy explicitně) reflektuje zkušenost člověka s hluchotou (srov. např. báseň Marie Basovníkové opatřená titulem „Zoufalství a smutek“) a/nebo způsob „neslyšícího“ vnímání světa (srov. např. báseň Sergeje Bovkuna označovaná titulem „Strom“).⁷ Vedle původní umělecké tvorby existují i překlady⁸ českých uměleckých výtvorů (básní, písní, hudebních děl, divadelních představení) do českého znakového jazyka, mnohdy, vzhledem k povaze výchozího textu, nutně překlady intersémiotické.

Překládání českých uměleckých textů (divadelních představení, hudby, poezie) do českého znakového jazyka se v současné době intenzivně věnuje uskupení Kukátkoo (<http://kukatko.cz/>); to dlouhodobě spolupracuje se všemi čtyřmi neslyšícími, kteří do českého znakového jazyka přeložili (a) českou báseň Miroslava Holuba „Husy“ a (b) vybrané partie krátkého věcného textu o husách zařazeného do encyklopedie *Od agamy po žraloka*;⁹ překlady těchto dvou textů zde slouží jako východisko počátečních a zcela předběžných úvah o specifikách uměleckého překladu mezi jazyky různých modalit a o jeho existenci v cílové literární komunikaci, v cílové kultuře. Všichni čtyři překladatelé českých textů jsou, navzdory různému sociokulturnímu zázemí, výraznými osobnostmi z jádra komunity českých neslyšících, u všech je český znakový jazyk preferovaným jazykem (u dvou z nich je jazykem mateřským/rodným), dva z nich jsou tvůrci původních uměleckých textů v českém znakovém jazyce.

V souvislosti s překlady české básně do českého znakového jazyka si lze klást otázky různého druhu, například: Jsou takové překlady vůbec třeba? Bylo by jistě možné jejich potřebu zpochybňovat, a to v opoře o předpoklad, že čeští neslyšící překlad do českého znakového jazyka nepotřebují, neboť disponují žádoucími (se slyšícími vrstevníky srovnatelnými) jazykovými a komunikačními kompetencemi v češtině (v jejíž psané

⁶ K jiným oblastem umělecké tvorby spojované s komunitami neslyšících srov. např. alespoň vizuální umění skupiny De`VIA (Deaf View/Image Art).

⁷ Vzhledem ke specifikám aktu zveřejňování uměleckých textů v českém znakovém jazyce (srov. níže) zde lze odkázat jen na soukromý kanál N. Hynkové Dingové, kde jsou básně přístupné vcelku, srov. např. <https://youtu.be/xXVP5C6h8xI>; jejich části byly prezentovány v Televizním klubu neslyšících.

⁸ Na jejich existenci má nezpochybnitelný podíl Česká komora tlumočnicků znakového jazyka, v jejíž gesci se realizovaly např. překlady koncertů *Podepsáno srdcem* (v l. 2003–2011) nebo (v l. 2003–2010) překlady více než deseti divadelních představení (o tom srov. Radilová 2022). Takové překlady bývají tradičně označovány termínem v komunitě českých neslyšících „zažitým“, totiž jako tlumočení. Zvl. o divadelním tlumočení a tlumočení hudby a zpěvu pro neslyšící srov. Červinková Houšková – Kovářová 2008.

⁹ (a) Miroslav Holub „Husy“ // Váhavou řadou / mezi domečky a mechem / jdou, hledajíce / nenalezitelné. // Týden co týden / jedna a jedna mizí z nich / a bílé peří / víří v kuchyních. // Váhavou řadou / ty, které zbyly, jdou pak zpět / a prázdné místo / kolébavé / vedou si uprostřed. // Týden co týden / mezi domečky a mechem / každá z nich věří posledním dechem, / tentokrát jistě / něčím se změní husí svět, / rozpjatým křídlem / dá nám uletět. // Rozpjatým křídlem / dá nám uletět. (b) HUSY... tráví víc času na zemi než ve vodě. Spásají trávu, zelené byliny a živí se také kořínky a zrním... Používalo se a dodnes se používá husího peří k výrobě příkrývek a peřin, v mnoha zemích patří pečená husa na stůl při slavnostních příležitostech... Někteří domácí ptáci ztratili rovněž schopnost aktivního letu – ovšem pod vlivem domestikace. Umělým výběrem vypěstoval člověk z původně létajících hus ... těžká masitá plemena, která jsou nanejvýš schopna poletovat, nikoli však létat. K českým textům srov. Macurová – Hroudová – Homoláč 1989, k překladu smyslu básně do českého znakového jazyka srov. Hynková Dingová – Macurová – Vaňková 2021. Oficiálně nezveřejněné (viz níže) překlady básní srov. na soukromém kanálu N. Hynkové Dingové: https://youtu.be/71Z5_uvwh1Q; <https://youtu.be/A19ERvFF4pY>; <https://youtu.be/IIpyp57Wxco>; <https://youtu.be/mrURxj9qT9c>.

formě musí nabývat gramotnost).¹⁰ Nebo otázka další: Pokud překládat, pak které české texty – a s jakým záměrem – se záměrem prostředkovat české komunitě neslyšících české slovesné umění a spolu s tím českou kulturu – a takto „naši“ (neslyšící) kulturu obohacovat (českým) „cizím“? Odpověď na takové otázky není jednoduchá a už vůbec ne jednoznačná – tyto a jiné dílčí otázky, které překlad básně z češtiny do českého znakového jazyka klade, jsou tak zde spíše položeny, než zodpovězeny v úplnosti. Do hry totiž vstupuje řada sociokulturních faktorů a s nimi propojené v širokém slova smyslu zvyklosti, tradice, resp. normy uměleckého slovesného sdělování, původního i „překladového“, ve dvou různých kulturách (té „slyšící“ a té „neslyšící“); jde tedy nejen o jinakost jazyka a jinakost (literární) komunikace v něm vedené, jinaké jsou také kontexty, v nichž překlad uměleckého textu (jeho produkce a recepce) funguje (obecně k tomu u nás např. Jettmarová 2016, zvl. část „Překladovost, cizost a jinakost“). Alespoň některým aspektům těchto problémů je zde věnována pozornost především.

Už na první pohled je zřejmé oproštění překladu z vazeb na výchozí text. Nejvýrazněji je realizováno absencí jména autora výchozího textu a absencí titulu básně – postupem charakteristickým pro původní básnickou tvorbu v českém znakovém jazyce, postupem, který lze (snad?) považovat za jednu z kulturních zvyklostí vlastních básnické tvorbě komunity českých neslyšících. Překlady české básně (ta ovšem autora i titul má) tuto zvyklost respektují: jméno autora absentuje ve všech čtyřech překladech, pokud jde o titul, jen v jediném překladu je použit (nikoliv v pluralizované podobě) znak HUSA,¹¹ a to ještě ve výrazně asimilovaném tvaru.¹² Překlady básně tedy v tomto ohledu odkazují spíše než na „cizí“ výchozí text (a normy platné ve sféře literární komunikace v češtině) na „naše“, na původní básnickou tvorbu v českém znakovém jazyce, k níž se absencí jména autora a titulu přimykají.¹³ Takové překlady mohou být jen s obtížemi reflektovány jako texty prostředkující „cizí“ a kladou tak otázku, zda je ve sféře literární komunikace v českém znakovém jazyce rozlišování mezi překladem „cizího“ básnického textu a básnickým textem „naším“ (původním textem v českém znakovém jazyce) vůbec relevantní.

Oproštění překladu od vazeb na výchozí text je patrné i ze srovnání komunikačních a literárních kontextů, v nichž česká báseň a báseň v českém znakovém jazyce fungují. Česká báseň je součástí komplexu komunikátů (Hausenblas 1984) vymezených vedle osoby autora také celkem jeho tvorby (báseň „Husy“ ve sbírce *Denní služba*, 1958, dále např. autorovo dílo, básnictví daného období, básnictví vůbec apod.). Příslušnost českého textu ke sféře literární komunikace signalizuje vedle toho už ve fázi předpříjmu (Červenka 1996) také grafické (pro básně příznačné) uspořádání textu (jeho horizontální členění), viditelné na první pohled (titul, strofy, verše); to všechno pak formuje očekávání, s nímž vnímatel k českému textu přistupuje. Překlad oproti tomu není spo-

¹⁰ Je to ovšem předpoklad svým způsobem bláhový; k vybraným aspektům produkce českých textů psaných českými neslyšícími i k jejich recepci česky psaných textů srov. např. Macurová a kol. 2018.

¹¹ Ekvivalenty znaků znakových jazyků jsou v lingvistice znakových jazyků zapisovány velkými písmeny.

¹² Tím se překlady básně výrazně liší od překladů textu věcného (části slovníkového hesla): v nich se překlad titulu objevuje pravidelně – artikulován je ustálený znak HUSA, někdy doplněn upřesňujícím nadřazeným znakem ZVÍŘE/PTÁK.

¹³ Tituly jsou původním básním v českém znakovém jazyce obvykle přiřazovány ex post, zvl. proto, aby fungovaly jako svého druhu „zástupce“ textu ve sféře neliterární komunikace (v komunikaci o básnickém textu).

jován ani s autorem českého textu (viz výše), ani s jeho tvorbou, resp. jejími širšími souvislostmi. Z povahy komunikace „tváří v tvář“ a z povahy jazyka bez psané podoby realizovaného v prostoru a uplývajícího v čase se pak v překladu nemůže realizovat specifické horizontální členění textu. Signály příslušnosti překladu ke sféře literární komunikace a pobídky k formování přístupu k překladu jako k textu uměleckému jsou dány jinak: především osobností autora překladu totožného s jeho produktorem,¹⁴ osobností, která je spolu s textem vidět a je s ním bezprostředně fyzicky spjatá. Skutečnost, že jde o osobnost komunitě známou tvorbou původních uměleckých textů v českém znakovém jazyce a/nebo o osobnost, která se v oblasti tlumočení/překladů uměleckých textů angažuje, tak překlad přičleňuje k tomu, co je „naše“.

Náznamy jinakosti sféry literární komunikace v češtině a v českém znakovém jazyce lze nahlédnout i skrze akt zveřejňování slovesných uměleckých textů. Onen „okamžik, kdy se slovesný text ze soukromé záležitosti mění v text literárního díla, tedy v kulturně společenský akt“ (Červenka 1996: 215), kdy je opatřen signálem „hotovosti“, není v komunitě českých neslyšících – ani pokud jde o texty původní, ani pokud jde o texty přeložené – realizován pravidelně a soustavně,¹⁵ pokud se ovšem zveřejněním rozumí signálem definitivnosti opatřená, všem vždy přístupná a dále neměnitelná fixace slovesných textů v českém znakovém jazyce, nikoliv zveřejnění uplývající v čase, vázané na aktuální komunikační situaci, v níž se překladatel (nebo autor původního textu) s adresáty textu v „tady“ a „ted“ komunikačního aktu aktivně „setkávají“ (např. u příležitosti Noci literatury, srov. <https://www.nocliteratury.cz/pro-neslysici/>, pracovní záznam ukázky překladu N. Hynkové Dingové a A. Krajčkové Kalců srov. <https://www.youtube.com/watch?v=yaTY0sliUC0>).¹⁶ Je otázka, s čím lze takovou zvyklost umělecké texty v českém znakovém jazyce nezveřejňovat spojit (snad s preferováním komunikace „tváří v tvář“, s preferováním „živé“ interakce nebo s vědomím obtíží přiřadit textu onu červenkovskou „definitivnost“?), proto je zde předložen jen dílčí podnět k dalším úvahám. Zatím lze s určitostí konstatovat jen to, že i specifickými rysy aktu ne/zveřejňování, odlišnými od většinových, se překladům básnického textu, sdílejícím zvyklosti platné v oblasti básnické tvorby původní, přiřazuje spíše atribut „nás“.

¹⁴ Něco srovnatelného s recitací českých básní jinak než autorem v kultuře českých neslyšících neexistuje.

¹⁵ Výjimkou z takovéto praxe jsou publikace vydané Českou komorou tlumočnicků znakového jazyka, jedna z nich s cílem poskytnout překlad českých textů (a svým způsobem ho opatřit signálem definitivnosti, „kodifikovat“ ho) potenciálně využitelných v oficiálních komunikačních situacích širšímu okruhu tlumočnicků/překladatelů nebo neslyšícím – srov. DVD *Překlady základních skladeb pro oficiální příležitosti do českého znakového jazyka*, které zahrnuje překlady pěti skladeb (Svatební pochod, Gaudeamus igitur, česká státní hymna, hymna Evropské unie, chorál Svatý Václave); k jiným zveřejněným překladům ze stejné dílny se řadí DVD *Vánoční písně* nebo DVD *Neslychané* (kapela Traband). Zaznamenávána byla i divadelní představení v českém znakovém jazyce (snad pořád uložená v archivu České komory tlumočnicků znakového jazyka), oficiálně zveřejněny jsou jen upoutávky, srov. např. (<https://www.youtube.com/watch?v=j2adlVa15MQ>). Pravidelněji jsou oproti tomu zveřejňovány překlady hudebních skladeb, např. z koncertů *Podepsáno srdcem*.

¹⁶ Situace zveřejňování se v oblasti překladů uměleckých textů slovesných postupně mění díky aktivitám uskupení Kukátkoo: dokončuje se k „oficiálnímu“ zveřejnění určený překlad balíčku Bookstart (s Knížkou do života), ve spolupráci s knihovnami se pracuje na překladech pohádek, v rámci projektu Znakokniha (<https://www.znakokniha.cz>) pak na k zveřejnění určených překladech básní Jiřího Žáčka.

Vedle vázanosti na „naše“ zvyklosti (tradici? normy?) platné ve sféře literární komunikace v českém znakovém jazyce je vázanost nezveřejněných překladů Holubovy básně spíše na „naše“¹⁷ než na „cizí“ patrná také ve výrazné vazbě prostředků a postupů užitých v překladech básně na prostředky a postupy charakteristické pro původní uměleckou tvorbu v českém znakovém jazyce, pro původní básně a původní žánry v komunitě neslyšících rozšířené a i jí označované jako storytelling a visual vernacular (vizuální slovesnost?).

V těchto textech (v tom, co je „naše“) jsou stejně jako v překladech Holubovy básně (a na rozdíl od překladů věcného textu o husách) porušována lingvistická omezení platná pro užití znakového jazyka ve sféře věcné komunikace: např. jsou překračovány hranice znakovacího prostoru a rozšiřuje se tak místo artikulace znaků, experimentuje se s tvary ruky/rukou, využívají se nekonvencionalizované pohyby; zvyšuje se podíl produktivních (neustálených) znaků; vyšším podílem nemanuálních prostředků neverbální povahy (neverbálního, do jazyka „nepatřícího“ tělesného chování, zvl. mimiky a pozic/pohybů těla)¹⁸ je akcentována bezprostředně smyslově vnímatelná složka textu, výraz.

I akcent na výraz zřetelně ozřejmuje jinakost české básně a jejího překladu do českého znakového jazyka a propojuje překlad s původní tvorbou. Ukazuje se to zvl. v případě nahlédnutí uměleckého díla tradičním strukturalistickým pojetím, totiž jako znaku,¹⁹ resp. jeho stránky výrazové a významové.

Vztah výrazové a významové stránky textu-znaku se v překladech exponuje stejně jako v původní básnické tvorbě a jinak než v Holubově básni. Pokud jde o česky psané básnické, resp. umělecké texty a jejich bytí v komunikaci (i s ohledem na jejich produkci a percepce), opakovaně se – i když v odlišných terminologických rámcích částečně různě – v české lingvistice a literární vědě konstatuje relativně slabý podíl bezprostřední smyslové složky ve vnímání literárního díla (Červenka 1996), uvádí se, že významy se v literárním díle vytvářejí především na podkladě významů jazykových znaků, tj. jako „významy významů“ (Vodička 1967: 19), Mukařovský (1966) v této souvislosti zvažuje i neznakové prvky uměleckého díla. Hausenblas (1992) akcentuje, v polemice s pojmem/termínem sémantické gesto, důležitost tvarové (výrazové) stránky díla a prostředků, které nenesou intelektuální významy, ale „působí“,²⁰

Prostředky s platností působit, ve znakových jazycích nesené nemanuálním neverbálním chováním, jsou v překladech exponovány výrazněji než v textu výchozím; oporou k tomu jsou strukturní specifika znakového jazyka (existence dvojího nosiče významu, možnost simultánní organizace i na rovině textové, dispozice k ikonické reprezentaci

¹⁷ Stranou zde musí zůstat vztah překladů básnických textů a „našeho“ specifického folkloru, folkloru neslyšících, označovaného v různých přístupech jako signlore nebo deaflore; obecně k tomu Sutton-Spence – Kaneko 2016.

¹⁸ Nemanuálními prostředky se rozumí tvary, pozice a pohyby jiných částí těla než ruky/rukou; ve znakových jazycích mají dvojí funkci: jednak jsou na rozdíl od situace v jazycích mluvených součástí systému jazyka (např. u záporu nebo topikalizace), jednak stojí – stejně jako v komunikaci jazykem mluveným – mimo jazyk, jsou neverbální.

¹⁹ Srov. „... umělecké dílo... je znakem svébytným, vznášejícím se volně mezi umělcem a vnímatelem“ (Havránek – Jakobson – Mathesius – Mukařovský – Trnka 1935: 5).

²⁰ Srov. „... jestliže v hudbě a v tanci můžeme počítat také s významy, musíme ve slovesných dílech počítat také s působením, které nevede přes sféru intelektuálních významů“ (Hausenblas 1992: 136); k potřebě identifikace a rozlišení složky „výrazové“ a „významově obsahové“ srov. také Hausenblas 1976.

ci). Jinak než v originálu a shodně s texty původními se ono bezprostředně smyslově přístupné, neverbální, vpojuje do smyslu textu; ten se pak – a ne zanedbatelným způsobem – konstituuje také mimo (hausenblasovské) intelektuální významy, mimo prostředky jazykové, verbální,²¹ zjednodušeně: také mimo věcný obsah výchozího textu;²² v této souvislosti lze pak uvažovat i o porovnání významové (ne)určitosti výchozího textu a překladu.

Bylo by jistě možné (a bylo by to užitečné) zvažovat další jiné aspekty bytí překladu české básně v cílovém literárním, resp. kulturním kontextu, ve sféře literární komunikace české neslyšící komunity: v těchto širších souvislostech do hry vstupují např. postoje této komunity k vlastnímu jazyku a vlastní kultuře, postoje k jazyku a kultuře, z nichž se překládá, potřeba vs nepotřeba překladu, chápání vs nechápání překladu jako prostředku obohacení vlastní („naší“) kultury „cizím“, orientace vs ne-orientace přeloženého textu na adresáta překladu,²³ resp. budování jeho obrazu v textu, a to mj. i se zřetelem k jeho zkušenosti s uměleckými texty, s jejich vnímáním a interpretací (srov. Lotman 1980).

Překlady mezi velkou a malou, resp. většinovou a menšinovou kulturou mají nepochybně svá specifika (o strategiích překladů tohoto typu srov. např. Jettmarová 2016: 59, 84 aj.). Překlady jedné české básně poukazují k tomu, jak specifické je bytí překladu ve sféře literární komunikace vedené českým znakovým jazykem. Předběžně lze soudit, že v menšinové kultuře českých neslyšících není potřeba překladů, resp. potřeba obohacovat „naše“ „cizím“ zatím nijak výrazně artikulována, kategorie překladovosti jako kulturní hodnota se aktuálně nijak výrazně neprofiluje, resp. se teprve postupně konstituuje (viz aktivity uskupení Kukátkoo). V současné situaci je překlad více než na „cizí“ výchozí text vázán na „naše“, na původní uměleckou tvorbu v českém znakovém jazyce (ať už absencí jména autora výchozího textu a jeho titulu, specifičností aktu zveřejnění, nebo akcentem na subjekt překladatele a akcentem na výraz). Otázkou přitom je, zda (a pokud ano, pak v jaké míře) je cílem překladu, tak výrazně spjatého s původní uměleckou tvorbou v českém znakovém jazyce, také (záměrná? nezáměrná?) distance od „cizího“, již by mohla být připsána (srov. Macura 1995) i jistá hodnota „politická“.²⁴ Jisté je, že – stejně jako původní básnická tvorba v českém znakovém jazyce – nesou překlady hodnotu estetickou a prokazují tak potenci českého znakového jazyka fungovat i ve sféře literární komunikace; prostřednictvím toho, spolu s tím (a ne v poslední řadě) pak také stvrzují specifickou kulturní identitu komunity českých neslyšících.

²¹ V uměleckých textech „většinových“ by se ke srovnání platnosti, resp. funkce verbálního a neverbálního ve znakových jazycích mohly nabízet např. kaligramy, v nichž akcent na grafické ztvárnění textu formuje text na rozhraní slovesného a výtvarného umění; s tím rozdílem ovšem, že v případě básní ve znakovém jazyce se ono rozhraní buduje na ose slovesné umění a umělecký tanec. V jiném ohledu, s primárním zřetelem k akcentu na jazykový výraz, se k takovému srovnání nabízí i „za rozumem jsoucí“ (zaumné) texty, ze sféry literární komunikace např. básně V. Chlebnikova, z jiných komunikačních sfér např. (některá) rozpočítadla.

²² K překladu věcně obsahové stránky výchozího textu (např. explicitnost × implicitnost, čas a prostor v textu ztvárněný, perspektiva podání, antropomorfižace) částečně Hynková Dingová – Macurová – Vaňková 2021.

²³ Jde o orientaci na jeho kompetence jazykové (ne všichni neslyšící Češi si vzhledem k tomu, že se narodí do slyšících rodin, osvojují český znakový jazyk jako jazyk mateřský/rodný) i komunikační (v jejich rámci pak zvl. o orientaci ve sféře literární komunikace v českém znakovém jazyce, o jeho připravenost identifikovat a vnímat text jako text básnický – a rozumět mu).

²⁴ Ve sféře textů z oblasti sféry literární komunikace to ovšem není distance tak záměrná a výrazná jako např. v oblasti řečové etikety, k tomu srov. Nováková – Hynková Dingová – Macurová 2020.

BIBLIOGRAFIE

- Červenka, Miroslav (1996) *Obléhání zevnitř*, Praha: Torst.
- Červinková Houšková, Kateřina – Kováčová, Tamara (2008) *Umělecké tlumočení do znakového jazyka*, Praha: Česká komora tlumočnicků znakového jazyka.
- Halliday, Michael Alexander Kirkwood (1975) *Learning How to Mean: Explorations in the Development of Language*, London: Edward Arnold.
- Hausenblas, Karel (1976) ‚K terminologii sémantické‘, in *Aktuálne problémy lingvistickej terminológie*, Bratislava: Veda, 103–110.
- Hausenblas, Karel (1984) ‚Text, komunikáty a jejich komplexy (Zamyšlení pojmoslovné)‘, *Slovo a slovesnost* 45: 1–7.
- Hausenblas, Karel (1992) ‚Jak pracoval J. Mukařovský s pojmem sloh (styl)‘?, *Česká literatura* 40: 216–228.
- Havránek, Bohuslav – Jakobson, Roman – Mathesius, Vilém – Mukařovský, Jan – Trnka, Bohumil (1935) ‚Úvodem‘, *Slovo a slovesnost* 1: 1–7.
- Hynková Dingová, Naďa – Macurová, Alena – Vaňková, Irena (2021) *Husy Miroslava Holuba: smysl básně v překladu do českého znakového jazyka*, konference Dny kulturní lingvistiky, Praha 15.–16. 9. 2021.
- Jettmarová, Zuzana (2016) *Mozaiky překladu*, Praha: Karolinum.
- Johnston, Trevor (1996) ‚Function and Medium in the Forms of Linguistic Expression Found in a Sign Language‘, in Edmondson, William and Ronnie Wilbur (ed.), *International Review of Sign Linguistics*, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 57–94.
- Klima, Edward – Bellugi, Ursula (1979) *The Signs of Language*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Lotman, Jurij Michajlovič (1980) ‚Text a struktura auditoria‘, *Televizní tvorba* 1: 19–23.
- Lotman, Jurij Michajlovič (1990) *Štruktúra umeleckého textu*, Bratislava: Tatran.
- Macura, Vladimír (1995) *Znamení zrodu*, Praha: H+H.
- Macurová, Alena a kol. (2018) *Jazyky v komunikaci neslyšících: český znakový jazyk a čeština*, Praha: Karolinum.
- Macurová, Alena – Hroudová Irena – Homoláč, Jiří (1989) ‚Recepce slovesných textů z hlediska lingvistiky‘, in *O interpretácii umeleckého textu 12*, Nitra: Pedagogická fakulta v Nitre, 235–248.
- Mukařovský, Jan (1966) ‚Záměrnost a nezáměrnost v umění‘, in *Studie z estetiky*, Praha: Odeon, 116–147.
- Nováková, Radka – Hynková Dingová, Naďa – Macurová, Alena (2020) ‚K jednomu pragmatickému aspektu komunikace v českém znakovém jazyce‘, *Speciální pedagogika* 30: 227–237.
- Radilová, Eva (2022) *Česká komora tlumočnicků znakového jazyka: umělecké tlumočení v letech 2000–2020* [bakalářská práce], Praha: FF UK.
- Sutton-Spence, Rachel – Kaneko, Michiko (2016) *Introducing Sign Language Literature: Folklore & Creativity*, London: Macmillan Education.
- Vodička, Felix a kol. (1967) *Svět literatury I*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Washabaugh, William (1981) ‚Sign language in its social context‘, *Annual Review of Anthropology* 10: 237–252.

РЕЗЮМЕ

На основе четырех переводов чешской поэмы Мiroслава Голуба «Гусы» на чешский жестовый язык в тексте ставится вопрос о том, в какой степени переводы раскрывают инаковость языка, инаковость коммуникации на этом языке, инаковость обычаев, традиций или норм литературной коммуникации на чешском жестовом языке, и инаковость культуры чешских глухих. Переводы привязаны больше, чем к «чужому» исходному тексту и его контекстам, к обычаям/традициям, характерным для оригинальной поэтической продукции на чешском жестовом языке. Такая привязка проявляется в отсутствии названия исходного текста и имени его автора, замене их субъектом переводчика и производителя перевода, в особенностях акта публикации

и в акценте на невербальные, нерукотворные средства, которые не несут интеллектуального смысла, но имеют эстетический эффект. Эти различные практики, средства и процедуры, акцентирующие «наше», способствуют тому, что перевод выполняет функцию демонстрации способности чешского жестового языка функционировать в сфере литературной коммуникации и тем самым самоутверждать «нашу» глухую культуру и идентичность; в этом отношении переводам можно приписать определенную политическую значимость.

prof. PhDr. Alena Macurová, CSc.

*Ústav jazyků a komunikace neslyšících, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
alena.macurova@ff.cuni.cz*

Mgr. Nada Hynková Dingová, Ph.D.

*Ústav jazyků a komunikace neslyšících, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
nada.dingova@ff.cuni.cz*

**DOMESTIKACE V PŘEKLADECH Z ANGLICKÉ
LITERATURY V ČESKÉM NÁRODNÍM OBROZENÍ**

BOHUSLAV MÁNEK

ABSTRACT**Domestication in translations from English literature in the Czech National Revival**

The paper surveys domestication, one of the characteristic features of a number of translations in the early period of the Czech National Revival in the first decades of the nineteenth century. At that time, translations played a role of enormous cultural significance in the development of Czech literature, making up for as yet unrepresented genres and providing models to enrich the corpus. A particular set of circumstances developed due to the social and political conditions of the Czech nation: after a period of gradual decline of the Czech language following the Thirty Years' War, the Czech language was gradually regaining the status of a language of literature and science. From the twenties onwards the rising middle-class reading public demanded entertaining belles-lettres in Czech. Many of these translations were freely adapted mainly from contemporary popular German prose without crediting the original author and at times even plagiarized, as the writer Karolina Světlá, well-read in both literatures, later recorded in her memoirs. This paper presents two typical examples of localization of English pieces of literature. In his translation of Thomas Gray's *An Elegy Written in a Country Churchyard*, Josef Jungmann replaced the English historical figures (Hampden, Milton and Cromwell) with Czech ones (Thurn, Rokycana and Žižka), while Jan Kaška replaced the London characters and setting with Prague in his translation of a piece from Charles Dickens's *Sketches by Boz*. These examples show how domesticated poems and tales typically preserved the original plot with localized characters and setting. At present we can see an increase in scholarly research of the original and translated literature of the period.

Keywords: Czech translations; domestication in translation; Czech National Revival; English Literature; Karolina Světlá; Thomas Gray; Charles Dickens

V českém národním obrození sehrály významnou roli pro rozvoj české literatury překlady z cizích jazyků, které často nahrazovaly chybějící původní tvorbu, snažily se existující literaturu obohatit a působily pro ni jako vzor. Od konce osmnáctého století se po období politického úpadku a postupného vytlačení češtiny jako jazyka státní správy a z vyšších společenských a kulturních sfér obnovuje spisovná čeština jako jazyk

vyspělých literárních forem a později s rostoucím čtenářským publikem ve vznikajících středních vrstvách rovněž vyvstává potřeba zábavné prózy. Novočeská literatura se tak postupně s časovým odstupem dopracovala na úroveň ostatních evropských literatur (Štěpánek 1976). První nečetné překlady děl anglických autorů se objevují od osmdesátých let osmnáctého století, ale značná část těchto textů, často velmi zjednodušených, byla volně překládána a adaptována z dobových německých verzí nebo s jejich pomocí, např. Krameriův výtah ze spisů Johna Smithe (1798), různé robinzonády, zjednodušené prozaické verze Shakespearových dramát, nejprve *Macbeth* a *Benátský kupec*, 1782, jako knížky lidového čtení bez zmínky o Shakespearovi a zjednodušený *Macbeth* od Karla Hynka Tháma, 1786 (Drábek 2012). První překlad básně od Alexandra Popea, zřejmě z angličtiny, zařadil do *Básní v řeči vázané* (1785) Václav Thám. Velkým milníkem se pak stal Jungmannův překlad Miltonova *Ztraceného ráje* (*The Paradise Lost*, 1674) vydaný roku 1811, v němž se musel vyrovnat s náročnými uměleckými prostředky a širokou slovní zásobou. Snahy o mimetickou formu překladu se objevují pak až ve dvacátých a třicátých letech (Mánek 2016 a 2021).

Významným rysem části překladů z první poloviny devatenáctého století je jejich domestikace a lokalizace do českého prostředí.¹ Levý (1963: 60–61) charakterizuje dvojnásobný vztah překladu následovně: „Přeložené dílo se stává součástí literatury psané českým jazykem a má obdobnou kulturní funkci jako původní dílo české. Nadto však má překlad proti původní literatuře navíc ještě svou **specifickou poznávací hodnotu**: informuje nás o originálu a o cizí kultuře vůbec.“ Při silné domestikaci v obrozené literatuře je tato jeho druhá stránka cíleně silně potlačena až cíleně zrušena, jak dokládá vyjádření Františka Bohumila Tomsy (Tomsa 1826: IV, Levý 2023: 108–109): „Mnozí snad za hřích, ano snad i nedostačitelnost mi budou pokládati, an jsem na mnohých místech ledacos vynechal, změnil a předělal? – Jednal jsem však *zoumyslně* z důležitých příčin; domnívaje se totiž, že větší díl čtoucích v tom, co v povědomých krajinách navyklo domácností rozprostřené spatřujeme, větší vábnosti nalézá, než aby se nepovědomými cizinami obíral.“ Příkladem takového silné domestikace je Jungmannův překlad slavné „Elegie psané na vesnickém hřbitově“ (*Elegy Written in a Country Church-Yard*, 1751) od Thomase Graye (1716–1771), kde Jungmann nahradil postavy z anglických dějin českými osobnostmi.

Some village-Hampden, that with dauntless breast
The little tyrant of his fields withstood;
Some mute inglorious Milton here may rest,
Some Cromwell guiltless of his country's blood.²

Tu mnohý, jehož blažší vedla strana,
Thurn obce odpočívá hrdinný;
tu mnohý leží němý Rokycana
a Žižka, krví českou nevinný.
(Jungmann: [1807] 1958: 146)

¹ O domestikaci a lokalizaci viz Levý 1963: 79, 2023: 100–101 a průběžně Venuti [1995] 2018.

² Verše 57–60, Davidson 1975: 180; Gray 1938: 33–34.

Jungmann nahradil anglického politika Johna Hampdena (okolo 1595–1643), jednu z ústředních postav počátku anglické revoluce ve čtyřicátých letech 17. století, Jindřichem Matyášem Thurnem (Heinrich Matthias von Thurn, 1567–1640), předním představitelem protihabsburského povstání a iniciátorem druhé pražské defenestrace v roce 1618. Jelikož nemáme českého protestantského básníka srovnatelného s Johnem Miltonem (1608–1674), zastoupil ho husitský kněz a teolog Jan Rokycana (okolo 1396–1471) a nejvýznamnějšího velitele parlamentní armády Olivera Cromwella (1599–1658) nahradil samozřejmě Jan Žižka (okolo 1360–1424). Levý ([1957] 2023: 100–101) cituje tuto strofu (a další lokalizace v překladech básní z němčiny) jako příklad klasicistní estetiky překladu a jako potřebu maximálně přiblížit literaturu českému čtenáři. Ladislav Cejp (1958: 496) v těchto substitucích zdůrazňuje přiblížení českému historickému citění. Tato lokalizace zároveň odráží další dobovou tendenci – vlastenecky připomenout slavnou minulost národa (Masnerová 2002: 33) – a lze dodat, že rovněž jako posilu v jeho úsilí o další rozvoj.

Druhý a zatím poslední český překlad publikoval až téměř o století později Jaroslav Vrchlický ve své antologii anglické poezie 18. a 19. století *Moderní básníci angličtí* (1898). Tato verze, již v souladu s pokročilejší informovaností čtenářů a s dobovými požadavky na obsahově a formálně odpovídající překlad, ponechává původní jména.

Kýs selský Hampden spí zde sladkým snem,
před nímž se musil místní tyran trásti,
zde mnohý Milton neslavný a něm
i Cromwell, nevinen jenž krví vlasti.
(Vrchlický 1898: 12)

Se zlepšením postavení a vzestupem středních vrstev a tudíž rozšiřujícím se čtenářským publikem stoupá od konce dvacátých let zájem o zábavnou četbu v češtině. Překladatel Josef Josefovič Jungmann (1801–1833) si uvědomoval, že její nedostatek vede k zájmu o tuto literaturu v němčině. Roku 1824 o tom píše Kollárovi: „Velmi nám zábavných spisů třeba, nebo naše vyšší publikum, míním všeliké slečinky a jonáky študující, pro zábavu v českém nic nenacházejí; a jen pro zábavu čítajice, německých kněh se chytati musejí.“ Doporučoval proto „překládání nebo skládání dobrých románů“ (cituje Vodička 1960: 159, Jungmann 1956: 75) a sám začal vydávat *Sbírku povídek zábavných* (1827–1832). Podobné soubory původní a přeložené prózy v následujících desetiletích vydával Jakub Malý (*Bibliotéka zábavného čtení, Denice*) a tiskly je dobové časopisy (Kusáková 2012). Taková „slečinka“ z měšťanského prostředí zprvu čítající německou produkci byla v mládí Johana Rottová, pozdější spisovatelka Karolina Světlá (1830–1899), která později ve svých memoárech v roce 1880 (Světlá 1959: 240–241) popsala způsob, jakým se potřeba české zábavné četby naplňovala:

Seznámivši se s literaturou českou, vřele jsem ocenila její básníky, nedostížné tlumočníky národní poesie: Čelakovského a Erbena, okouzlujícího Máchu, nadšeného Vocela, jemnocitného Jablonského atd., ale prosaisté čeští docházeli u mne mnohem menší obliby. Shledávala jsem v nich tolik reminiscencí na spisovatele jinojazyčné, a to nikoli jen spisovatele prvního řádu, jako např. Auerbacha, podle něhož jsou v jistých pracích celé výjevy nejen padělány, nýbrž i celé stránky opsány, ale i na hvězdy druhé a třetí velikosti, jako např. Van der Vel-

deho, Blumenhagen, Tromlitz³ atd., kteříž jsou našemu pokolení asi již zcela neznámí, že jsem se skutečně někdy doopravdy při čtení rozhorlila. Teď ovšem soudím jinak a uznávám, kdyby oni spisovatelé se nebyli obětovali, podávající nám, jak leckterý z nich, zejména povitív Filípek⁴ mi svěčil, práce svoje se srdcem stísňeným, neb byli si svých nedostatků a snad i plagiátů dobře vědomi, zdaž by bylo mohlo u nás vůbec cosi beletristického vycházeti? Museli chtějice nechtějice vytvořiti literaturu, o niž v první řadě se jednalo, a v druhé řadě teprve o hodnotu plodů jejich. Doopravdy mne poutali jen Tyl a Němcová. (Světla 1959: 240–241)

Vzhledem k velkému počtu próz citovaných německých autorů je v naší době identifikace zdrojů obtížná, nicméně několik podkladů bylo zjištěno. Například povídka Františka Bohumila Tomsy (1793–1857) „Hrad loupežnický. Pravdivý příběh“, publikovaná roku 1824, je upravený překlad povídky *Das Raubenschloß* tehdy populárního německého autora Heinricha Claurena⁵ (Kusáková 2005: 381–382). Identifikaci těchto úprav ztěžuje, že odkazy na originál bývaly v obrozenském období uváděny velmi obecně, např. „z Pope“, „dle Byrona od [jméno překladatele]“, „podle anglického“, „z Bentley’s Miscellany“ apod.

Domestikované prózy obvykle zachovávaly původní zápletku a lokalizovaly postavy a prostředí. Příkladem může být následující úryvek z rané Dickensovy časopisecké tvorby publikované od roku 1833, jedné z črt později shrnutých do souboru *Bozovy črty (Sketches by Boz, 1836)*.

“The Tuggs’s at Ramsgate.”

Once upon a time there dwelt, in a narrow street on the Surrey side of the water within three minutes’ walk of old London Bridge, Mr. Joseph Tuggs – a little dark-faced man, with shiny hair, twinkling eyes, short legs, and a body of very considerable thickness, measuring from the centre button of his waistcoat in front, to the ornamental buttons of his coat behind. The figure of the amiable Mrs. Tuggs, if not perfectly symmetrical, was decidedly comfortable; and the form of her only daughter, the accomplished Miss Charlotte Tuggs, was fast ripening into that state of luxuriant plumpness which had enchanted the eyes, and captivated the heart, of Mr. Joseph Tuggs in his earlier days. Mr. Simon Tuggs, his only son, and Miss Charlotte Tuggs’s only brother, was as differently formed in body, as he was differently constituted in mind, from the remainder of his family. There was that elongation in his thoughtful face, and that tendency to weakness in his interesting legs, which tell so forcibly of a great mind and romantic disposition. The slightest traits of character in such a being, possess no mean interest to speculative minds. He usually appeared in public, in capacious shoes with black cotton stockings; and was observed to be particularly attached to a black glazed stock, without tie or ornament of any description. (Dickens 1852: 179)

„Trousílkovic v Karlových Varech.“

Dle Booze [sic!] vzdělal K. Zbraslavský.

Jednou bydlel v ouzké ulici Na Františku, několik set kroků od Kozího plácku, malý mužík snědého obličejce, světlých vlasů, blyskavých očí, krátkých nohou a hezky tlustého těla, kdy-

³ Berthold Auerbach (1812–1882), Carl Franz van der Velde (1779–1824), Wilhelm Blumenhagen (1781–1893), August von Tromlitz (1773–1839) – dobově oblíbení němečtí spisovatelé.

⁴ Václav Filípek (1811–1863), autor, překladatel a redaktor (Otruba 1985b).

⁵ Heinrich Clauren, vlastním jménem Carl Gottlieb Samuel Heun (1771–1854), německý prozaik.

by ho byl někdo od prostředního knoflíku u vesty zpředu ku knoflíkům na kabátě do zadu měřiti chtěl; jmenoval se Josef Trousílek. – Nebyla-li postava lásky hodné paní Trousílkové v ouplném souměru, byla předce manželi svému docela vhodná, a její jediná dceruška, vнадná a vzdělaná panna Kateřina Trousílkova, měla tu samou kyprou okrouhlost, kterou její matka před časy pana Josefa Trousílka pomátla. Pan Matěj Trousílek, jediný syn a panny Kateřiny Trousílkovy jediný bratr, nebyl rodině své ani dle postavy ani dle velikosti podoben. Jeho zamyšlené tváře měly právě onu délku a jeho interesantní pedály právě onu tenkost a slabost, kteréž obojí tak ouplně velikého ducha a romantický cit vyznačují. I ten nejnepatrnější tah v charakteru takového stvoření jest pro hlavu přemýšlivou nemálo důležitý. Obyčejně nosíval velké střevíce a černé bavlněné punčochy, také bylo pozorovati, že velkou lásku k černé lakované holi chová, kteráž ani knoflíku, ani žádné jiné okрасy na sobě neměla. (Dickens 1842: 275–279)

Autorem překladu byl Jan Kaška (1810–1869), herec Tylovy generace, upravovatel divadelních her, prozaik a překladatel, většinou publikující pod pseudonymem J. K. Zbraslavský (Lantová 1993). Jak dokládá pamětník Jakub Malý (1882), patřil k mnoha dobovým autorům, kteří překládali anglické (i jiné) autory z německých překladů: „Překlady od Filípka, Kašky-braslavského, Pečírky, Pünera, Špinky a Zimmermanna nejsou překlady z angličiny [sic], noprž patrně z němčiny, poněvadž překladatelé tito neuměli anglicky, což ovšem mladší pokolení naše nemůže věděti.“ Z přímořského lázeňského letoviska *Ramsgate* jsou Karlovy Vary, *the Surrey side of the water within three minutes' walk of old London Bridge* je pražská čtvrť Na Františku a Kozí plácek, *The Tuggs's* jsou *Trousílkovic*, *Mr. Joseph Tuggs* – *Josef Trousílek*, *Mrs. Tuggs* – *paní Trousílková*, *Miss Charlotte Tuggs* – *panna Kateřina Trousílkova*, a *Mr. Simon Tuggs* – *Matěj Trousílek*. Později ve čtyřicátých letech byla Dickensova díla publikovaná nejen časopisecky (*Květy*, *Česká včela*), ale již také knižně: *Oliver Twist, aneb: Mladictwj sirotka*, 1844, *Štědrý večer [A Christmas Carol]*, 1846, a *Zwony (1847, The Chimes)*. Jejich překladatel Mořic Fialka (1809–1869, Otruba 1985a) překládal z originálů a lokalizaci zde již nenacházíme; např., *Scrooge* – *Skrúdz*, *Mrs. Mann* – *paní Mannová*, *Mr. Gamfield* – *pan Gamfield*, jen drobné úpravy, např. *Mr. Bumble* – *pan Bumbal*.

Uvedené texty dobře ilustrují jeden z hlavních rysů národního obrození, které Vladimír Macura (1983: 69) označil jako překladovost a lingvoцентризм: „Jazyková stránka textu nutně vystupovala do popředí před jeho stránkou věcnou, česká kultura byla tak přirozeně budována včleňováním jinojazyčných psaných projevů a jejich překladem. Jazyková podoba textu byla považována za skutečnost natolik rozhodující, že také dostatečně opravňovala u skutečných překladů a adaptací k označení autorství české obměny jménem překladatele a k odsunutí jména původního autora do pozadí anebo k jeho úplnému pominutí.“

Dosud nebyly bohužel zpracovány podrobné bibliografie obrozených překladů, především zábavné prózy, ale badatelský zájem o původní a přeloženou obrozenou literaturu roste. Vycházejí cenné a podnětné jednotlivé sondy, kritické edice a přehledné studie. (Kramerius 1988, Kusáková 2003, 2005, 2012, Vaněk 2009, 2010). Další výzkum může jistě odhalit další domestikované texty a skryté překlady snažící se doplnit a rozvíjet různé žánry. Studium této literatury otevírá velký prostor pro širší a hlubší výzkum obrozených překladů a literární komparatistku.

BIBLIOGRAFIE

- Cejp, Ladislav (1958) ‚Menší překlady z angličtiny‘, in Josef Jungmann, *Překlady II*, Praha: SNKLHU, 493–499, 680.
- Davidson, Dennis (ed.) (1975) *The Penguin Book of Eighteenth-Century English Verse*, Harmondsworth: Penguin Books.
- Dickens, Charles (Boz) (1842) ‚Trousilkovic v Karlových Varech‘, *Květy* 9(70): 275–276; (71): 280–281; (72): 284–286; (73): 287–289; (74): 292–293; (75): 295–297.
- Dickens, Charles (Boz) (1852) ‚The Tuggs’s at Ramsgate‘, in *Sketches by Boz*, Philadelphia: Getz, Buck & Co., 179–188.
- Drábek, Pavel (2012) *České pokusy o Shakespeara*, Brno: Větrné mlýny.
- Gray, Thomas ([1807], 1958) ‚Elegie na hrobkách veských‘, *Hlasatel český* (2): 592 n., přetištěno in Josef Jungmann, *Překlady II*. Praha: SNKLHU, 145–148.
- Gray, Thomas (1898) ‚Elegie psána na hřbitově vesnickém‘, in: *Moderní básníci angličtí (1700–1800)*, překlady Jaroslava Vrchlického, Praha: J. R. Vilímek, 10–14.
- Gray, Thomas (1938) ‚Elegy Written in a Country Church-Yard‘, in W. T. Williams, G. H. Vallins (eds.), *Gray, Collins and Their Circle*, London: Methuen and Co., 32–36.
- Jungmann, Josef Josefovič (1956) *Korespondence*, Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Jungmann, Josef (1958) *Překlady II*, Praha: SNKLHU.
- Kramerius, Václav Rodomil (1988) *Knížky lidového čtení*, Praha: Odeon.
- Kusáková, Lenka (2003) *Krásná próza raného obrození 1, 2*, Praha: Karolinum.
- Kusáková, Lenka (2005) *Zábavné povídky raného obrození*, Praha: Lidové noviny.
- Kusáková, Lenka (2012) *Literární kultura a českojazyčný periodický tisk (1830–1850)*, Praha: Academia.
- Lantová, Ludmila (1993) ‚Jan Kaška‘, in Vladimír Forst et al. (ed.), *Lexikon české literatury 2/II*, Praha: Academia, 677–678.
- Levý, Jiří (1963) *Umění překladu*, Praha: Československý spisovatel.
- Levý, Jiří ([1957] 2023) *České teorie překladu I*, Praha: Karolinum.
- Macura, Vladimír (1983) *Znamení zrodu*, Praha: Československý spisovatel.
- Malý, Jakub (1882) ‚Přehled překladův do češtiny. Doplňky z literatury anglické. VIII. Doplňky a opravy doplňkův Esteriňých‘, in *Urbánkův věstník bibliografický* 3(2): 33.
- Mánek, Bohuslav (2016) ‚From Chapbooks to Blank Verse: the Earliest Czech Reception of Shakespeare in 1782–1839‘, *Hradec Králové Journal of Anglophone Studies* 3(2): 74–85.
- Mánek, Bohuslav (2021) ‚Překlady Josefa Lindy ze Shakespeara‘, *AUC Philologica* (2): 11–24.
- Masnerová, Eva (2002) ‚Překladová literatura národního obrození‘, in Milan Hrala (ed.), *Kapitoly z dějin českého překladu*, Praha: Karolinum.
- Toms, František Bohumil (1826) ‚Připomenutí‘, in *Klaurenovy povídky, přeložené od Fr. Boh. Tomsy*, díl první, Praha: U Veroniky ovdovělé Šollové, nedením Jana H. Pospíšila.
- Otruba, Mojmir (1985a) ‚Mořic Fialka‘, in Vladimír Forst et al. (eds.), *Lexikon české literatury 1*, Praha: Academia, 695–696.
- Otruba, Mojmir (1985b) ‚Václav Filípek‘, in Vladimír Forst et al. (eds.), *Lexikon české literatury 1*, Praha: Academia, 700–702.
- Otruba, Mojmir (1993) ‚Josef Josefovič Jungmann‘, in Vladimír Forst et al. (eds.), *Lexikon české literatury 2/I*, Praha: Academia, 586–587.
- Světlá, Karolina ([1880] 1959) *Z literárního soukromí I. Vzpomínky. Paměti. Literární dokumenty I.*, Praha: SNKLHU, 240–241.
- Štěpánek, Vladimír (1976) *K historickému výkladu obrozenské literatury*, Praha: Univerzita Karlova.
- Vaněk, Václav et al. (eds.) (2009) *Rozkošný hrob. Antologie české romantické poezie*, Příbram: Pistorius & Olšanská.
- Vaněk, Václav et al. (eds.) (2010) *Mrtví tanečníci*, Příbram: Pistorius & Olšanská.
- Venuti, Lawrence. ([1995] 2018) *The Translator’s Invisibility. A History of Translation*, London – New York: Routledge.

Vodička, Felix (1960) „Zrod obrozené ideologie v literatuře“, in *Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
Vrchlický, Jaroslav (1898) *Moderní básníci angličtí*, Praha: J. R. Vilímek.

RESUMÉ

La domestication et la localisation sont l'un des traits caractéristiques des traductions de la première renaissance nationale tchèque. Les traductions ont joué un rôle important dans le développement de la littérature tchèque, remplaçant souvent des œuvres originales manquantes, essayant d'enrichir la littérature et de servir de modèle. Depuis la fin du XVIIIe siècle, après une période de déclin politique consécutive à la guerre de Trente Ans et l'abandon progressif du tchèque en tant que langue de l'administration publique et des hautes sphères sociales et culturelles, le tchèque écrit est redevenu la langue des formes littéraires avancées. À partir des années 1820, avec l'augmentation du nombre de lecteurs dans les classes moyennes émergentes et en expansion, le besoin d'une prose divertissante en tchèque s'est également fait sentir. À cette époque, de nombreux textes étaient des traductions ou des adaptations libres (souvent sans référence au matériau d'origine) ou des plagiat pur et simple, tirés principalement des œuvres d'écrivains allemands populaires de l'époque, comme en témoignent les mémoires de l'écrivaine Karolina Světlá (1830–1899). Les poèmes et la prose domestiqués conservaient généralement l'intrigue d'origine et localisaient les personnages et les décors. L'étude présente deux exemples typiques de localisation dans la poésie et la prose divertissante de la littérature anglaise. En 1842, dans une traduction d'un poème de Charles Dickens (1812–1870), Jan Kaška (1810–1869) a remplacé les éléments réels anglais et londoniens par des éléments réels tchèques et pragois. La traduction de la célèbre "Élégie écrite dans un cimetière de village" (1751) de Thomas Gray (1716–1771) est un exemple de domestication forte. Le traducteur Josef Jungmann (1773–1848) a remplacé les personnages de l'histoire anglaise par des personnalités tchèques à peu près correspondantes, ce qui était à la fois conforme à l'esthétique du classicisme et un rappel du passé glorieux de la nation qui renforçait ses efforts pour continuer à se développer. La littérature originale et traduite de cette période suscite aujourd'hui un intérêt croissant de la part des chercheurs, et des recherches plus approfondies pourraient certainement révéler d'autres textes domestiqués intéressants et des traductions cachées.

prof. PhDr. Bohuslav Mánek, CSc.

*Katedra anglického jazyka a literatury, Pedagogická fakulta, Univerzita Hradec Králové
bohuslav.manek@uhk.cz*

VÝVOJOVÉ TENDENCE OBORU

LITERATURA CHECA EN ESPAÑOL PUBLICADA EN CHECOSLOVAQUIA 1948-1989

MIGUEL JOSÉ CUENCA DROUHARD

ABSTRACT

Translations into Spanish in Czechoslovakia 1948–1989

During the period under study, the Czech publishing industry developed a remarkable activity in the publication of Czech works translated into Spanish, sometimes in the form of co-publication with other publishing houses in Spanish-speaking countries. In many cases, the volume of this production exceeds that of the aforementioned countries. The quantity, authorship, genres and countries of destination of these translations are analysed in the light of the theory of polysystems. To this end, the information collected for the new global database of Czech-Spanish translations, currently under development at the Spanish Department of the Institute of Translation Studies, Faculty of Philosophy, Charles University, is used.

Keywords: literary translations; translation database; Czechoslovakia; co-publications; publishers

1. Introducción

En el estudio de la literatura checa traducida al español, los trabajos hasta ahora elaborados (Cuenca Drouhard 2013; Mračková Vavroušová 2019; Nováková 2015; Strnadová 2021) han analizado las obras de dicha literatura editadas en diversos países hispanohablantes y especialmente en España. Este planteamiento de estudio responde en general a las expectativas lógicas de encontrar mayor número de publicaciones en el sistema cultural de destino, así como de peritextos que orienten al investigador sobre la recepción de la literatura extranjera en un sistema receptor determinado.

Por consiguiente, parece oportuno analizar la presencia de la literatura traducida al español en el sistema de origen (en nuestro caso, el checo), con el fin de realizar una descripción análoga a la recogida en los estudios mencionados y extraer las conclusiones oportunas.

En este trabajo analizaremos el papel de Checoslovaquia como país editor de literatura checa¹ vertida al castellano y destinada sobre todo a la exportación hacia el mercado hispanohablante, del modo expuesto más adelante.

¹ En este trabajo consideraremos únicamente la literatura checa traducida al español y publicada en Chequia. Es decir, excluyendo la literatura eslovaca y las posibles traducciones publicadas en Eslovaquia.

Este estudio parte de los datos provisionales obtenidos con motivo de un proyecto de base de datos que está en fase de realización en el Instituto de Traductología, Facultad de Filosofía de la Universidad Carolina. El objetivo de dicha base es recopilar todas las traducciones de literatura checa en lengua española, publicadas en formato de libro, en cualquier país del mundo y en cualquier época. En este trabajo utilizaremos únicamente los datos recopilados en relación con Checoslovaquia, concretamente con el territorio de Chequia.

1.1 Nueva base de datos de traducciones CS-ES

El origen de esta base de datos se encuentra en la necesidad de disponer de un corpus de literatura fiable y de manejo práctico, encontrada al elaborar el primer trabajo recopilatorio de traducciones directas de literatura checa al español, el cual se plasmó en nuestra tesis doctoral de 2013. Más adelante, los trabajos de otros colegas en el ámbito de historia de la traducción confirmaron la necesidad de disponer de una herramienta que evitara un trabajo de búsqueda repetitivo y repetido, en ocasiones incluso innecesario. Con este fin, en septiembre de 2021 se creó un equipo investigador integrado por los compañeros del Instituto de Traductología de Praga Karolína Strnadová, Michal Penc y yo mismo. Para ello, decidimos solicitar una beca GAUK² para financiar, al menos en parte, este proyecto, que tiene una duración estimada de 2 años.

Una vez terminado este periodo inicial de la base de datos, la misma nos permitirá localizar con precisión cualquier traducción mediante uno o múltiples criterios de búsqueda. Así, podremos buscar, por ejemplo, todas las traducciones publicadas en España, o bien todas las traducciones de un mismo traductor/autor en un país o periodo determinado, en una editorial concreta, etc.

Otro rasgo interesante de esta base es su capacidad para evolucionar a lo largo del tiempo, a medida que las futuras investigaciones vayan descubriendo traducciones no recopiladas en la primera fase de esta herramienta. Por ejemplo, contamos con la posibilidad de que se hallen más traducciones en países o periodos distintos de los examinados hasta hoy. Por otra parte, será necesario actualizar la base de datos cada año con las traducciones que se realicen y publiquen en el futuro.

Hasta la fecha, la base de datos consta de más de mil publicaciones de literatura checa en español. Sin entrar aquí detalladamente en la estructura de la base de datos, podemos decir que en la misma se registra cada edición publicada, teniendo en cuenta que varias ediciones de una obra pueden contener una misma traducción idéntica o una misma traducción adaptada, censurada, actualizada, etc. Por consiguiente, el número de traducciones del checo al español siempre será muy inferior al número de publicaciones registradas en la base de datos.

Creemos que este nuevo recurso será una herramienta de gran utilidad, no solo para los investigadores de la historia de la traducción, sino también para todos los interesados en estudiar las relaciones de las culturas checa e hispana desde diversos ámbitos de estudio: literario, sociológico, antropológico, económico, etc. La base de datos será de libre consulta al público en general y prevemos que esté lista y accesible a finales de 2023.

² Proyecto GAUK n° 110122.

2. El contexto de la época

Con la instauración del régimen socialista en Checoslovaquia (1948), el sector editorial del país, al igual que el resto de actividades mercantiles y culturales sufrió una transformación radical, adoptando el modelo soviético. El nuevo modelo de sociedad no solo redefinía los modos de producción y organización de estas empresas, que pasaban a ser de titularidad estatal o paraestatal, sino también su función en la sociedad, al servicio de la ideología dominante y de los intereses del Estado y del Partido Comunista Checoslovaco.³

En estas circunstancias, cada editorial se vio atribuido uno o varios subsectores determinados de actividad específicos, como publicación de literatura clásica, obras didácticas, literatura extranjera, obras de temática militar o histórica, etc. Esta especialización de cada casa editora no fue inamovible durante el periodo aquí estudiado, sino que pasó por transformaciones decididas bien por motivos de eficacia empresarial, bien por motivos políticos,⁴ que constituían el trasfondo de las decisiones en materia económica o de política internacional, entre otras, y que determinaban las relaciones entre los distintos actores del sistema cultural.⁵

En esta cuestión es necesario diferenciar los distintos subperiodos históricos de la época estudiada, ya que los mismos presentan notables diferencias entre sí, tanto en política editorial como en prioridades económicas, medidas restrictivas (censura, prohibición de autores, restricciones de insumos, etc.) y situación político-económica interior y exterior del país.⁶

3. Editoriales checos: los casos de Orbis, Artia y Albatros

3.1 Orbis

Fue fundada el 23 de marzo de 1921. A su inicio, se trataba de una sociedad mercantil privada y sus acciones estaban a nombre de personalidades políticas o financieras de la época, aunque en realidad era el Estado el que decidía sobre su gestión. Su objetivo era la divulgación en el extranjero de los distintos aspectos de la vida en Checoslovaquia. La estructura de la editorial estaba formada por diversas secciones especializadas (publicación de libros, de revistas, actividad impresora, periodística, etc.) y fue modificándose a lo largo de las décadas, separándose Orbis de determinadas actividades a favor de otras editoriales o asumiendo algunas nuevas, según las directrices del órgano estatal responsable de la empresa en cada periodo (Ministerio de Cultura, Ministerio de Educación y Cultura o Ministerio de Cultura e Información). En 1954 se creó la sección de divulgación

³ Ver, entre otras, ley 127/1968 de 13 de septiembre.

⁴ Ver el caso de la editorial Orbis aquí expuesto.

⁵ “Nada de lo que ocurre en el proceso de una literatura desarrollada bajo un gobierno totalitario tiene una explicación natural. Directa o indirectamente, todo es réplica, reacción, contestación, repliegue defensivo, desesperada o inventiva estrategia de supervivencia” (Negrici, 2003: 11 – citado en Ilian 2018: 46).

⁶ La historiografía define tradicionalmente los subperiodos: Construcción del Socialismo (1948-1956), Deshielo y Socialismo con Rostro Humano (1956-1968) y Normalización (1968-1989).

nacional de Checoslovaquia, que editaba publicaciones periódicas y no periódicas en lenguas extranjeras y administraba los centros culturales en el extranjero (Příbáň 2014: 348).

Como consecuencia del efecto internacional creado por la *Charta 77*, el Comité Central del Partido Comunista decidió convertir Orbis en una agencia de prensa destinada a difundir propaganda afin a dicho partido. Al mismo tiempo, la actividad editorial tradicional de Orbis se traspasó a una casa fundada exprofeso llamada Panorama. En la década de los 90 del siglo XX, Orbis se incorporó a la Radio Checoslovaca de la que poco después se escindió, absorbiendo parte de la actividad y personal de Panorama, que para entonces había sido liquidada. La sociedad nacional Orbis quedó liquidada por decisión del Parlamento en 1997, siendo sus activos y personal traspasados al Ministerio de Desarrollo Local, en concreto a su unidad de promoción del turismo. Se calcula que en su existencia Orbis publicó unos 7000 títulos, incluyendo todas las variantes en lenguas extranjeras.

3.2 Artia

Esta editorial checa estaba especializada en la edición en lenguas extranjeras. Fue fundada en 1953 como sociedad anónima dedicada al comercio exterior (importación y exportación), no solo de material impreso, sino de bienes culturales en general. En 1965 pasó a ser por decreto ministerial Sociedad de Comercio Exterior, dependiente del Ministerio de Comercio Exterior. La editorial estaba dividida en cinco secciones comerciales: inglesa, alemana, escandinava, romance y la de países socialistas. La sociedad se extinguió en 1990.

Esta editorial tenía por cometido difundir obras artísticas checas, en el mercado extranjero, para lo cual contaba con un departamento que colaboraba con editoriales extranjeras. En su catálogo podemos encontrar coediciones con editoriales de España (Doncel), Cuba (Arte y Literatura, Gente Nueva) o México (Queromón), por citar algunos ejemplos de dicha colaboración. Esta actividad era especialmente interesante no solo para la empresa, sino también para el Estado, ya que constituía una fuente de ingresos en divisas que necesitaba Checoslovaquia urgentemente para las compras de maquinaria moderna y tecnologías avanzadas en los países de Europa occidental, en Estados Unidos o Canadá (Opatrný 2015: 11).

Entre los autores publicados en castellano por esta casa, citemos por ejemplo a Karel Čapek, Arnošt Lustig o Ladislav Fuks.

Por último, esta editorial se ocupaba así mismo de la publicación de obras destinadas a lectores infantiles y juveniles, para los que preparó ediciones en distintos idiomas de cuentos clásicos y modernos, tanto en formato de libro, como en formato troquelado, muy demandado en el extranjero. En ocasiones, delegaba la edición de este tipo de obras en la editorial Albatros.

3.3 Albatros

Entidad fundada por decreto del Ministerio de Educación en 1949 como “Editorial Estatal de Libros Infantiles” (*Státní nakladatelství dětské knihy – SNDK*), dedicada a literatura infantil y juvenil original o traducida, así como obras didácticas. En 1969 pasó a denomi-

narse Albatros. En 1989 dejó de ser una empresa pública, transformándose en sociedad anónima que mantiene su actividad hasta hoy. Por otra parte, Albatros era la editorial checa encargada de las coediciones de literatura infantil y juvenil en el extranjero. A menudo la editorial Artia delegaba en ella proyectos de coedición con editores extranjeros.

4. Qué se traduce

4.1 Publicaciones técnicas y políticas

Según consta en el catálogo de la Biblioteca Nacional Checa, el número de publicaciones en español lanzadas al mercado en el territorio y periodo mencionados es de 2 307. Esta considerable cantidad de publicaciones no corresponde sin embargo al total de traducciones literarias al español, el cual es mucho menor. Ello se debe a que existe un conjunto muy numeroso dentro del corpus inicial mencionado que no consideraremos en este trabajo. Consiste dicho conjunto en una categoría de publicaciones muy dispares de índole técnica y política. Entre ellas, encontramos desde manuales técnicos de maquinaria industrial, motocicletas o automóviles, hasta actas de congresos políticos y folletos de propaganda de los logros del Estado socialista checoslovaco, pasando por discursos de personalidades políticas⁷.

Las razones por las que no consideramos aquí esta heterogénea categoría de publicaciones son varias. Por una parte, hay una gran cantidad de folletos y publicaciones con una reducida extensión en páginas. Según el criterio determinado por la Unesco, solo se consideran libros aquellas publicaciones que cuentan con más de cuarenta y nueve páginas⁸. Por motivos obvios, no aplicaremos esta norma a la literatura infantil, ya que buena parte de las publicaciones en este género se presenta en volúmenes de pocas páginas. Otro grupo numeroso de esta categoría son los documentos respecto a los cuales el catálogo bibliotecario no especifica si se trata de una traducción del checo al español o se indica que es traducción de otra lengua, como el ruso, el inglés o el alemán. Por último, recurrimos al criterio de “obra literaria”, el cual excluye de nuestro corpus un gran número de documentos que carecen de función artística o estética. Hemos excluido así mismo los numerosos estudios gramaticales, métodos de aprendizaje de idiomas, diccionarios, etc. Merece especial mención aquí la abundante presencia de publicaciones del profesor Josef Dubský, a quien tanto debemos los hispanistas y traductores.

4.2 Narrativa

El género más traducido es la narrativa, sobre todo en las décadas de los 60 y 80. Destaca la presencia de narrativa infantil, con 12 publicaciones. Entre estas, merece la pena mencionar que hay 7 coediciones con entidades cubanas. La narrativa para adultos está

⁷ El estudio de este corpus de publicaciones técnicas y políticas rebasaría los límites de este trabajo, pudiendo tener dicho corpus gran valor para otras investigaciones en el ámbito de la traductología, historia de la política y de la economía o de las relaciones internacionales, que analicen las relaciones entre literatura, poder político, economía y geopolítica, entre otras.

⁸ Definición adoptada en 1964 por la Conferencia General de la Unesco.

representada por 18 publicaciones. No encontramos ninguna publicación de poesía. No encontramos en nuestro corpus ninguna obra de teatro, si exceptuamos una edición del Caso Makropulos no fechada, editada por la agencia Dilia y con la mención “Publicada para las necesidades de la agencia”. No figura tampoco ninguna publicación de ensayo si excluimos las arriba mencionadas relacionadas con temas políticos o didácticos.

4.3 Autores

Los autores con mayor número de ediciones en español son Karel Čapek, del cual se publica *Apócrifos* (1962) y *La Guerra de las Salamandras* (1965), y Arnošt Lustig, del cual contamos con *Esperanza y Los diamantes de la noche* en un solo volumen, editado en el mismo año (1963) por Artia y por la editorial especializada en temas militares Naše Vojsko. Estas dos obras se enmarcan en la temática de la persecución de judíos durante la ocupación alemana, al igual que gran parte de la obra de Lustig en esta época.

Por otra parte, es de destacar, la ausencia de Milan Kundera y la escasa presencia de Bohumil Hrabal, por citar dos de los casos más llamativos, autores que sí fueron publicados en España y en otros países americanos y europeos occidentales.

Como decíamos en nuestro trabajo dedicado a la literatura checa publicada en Cuba (2019: 121):

La ausencia de Milan Kundera en la bibliografía cubana y la escasa presencia en la misma de Bohumil Hrabal [...] así como de Jaroslav Seifert [...], autores por entonces ya reconocidos a nivel internacional, no es sino el resultado de una determinada política cultural que se manifestaba en la selección de autores para los catálogos de las editoriales cubanas. La influencia de la ideología dominante en la recepción de literatura traducida en Cuba constituye una cuestión que se extiende por los ámbitos (geo)político, literario, económico y social.⁹

4.4 Traductores

Entre los traductores que aparecen con más número de títulos en nuestro corpus, citemos en primer lugar a Ana Orozco de Falbr (o Anna Falbrová), la primera traductora de literatura checa al español¹⁰, valenciana de origen, radicada en Checoslovaquia y especialmente activa en la década de los 60 del siglo XX. Sus traducciones, especialmente de obras de Karel Čapek siguen publicándose hasta hoy por todo el mundo, algunas de ellas con modificaciones. Mencionemos sus traducciones *La guerra de las salamandras*¹¹ y *Apócrifos*, ambas del autor Karel Čapek.

Citemos también a Enrique Roldán, cuya biografía está aún pendiente de elaborar. Cuenta en nuestro corpus con cuatro traducciones, entre ellas una selección de relatos satíricos de Jaroslav Hašek, titulada *Pequeños cuentos de un gran maestro*.

⁹ Dicha cuestión ha sido objeto de diversos trabajos, como el artículo de Damaris Puñales-Alpizar *Geopolíticas de la traducción en la Cuba soviética: De la estética marxista al boom literario socialista* (2017).

¹⁰ Publica “Apócrifos”, de Karel Čapek, en 1962.

¹¹ La publicación más reciente de su traducción “La Guerra de las Salamandras” data de 2019, en la editorial Gigamesh de Barcelona.

Otra traductora que figura repetidamente en esta nómina es Květoslava Sedláková, traductora que ejerció en Cuba, especialmente en la década de 1980. En el ámbito de este estudio es la autora de versiones de narrativa infantil, aunque cuenta en su haber traducciones de literatura para adultos publicadas originalmente en Cuba, como *Trenes rigurosamente vigilados* (1985), de Bohumil Hrabal.

4.5 Tipos menos frecuentes de obras traducidas

Citemos aquí la constitución checoslovaca de 1948, que fue objeto de una de las primeras traducciones al español publicadas en Checoslovaquia dentro del periodo mencionado. En este mismo año aparece la traducción al español de la Ley Magna publicada por el Ministerio de Información. No consta el nombre del traductor, pero podemos afirmar que se trataba de un traductor experimentado de lengua nativa española, probablemente originario de España a juzgar en especial por el estilo del preámbulo. Existen ediciones posteriores de dicha Constitución publicadas por la editorial Orbis en los años 50, 60 y 80.

Encontramos por otra parte dos casos en los que el checo no es la lengua original de la obra, sino que es la lengua intermediadora. Se trata de las obras eslovacas *Mŕtvi nespievajú* (1963), de Rudolf Jašík y *Smrt' sa volá Engelchen* (1964)¹², de Ladislav Mňačko. En ambos casos la casa editorial es la ya mencionada Artia y la traductora es Ana Orozco de Falbr.

Figura también en este apartado una adaptación del cuento *El cascanueces y el rey de los ratones*, originalmente escrito en alemán por Hoffmann, adaptado y traducido al checo como *Louskáček* y traducido al español con el título *El cascanueces*.

5. Comparación con países de habla hispana

El país en el que más traducciones de literatura checa se publican durante el periodo contemplado es España, con 144. Le siguen Cuba, con 50¹³, México, con 45 y Argentina, con 39. Si comparamos estas cifras¹⁴ con las 29 traducciones publicadas en Chequia, vemos que, en contra de lo que podría esperarse, el sector editorial checo mantenía una actividad en cuanto a volumen inferior a la de los países hispanohablantes mencionados, pero superior a la de otros, como Colombia, Chile, Perú, Uruguay etc. Obviamente, esta cantidad de publicaciones en Chequia tiene un valor mayor que el meramente numérico, ya que la lengua española nunca ha tenido carácter oficial ni presencia predominante en la sociedad checa, al contrario de, por ejemplo, la lengua alemana. Conviene precisar aquí, no obstante, que una buena parte de las traducciones publicadas en Chequia eran coediciones con editoriales cubanas, especialmente del género infantil y juvenil.

¹² Fechas de publicación de las versiones españolas.

¹³ Datos provisionales. Solo se incluyen las publicaciones entre 1959 y 1989.

¹⁴ Datos recopilados hasta noviembre de 2022.

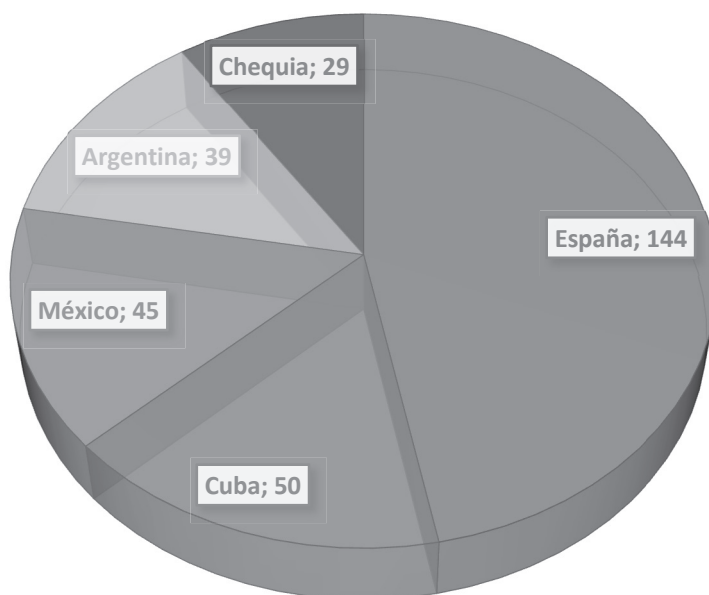

Gráfico 1 – Principales países editores de literatura checa en español 1948-1989

6. Conclusión

La aparente paradoja de una producción de traducciones al español en Chequia comparable a la de determinados países hispanohablantes e incluso superior a la de algunos otros, es el resultado evidente de dos características principales que presenta el polisistema cultural checo en el periodo estudiado. Por una parte, la adopción del modelo soviético en el sector editorial, con la especialización de las empresas por temas o bien por objetivos. Por otra parte, la inspiración ideológica de dicho modelo conllevaba la misión difusora de los principios socialistas para determinadas casas editoriales, como también era el caso de otras instituciones de la sociedad checa. Encontramos situaciones análogas en la literatura de otros países del bloque socialista traducida al español.¹⁵ Así mismo, no es desdeñable la importancia de esta actividad editorial con proyección internacional para la economía, por constituir una fuente de divisas para el Estado.

Por otra parte, el polisistema cultural checo, basado en una lengua de menor difusión internacional que el español, se encuentra en lo que podemos denominar la “periferia” (Even-Zohar 1999: 48) y recurre como es lógico a la traducción hacia lenguas de comunicación más extendidas que le permitan llegar a un mayor número de receptores.

Estos dos rasgos del sector cultural checo responden de una manera más general a una relación de equilibrio entre polisistemas más amplios, que podríamos denominar atlántico-europeo y europeo socialista, tanto en su faceta literaria y cultural, como en su faceta

¹⁵ A este respecto, es especialmente ilustrativo el caso de las traducciones de literatura de Europa Central y Oriental publicadas en Cuba. Ver Puñales Alpízar (2017).

geopolítica, pugnando cada cual por hacer prevalecer su visión de la sociedad y de la función del individuo en la misma, a lo cual no es ajena la literatura ni, por consiguiente, la traducción en tanto que actividad creativa y producto estético con una función dentro de un sistema cultural dado.

BIBLIOGRAFÍA

- Cuenca Drouhard, Miguel José (2020) 'Literatura checa en Cuba durante el periodo 1959-1989: 30 años de traducción y revolución', in Vega Cernuda et al. (eds.), *Hispanística y Traductología. Dos pasiones. Jana Králová In honorem*, Madrid: OMMPRESS, 115–129.
- Even-Zohar, Itamar (2017) *POLISISTEMAS DE CULTURA (Un libro electrónico provisorio)*, Tel Aviv: Universidad de Tel Aviv, Laboratorio de investigación de la cultura.
- Holý, Jiří et al. (2021) *Česká literatura od počátků k dnešku*, Praha: Lidové noviny.
- Ilian, Ilinca (2018) 'Contexto y recepción de la literatura latinoamericana del siglo XX en la Rumania socialista, Universidad Nacional de Cuyo', *Cuadernos del CILHA* 19(1).
- Mračková Vavroušová, Petra (2019) *Las aventuras de la literatura checa en España. Traducciones indirectas y el papel mediador del alemán, censura y material paratextual*, Madrid: OMMPRESS.
- Opatrný, Josef – Zourek, Michal – Majlátová, Lucia – Pelant, Matyáš (2015) 'Las relaciones entre Checoslovaquia y América Latina 1945-1989: en los archivos de la República Checa', in *Ibero-Americana Pragensia. Supplementum* 38, Praga: Karolinum.
- Pegenaute, Luis (2019) 'La narrativa checa en España desde 1975: presencias y ausencias', *CLINA: Revista Interdisciplinaria de Traducción, Interpretación y Comunicación Intercultural* 5(2): 121–146.
- Přibáň, Michal et al. (2014) *Česká Literární Nakladatelství 1949–1989*, Praha: Academia.
- Puñales-Alpizar, Damaris (2017) 'Geopolíticas de la traducción en la Cuba soviética: De la estética marxista al boom literario socialista', *Revista de Letras* 57(2): 35–52.
- Rubáš, Stanislav (ed.) (2012) *Slovo za slovem*, Praha: Academia.
- Sánchez Presa, Mónica (2020) *Slovenská literatúra v Španielsku*, Bratislava: AnaPress.

RESUMÉ

Překlady do španělštiny v Československu 1948–1989

Ve sledovaném období vyvíjela česká nakladatelství pozoruhodnou aktivitu v oblasti vydávání českých děl přeložených do španělštiny, někdy i formou spoluvydávání s jinými nakladatelstvími ve španělsky mluvících zemích. V mnoha případech objem této produkce převyšoval produkci příslušných zemí. Počet, autorství, žánry a země určení těchto překladů jsou analyzovány podle teorie polysystémů. K tomuto účelu jsou využity informace shromážděné pro novou celosvětovou databázi česko-španělských překladů, která v současné době vzniká na oddělení španělštiny Ústavu translologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

Mgr. Miguel José Cuenca Drouhard, Ph.D.

Ústav translologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

miguel.cuenca@ff.cuni.cz

Anexo: Tabla de traducciones

	Autor	Traductor	Título	Año	Lugar	Editorial
1.	Čapek, Karel	Orozco de Falbr, Ana	Apócrifos	1962	Praga	Artia
2.	Čapek, Karel	Orozco de Falbr, Ana	La guerra de las salamandras	1965	Praga	Artia
3.	Doskočilová, Hana	Vázquez Viera, Heradio	El topo en el séptimo cielo	1982	Praga	Albatros
4.	Drda, Jan et al.	Blazques Arroyo, Juan; Vilas, Rosa	Cuatro novelas checas	1957	Praga	Orbis
5.	Fučík, Julius	N/C	Reportaje al pie de la horca	1980	Praga	Orbis
6.	Fučík, Julius	N/C	Reportaje al pie de la horca	1972	Praga	Orbis
7.	Fuks, Ladislav	Čejka, Gloria Ester	El Señor Theodor Mundstock	1965	Praga	Artia
8.	Hašek, Jaroslav	Roldán, Enrique	Pequeños cuentos de un gran maestro	1984	Praga	Orbis
9.	Hrubín, František	Sedláková, Květa	Qué es lo que ven mis ojitos	1981	Praga	Albatros
10.	Jašík, Rudolf	Orozco de Falbr, Ana	Los muertos no cantan	1963	Praga	Artia
11.	Karmin, Petr	Concepción, Iva	Las máquinas	1988	Praga	Panorama
12.	Kozák, Jan	Roldán, Enrique	El potro blanco	1980	Praga	Orbis
13.	London, Artur	Cordón, E.	España, España	1965	Praga	Artia
14.	Ludvík, Emil; Moravec, Jaroslav	N/C	El manzano con las frutas de oro	1961	Praga	Artia
15.	Lukešová, Milena	Córdova Herrera, A.	Esta pequeña niña se llama Catalinita y espera aquí a los animales	1981	Praga	Albatros
16.	Lustig, Arnošt	García, Enrique; Fernández, Aurora	Esperanza	1963	Praga	Artia
17.	Lustig, Arnošt	García, Enrique; Fernández, Aurora	Los diamantes de la noche	1963	Praga	Artia
18.	Makarius, Jan	Rappaport, Moric	Menebus o “El tamborcillo mágico”: Cuento indio-piel roja en tres actos	1972	Praga	Dilia
19.	Mňačko, Ladislav	Orozco de Falbr, Ana	La muerte se llama Engelchen	1964	Praga	Artia
20.	Opravitlová, Eva	Concepción, Iva	El primero... y el último	1983	Praga	Albatros

	Autor	Traductor	Título	Año	Lugar	Editorial
21.	Petiška, Eduard	N/C	Como el topo consiguió su automóvil	1962	Praga	Artia
22.	Petiška, Eduard	Yáñez, Aníbal	El cascanueces	1971	Praga	Artia
23.	Pruchová, Heda	Sedláková, Květa	El cuento del pájaro	1988	Praga	Albatros
24.	Šafránek, Ota	Orozco de Falbr, Ana	Cuentos para adormecer	1965	Praga	SNDK
25.	Stiplova, Ljuba Hanák, Mirko	Sedláková, Květa	Mi lindo patio	1982	Praga	Albatros
26.	Stýblová, Valja	Roldán, Enrique	El bisturí	1986	Praga	Orbis
27.	VV. AA.	Landovský, Vladimír	Dibujos y poesías infantiles de Terezin, parada hacia la muerte 1942-1944	1962	Praga	Orbis
28.	VV. AA.	N/C	Niños, jóvenes, hombres	1965	Praga	Orbis
29.	VV. AA.	Roldán, Enrique; García Semov, Enrique; Uhlír, Jan	Cuentos checos	1980	Praga	Orbis

DIGITAL DATA FOR THE SOCIOLOGY OF TRANSLATION AND THE HISTORY OF TRANSLATION

JITKA ZEHNALOVÁ

ABSTRACT

The study explores the interconnected topics of interdisciplinarity and the use of digital data in research on (literary) translation. Interdisciplinarity is conceived as cooperation between translation studies and other fields of study, specifically with sociology, history and digital humanities, i.e. as an “import” to translation studies, pointing simultaneously to its potential for research in other fields, i.e. an “export” from translation studies.

The main goal is to demonstrate the use of digital data (data obtained from online, publicly available, bibliographic databases on national and international levels) in translation research in terms of possibilities and limits. The analyses conducted verify the un/reliability of the UNESCO Index Translationum data sets by comparing them with results obtained from the databases of the National Library of the Czech Republic. As “byproducts”, these analyses produce surveys of fiction authors most frequently translated from Czech (into English, French, German, and Russian) and into Czech (from English). Several examples from our research exemplify the application of data sets extracted from the databases of the National Library and a qualitatively higher level of use of this data source is suggested.

Keywords: interdisciplinarity; sociology of translation; history of translation; digital humanities; UNESCO Index Translationum; databases; National Library of the Czech Republic

1. Introduction

Similarly to other humanities, translation studies (TS) relies increasingly on interdisciplinarity and on the use of digital data (DD). Interdisciplinarity, especially after the “interdisciplinary turn” (Snell-Hornby 2006), means cooperation with an ever growing number of disciplines, one of them being sociology. Within Czech TS, sociologically-minded research of translation goes back to the 1960s, thanks to Jiří Levý, who considers sociology a source for TS, explores the social functions of translation, and develops his socially oriented concept of norms of translation. In the international context, this approach, called “sociology of translation” (Chesterman 2006; Wolf and Fukari 2007), began to make an indisputable impact in the 2000s, after the “sociological turn” and the “power turn” (Wolf and Fukari 2007; Wolf 2014). Another fast growing research area within TS is the history of translation, and as translation is “socially and historically

embedded” (Hermans 2007: 74), the sociology of translation and the history of translation are closely related.

For research in both these sub-branches of TS, data sources are of course of key importance, as is the methodology of data collection, application and interpretation. Apart from textual analyses, the traditional core part of TS, other research methods, such as interviews, questionnaires, statistical surveys, bibliographic databases, ethnographic methods, etc. are used (for literature reviews, see e.g. Saldanha and O’Brien 2014; Zanettin and Rundle 2022). The interconnecting of textual and contextual data is a still discussed issue – both the tendency to overestimate textual analyses to the detriment of social contextualisation and the opposite tendency occur. Researchers who aim at combining these two data sources face the problem of how to proceed in a methodologically sound way (for further details, see Zehnalová and Kubátová 2022a).

In data collection, information technologies play a significantly growing role, and utilisation of DD, under the label Digital Humanities, has become a commonplace in many fields: “The importance of understanding computational approaches is increasingly reflected across a number of disciplines, including the arts, humanities and social sciences... something that can be termed a *computational turn*” (Berry 2012: 11). The present study focuses on data obtainable from public online bibliographic databases, partly also on statistical surveys provided online by public institutions, as data sources for social and historical research on (literary) translation. Its goal is to present these sources as effective and multifaceted, while considering their limits as well. Concerning the methodology of their application, the aim is to offer some examples, not to design a systematic approach.

The interdisciplinary nature of translation research can be approached from two perspectives. First, as an “import” to TS, i.e. the cooperation of TS with other fields, in our case sociology, history and, in the form of online available DD, digital humanities. Second, the application of translational data, possibly theories or models, in other fields, such as sociology and history, i.e. an “export” from TS (Snell-Hornby 2006: 164). So far, the second option remains sporadic and rather hypothetical as TS is still mostly “invisible” to other humanities, despite its interdisciplinary or even transdisciplinary potential (Schögler 2022). The sub-branches of the sociology of translation and the history of translation might be the ones to bring about a change, because they conceptualise translation as a historically conditioned social phenomenon influencing cultural exchanges on the national¹ and international/global levels. This conceptualisation opens up space for applying translation research results in the sociology of culture (e.g. in the area of cultural policies) and the history of culture (e.g. the sharing of translations in the development of literatures and cultures): “... it is no exaggeration to say that if we want to study cultural history, the history of philosophy, literature, and religion, we shall have to study translations to a much greater extent than we have done in the past” (Lefevere and Bassnett 1998: 6). TS might also contribute to exploring broader topics: “Typical issues concern language and/or translation policies in multilingual countries or institutions, or for minority languages. These issues have obvious relevance for language rights, democ-

¹ The notions *nation* and *national* are problematic in some contexts, yet difficult to replace in many cases (for a discussion, see Paloposki 2022: 71).

racy, and political development, all of which lie within the sphere of sociological interest” (Chesterman 2006: 17).

1.1 The Sociology of Translation

Within international TS, the sociology of translation “finds in Even-Zohar, Toury, Hermans and Lefevere its main precursors” (Buzelin 2013: 195). Before them, however, the social (and historical) conditioning of translation, its functions, and its norms belonged to the main tenets of Levý’s approach. Toury drew on these, admitting it as late as after 2000 (Toury 2008: 402) (see also Jettmarová 2016: 7). Nevertheless, it seems that contemporary international TS is at least partially aware of Levý’s pioneering role: “Levý ... prefigured Even-Zohar’s and Toury’s ideas when he argued that translations cater for cultural needs in certain periods” (Vandaele 2022: 104). In Even-Zohar’s polysystem theory, translated literature, similarly to Levý, is primarily a phenomenon of the target literature, includes all literary genres (not just the “canon”), forms part of the cultural polysystem and keeps evolving (Even-Zohar 1990). Even-Zohar instigated Toury’s orientation towards the social, cultural, and historical conditions, and the essence of Descriptive Translation Studies (DTS) is thus empirical research of translation as a social and historical fact of the given target culture, although Toury’s priority is still translated texts themselves. Only gradually, within DTS and elsewhere, the social contextualisation deepens and contributes to a better understanding of the cultural dimension of translation due to the development of its sociologically oriented research:

... introducing into TS methods of research other than text analysis, drawing mainly on sociology and anthropology. Consequently, it expands the focus of interest of TS from the products (the translated texts) as such, to the interdependencies and exchange relations between products, persons (producers and consumers), institutions, and the translation market. ... Instead of viewing information about translators and translation institutions as marginal facts subjugated to explaining phenomena in translated texts, indications of translatorial decisions in end-products should be used as data for exploring cultural processes. (Sela-Sheffy 2000: 348)

The sociology of translation draws conceptually and methodologically on influential sociologists, mostly on Pierre Bourdieu, but also on Bernard Lahire, Bruno Latour, Niklas Luhmann, and others (for surveys, see Wolf 2010; Buzelin 2013; Milani 2022). At present, it is a well-established research area offering a significant amount of research (for surveys, see e. g. Sela-Sheffy 2005; Wolf 2010; Tyulenev 2014; Xu and Chu 2015; Buzelin and Baraldi 2016; Milani 2022; Zehnalová and Kubátová 2022a). Its research interests include agents, primarily but not exclusively translators, their agency and habitus, the roles that institutions play in intercultural exchanges and a number of other social factors, e.g. ideological, economic, and power relations and pressures in areas such as policies and strategies of language industries and publishing houses, book market conditions, inequalities among languages and literatures, functions of (literary) translations, or cultural policies. These aspects transpose translation research from the level of individual (target) cultures/nations to the international/global level: “... we can argue that significant features of target cultures derive not so much from their intrinsic properties but from their specific

position within the world system of translation” (Heilbron 2008: 188). Heilbron’s model (Heilbron 2008; Heilbron 2010; Heilbron and Sapiro 2007) describes the global positions of languages, based on the amount of translations from them, and the connections between the position of a language in the world system on the one hand and the status of translation and translators and the norms of translation in the given target culture on the other. It enables developmental predictions of book markets, and explains how the unequal global power relations bear upon the book markets of individual countries.

1.2 The History of Translation

Another reference to Levý is necessary here, due to his 1957 *České teorie překladau* [The Czech Theories of Translation], “at that time perhaps the most comprehensive history of translation and thinking on translation” (Jettmarová 2011: xv), and also due to his consistently applied historical approach to translation and its functions in different time periods: “In tracing history Levý saw translation in service of the culture, he saw translation hampering domestic literary production, he saw contradictory pursuits and methods and a great variation of output in terms of representations accepted as translation” (ibid, xxii). Internationally, the dawn of the history of translation is believed to have come later: “History, then, is one of the things that happened to translation studies since the 1970s, and with history a sense of greater relativity and of the greater importance of concrete negotiations at certain times and in certain places...” (Lefevere and Bassnett 1998: 1), although Levý’s inspiration is not overlooked here either (Paloposki 2022: 70). His approach demonstrates that the history of translation can be perceived from two inter-related yet distinct points of view – either as the history of theoretical thinking about translation, later the field of TS, or the history of translating (for surveys, see e.g. Bastin and Bandia 2006; Baker and Saldanha 2019; D’hulst 2022; Lange and Monticelli 2022; Footitt 2022a; Footitt 2022b; Paloposki 2022; Rundle 2022a); a case in point is Vandaele (2022), who addresses both the history of DTS *and* the historical contextualisation of translating within DTS. Rundle (2022a) treats the history of translation as a three-phase process that focuses first on texts (“how they were translated, and with the aesthetic discourse surrounding these texts”), later on translators (“as social beings and as people who played (an often unacknowledged) role in history”), and finally on context (“the history of the period/context in which the translation events being studied occurred”); moreover, he claims that “translation can also function as an approach to history rather than just being the object of inquiry: a translational lens through which to examine history and not just an object being examined through a historical lens” (Rundle 2022a, xxi). A detailed critical account of the idea that history of translation is/should be part of historiography is offered by Vandaele (2022). The cooperation, or even mutual interdependence, of the sociology of translation and the history of translation might take the form of the historical contextualisation of translating and translators, as well as the “use of translation as an approach, a paradigm and an interpretative key for transcultural and transnational interdisciplinary research” (Rundle 2014: 2). The links between the sociology of translation the history of translation and interdisciplinarity are discussed by e.g. Wolf (2022) and Milani (2022). Within the history of translation, similarly to the sociology of translation, the interconnecting of historical and textual interpretations is of key importance: “Only by correlating

historiographical insights with empirical evidence obtained from the translated texts will it be possible to produce a coherent and sound translation history” (Gómez Castro 2022: 38).

1.3 Digital Data in the Sociology of Translation and the History of Translation

Within the sociology of translation and the history of translation, the areas of interest and research thus include the socio-historical context of (literary) translation on the global level and on the level of individual countries/cultures/national or language communities/book markets. In both cases, the need arises to compare different languages, language areas, countries, genres and sub-genres, time periods, authors, translators, publishers, etc. The possibilities of this type of translation research are significantly limited by difficulties in obtaining the necessary data. While it is true that data sources on both the national and international levels do exist, there are considerable differences in their reliability and availability (in the structure and search options required). This is the reason why it is imperative for researchers to plan their projects carefully in terms of what DD, in what structure, in what way, and from what sources are available to them. This study presents various modes of obtaining and processing data from two sources – the UNESCO Index Translationum database (IT) and the National Library of the Czech Republic (NLCR) – and of two types – online bibliographic databases and statistical surveys. Priority is given to NLCR data, IT data are analysed mainly from the perspective of their un/reliability.

The main purpose is to demonstrate some DD application possibilities in translation research (for more details, see Pym 1996; Poupaud, Pym et al. 2009; Sapiro 2010; Wakabayashi 2012; Hacothen 2014; Wakabayashi 2019; Paloposki 2022). Concurrently, we aim at highlighting the relevance of the socio-historical viewpoint, of broadening perspectives to encompass the global level, and of interdisciplinary cooperation. The sociologists Bhambra and Holmwood state: “Interdisciplinary research, and international and cross-cultural collaborative research all require some degree of translation; translation not just across languages, but across disciplinary and cultural boundaries as well” (2011: 4). Rundle comments on this: “What is interesting... is how translation is being used not so much as a physical object of study or as a practice to be analysed, but rather as a means to understand and interpret transnational and ‘global’ sociological contexts and as the defining paradigm of an interdisciplinary approach” (2014: 2).

2. Publicly Available Data Sources on the International Level

2.1 UNESCO Index Translationum

The League of Nations began to record book translations in 1932. Since 1948, the IT database has been under the auspices of UNESCO and since 1979, the records have been digitalised (Todorova 2010: 3). Up until the present, they have been available online² (the

² <https://www.unesco.org/xtrans/bsform.aspx> (access: March 2023).

bibliographic database and statistical surveys), but according to Pym (2022: 97), IT discontinued its activities in 2015. In translation research, the use of this data source is relatively frequent, as on the global level, it is the only non-profit publicly available source of data on book translations. Its main advantages include online availability, a user-friendly interface, and a large number of languages. The enormous disadvantages, however, are data unreliability (Heilbron 1999; Sapiro 2010; Poupaud, Pym, and Torres Simon 2009; Ginsburgh et al. 2011; Paloposki 2018; Benmessaoud and Buzelin 2018; Paloposki 2022) and the fact that data on Czech (and many other languages) obtained in 2009 are being processed at present³ (IT itself does not indicate the discontinuation of its activities): “... one of the most popular translation databases, the UNESCO Index Translationum, a thematically organised inventory consisting of upwards of two million translation entries. The Index... has become increasingly less useful since then [2008] due to irregular updates and a diminishing number of entries” (Milani 2022: 244).

Statistical Surveys

Figure 1 shows the IT interface and the statistical surveys available.

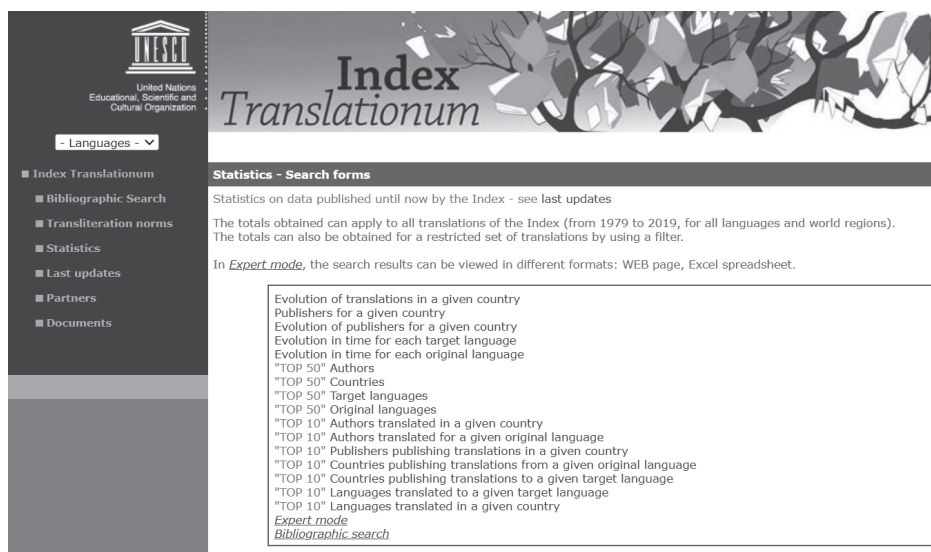

Figure 1 – The IT interface (Source: The IT interface, menu point *Statistics*⁴)

The Bibliographic Database

The bibliographic database is available from the menu point *Bibliographic Search*. Apart from the usual search fields (*author, publisher, year of publication, place of publication*), it features the fields *translator, original language, target language*, which is crucial for translation research (see below).

³ <https://www.unesco.org/xtrans/bscontrib.aspx?lg=0> (access: March 2023).

⁴ <https://www.unesco.org/xtrans/bsstatlist.aspx?lg=0> (access: March 2023).

2.2 IT Data Reliability: Translations from Czech

Given the above reservations, it is necessary to evaluate the reliability of data from this source (even at first sight, serious doubts are caused by items 9 and 5 in Tables 1 and 3 respectively). We do so by comparing, in two steps, IT data with NLCR data. The first step deals with translations of Czech fiction authors from Czech to different languages. Based on the IT statistical survey, the authors are selected (Table 1), data on them are retrieved from IT and NLCR bibliographic databases (*Bibliographic Search* and *NKC – Electronic Catalogue of NLCR* respectively)⁵. For the purpose of comparing IT and NLCR data, we narrow down the number of authors to five and the number of languages to four (English, French, German, Russian). The column *Difference* indicates the differences in numbers of translations obtained from NLCR and IT.⁶ Aside from evaluating data reliability, the analysis results in an overview of Czech authors most frequently translated into these languages.

Table 1 – Most translated authors from Czech according to IT (into all languages, overall numbers without time limit) (Source: IT – *Statistics on Index Translationum database for “Original language = ces”*)

Rank	10 most translated authors	Number of translations
1	Kundera Milan	714
2	Hrabal Bohumil	382
3	Čapek Karel	360
4	Hašek Jaroslav	324
5	Havel Václav	222
6	Miler Zdeněk	199
7	Škvorecký Josef	147
8	Klíma Ivan	121
9	et al.	114
10	Stingl Miloslav	111

Table 2 – Most translated authors from Czech according to IT and NLCR (into English, French, German, Russian, overall numbers without time limit) (Sources: IT: *Bibliographic Search*, NL CR: *NKC – Electronic Catalogue of NLCR*)

IT rank	5 most translated authors	Number of translations IT	Number of translations NK CR	Difference NK CR/IT	NLCR rank
1	Kundera Milan	263	159	-104	3
2	Hrabal Bohumil	110	133	+23	4
3	Čapek Karel	245	383	+138	1
4	Hašek Jaroslav	129	266	+137	2
5	Havel Václav	106	110	+4	5

⁵ Data were manually checked against the criteria *author*; all entries containing a different name/no name at all were excluded.

⁶ The + sign signals a higher number given by NLCR than IT, the - sign vice versa.

⁷ <https://www.unesco.org/xtrans/bsstatlist.aspx?m=11> (access: March 2023).

Table 3 – World authors most translated into Czech according to IT (overall numbers without time limit) (Source: IT – *Statistics on Index Translationum database for “Original language = CZE”*⁸)

Rank	10 most translated authors (into Czech)	Number of translations
1	Vandenberg Patricia	938
2	Unger Gert Fritz	764
3	Dark Jason	437
4	Courths-Mahler Hedwig	300
5	et al.	275
6	Kirby John	198
7	Mark William	179
8	May Karl	146
9	Gardner Erle Stanley	144
10	McBain Ed	142

IT reports a higher number of translations only for Kundera. For all the remaining authors, NLCR gives higher numbers, despite the fact that these are translations from Czech into other languages and thus (mostly) published in the given countries; NLCR, as the legal depository library of the Czech Republic, is not legally obliged to catalogue them. It also means that NKCR data cannot be considered complete. If more precise data on book translations from Czech were to be obtained, other sources would have to be used. On the international level, WorldCat or Amazon might be considered, but these are commercial databases, they gather data from unknown sources, and their data management is probably automated. Data obtained from them would have to be checked manually, which is feasible for small data sets only. Another option is to access online resources of national libraries of the countries concerned (in our case countries where English, French, German, and Russian are official languages). However, by making inquiries in the national libraries of several European countries, in the British Library, and in the Library of Congress, we established that in many cases, their interfaces do not allow for searching by the fields *translation/translator* and the combination of fields *source language* and *target language* is not immediately available (separately, these fields may be available in later stages of the search). It is of course possible to make queries based on fields such as *author*, *title*, *ISBN*, etc. If we know e.g. specific book titles, we can search bibliographic databases of the national libraries of different countries. To give an example, we searched the bibliographic databases of the national libraries of the Czech Republic, Germany, and Russia for translations of books awarded the (Man) Booker and Pulitzer Prizes to compare the harshness of the Communist censorship in these countries (Zehnalová and Kubátová 2022b). The databases, however, of the national libraries of many countries cannot be used, on a user-friendly basis (i.e. by a translation researcher without a higher level knowledge of IT and bibliographic database management), for research requiring different types of data, e.g. amounts of translations between specific languages, in specific time periods or genres, in terms of translators, publishers, shares of translated and non-translated literature. This significantly limits their applicability for translation research.

⁸ <https://www.unesco.org/xtrans/bsstatlist.aspx?m=10> (access: March 2023).

Table 4 – Most translated English writing authors (numbers of translations into Czech according to IT and NLCR) (Sources: IT and NLCR)

IT rank (most translated into Czech)	Author	Number of trans. IT	Number of trans. NL CR	Difference NLCR/IT	NLCR rank (most translated into Czech)
9	Gardner Erle Stanley	157	234	+77	4
10	McBain Ed	153	230	+77	5
IT rank (most translated overall)					
1	Christie Agatha	107	319	+212	2
3	Shakespeare William	131	926	+795	1
5	Cartland Barbara	126	184	+58	8
6	Steel Danielle	95	179	+84	9
9	King Stephen	80	214	+134	6
12	Roberts Nora	86	156	+70	11
14	Doyle Arthur Conan	60	211	+151	7
15	Twain Mark	27	140	+113	12
21	Stine Robert L.	41	64	+23	15
22	London Jack	32	271	+239	3
24	Asimov Isaac	49	97	+48	14
25	Dickens Charles	21	165	+144	10
26	Stevenson Robert L.	20	121	+101	13

2.3 IT Data Reliability: Translations into Czech

The second step of the IT data reliability analysis deals with translations of fiction of English writing authors into Czech. Similarly to step one, we make use of two types of DD from two sources: IT statistical surveys to select authors and bibliographic DD from IT (*Bibliographic Search*) and from NLCR (*NKC – Electronic Catalogue of NLCR*). The outputs are again an IT data reliability evaluation and a list of authors who are, according to IT and NLCR, the most translated (and in what numbers of titles), this time into Czech. The selection of authors is based on two IT statistical surveys. The IT survey of the ten world authors most translated into Czech (*TOP 10 Authors translated for a given original language*) underlies Table 3, English writing authors are highlighted in bold and are taken over to Table 4.

As only ten authors are listed in Table 3 and only two of them are English writing authors, another 13 authors are taken over from the IT statistical survey of 50 most translated authors (into all languages) (*TOP 50 Authors, Statistics on data published until now by the Index*⁹) as the highest ranking English writing authors. These, along with the two authors from Table 3, are listed in Table 4. The numbers of translations are extracted from IT and NLCR (*Bibliographic Search* and *NKC – Electronic Catalogue of NLCR* respectively).

Due to the two selection criteria, the results presented in Table 4 are not completely comparable – the authors ranked 9 and 10, based on translations into Czech, are not listed in the survey of 50 most translated authors based on translations into all languages (according to IT). Nevertheless, the column *Difference NKCR/IT* fulfils the main goal of the analysis by indicating the unreliability of IT data. Even so, the IT statistical surveys may be useful for selecting authors (the delay/termination of updating is most likely not relevant here), the numbers of translations can be extracted from bibliographic databases (in our case, IT and NLCR) and the ranks verified. As in step 2 we consider translations into Czech published (with some possible marginal exceptions) within the Czech state territory and as such catalogued by the NLCR, the NLCR data can be considered exhaustive¹⁰ and reliable. The list of the most translated authors into Czech (according to NLCR) and their ranks thus reflect reality.

To summarise the results, we can claim that the reliability of IT data is limited.¹¹ If need be, they might be used to trace long-term overall tendencies (up to 2008), but in terms of individual authors, translators, shorter time periods etc., they are imprecise. Given the delay/termination of updating, the deviation from real numbers is so substantial that using them is likely to be misleading.

3. The National Library of the Czech Republic

NKCR is one of the Czech legal depository libraries, and Czech publishers are thus legally¹² obliged to deliver there copies of all non-periodical publications they publish. This means that translation researchers have at their disposal reliable data on translations published within the Czech state territory, both in the form of statistical surveys and bibliographic databases, in our case Czech translations of English written fiction (translations into Czech can of course be published abroad and under the Communist regime they were, but the numbers were extremely limited). In the opposite direction of translation, from Czech into English, most titles are published abroad, yet they are in many cases catalogued and appear in NLCR databases, definitely in a more systematic way than in IT (see Table 2).

⁹ <https://www.unesco.org/xtrans/bsstatexp.aspx?crit1L=5&nTyp=min&topN=50> (access: March 2023).

¹⁰ Yet subjected to possible changes as NLCR keeps adding titles (published in the past and newly acquired) to its catalogues.

¹¹ A more detailed analysis (not presented here) revealed that IT data are not reliable even before 2008, after 2008 their reliability decreases significantly.

¹² Act No. 37/1995 Coll. Civil Code. Available at: <https://www.nkp.cz/sluzby/sluzby-pro/povinne-vytisky/pv> (access: March 2023).

The availability of reliable data without the necessity for the researcher to collect them is the main advantage of the NLCR sources. Their reliability is the result of the legal deposit library status and of the personal and technical resources enabling methodologically sound and systematic cataloguing and data management.

3.1 NLCR: Statistical Surveys

On the NLCR website, statistical surveys *Annual Reports on Non-periodical Publications* have been available¹³ since 1993. Up until 1997, the numbers of titles are given only according to the language of publication (i.e. foreign language books published in the Czech Republic), since 1998 the numbers of translations from different languages into Czech have been made public.

DD on numbers of translated languages and/or of numbers of published book translations from different languages¹⁴ can be used as an indicator of the language diversity of the book market and its development in a given time period (Sapiro 2010), or to observe the development of the numbers of translations from a language/languages. Graph 1 is an example of tracking the developments of the language diversity of the Czech book market from 1998 to 2002.

3.2 NKC – Electronic Catalogue of the National Library of the Czech Republic

As stated above, NLCR databases are searchable according to the fields *source language/original language* and *target language/language of the document*. In the *Advanced Search* mode of the NKC Catalogue,¹⁵ these search fields can be set up along with many others, e.g. *time period*, *type of document*, *key words*. The search results can be narrowed down via *Refine*, in several sequential steps if need be, to remove genres, sub-genres, target groups, etc. and then sent or saved via *Save/Mail*. When searching for translations into Czech (published within the Czech state territory), we obtain complete DD, in the opposite direction they are not likely to be complete.

3.3 NKC – The Topical Map of NLCR Collections

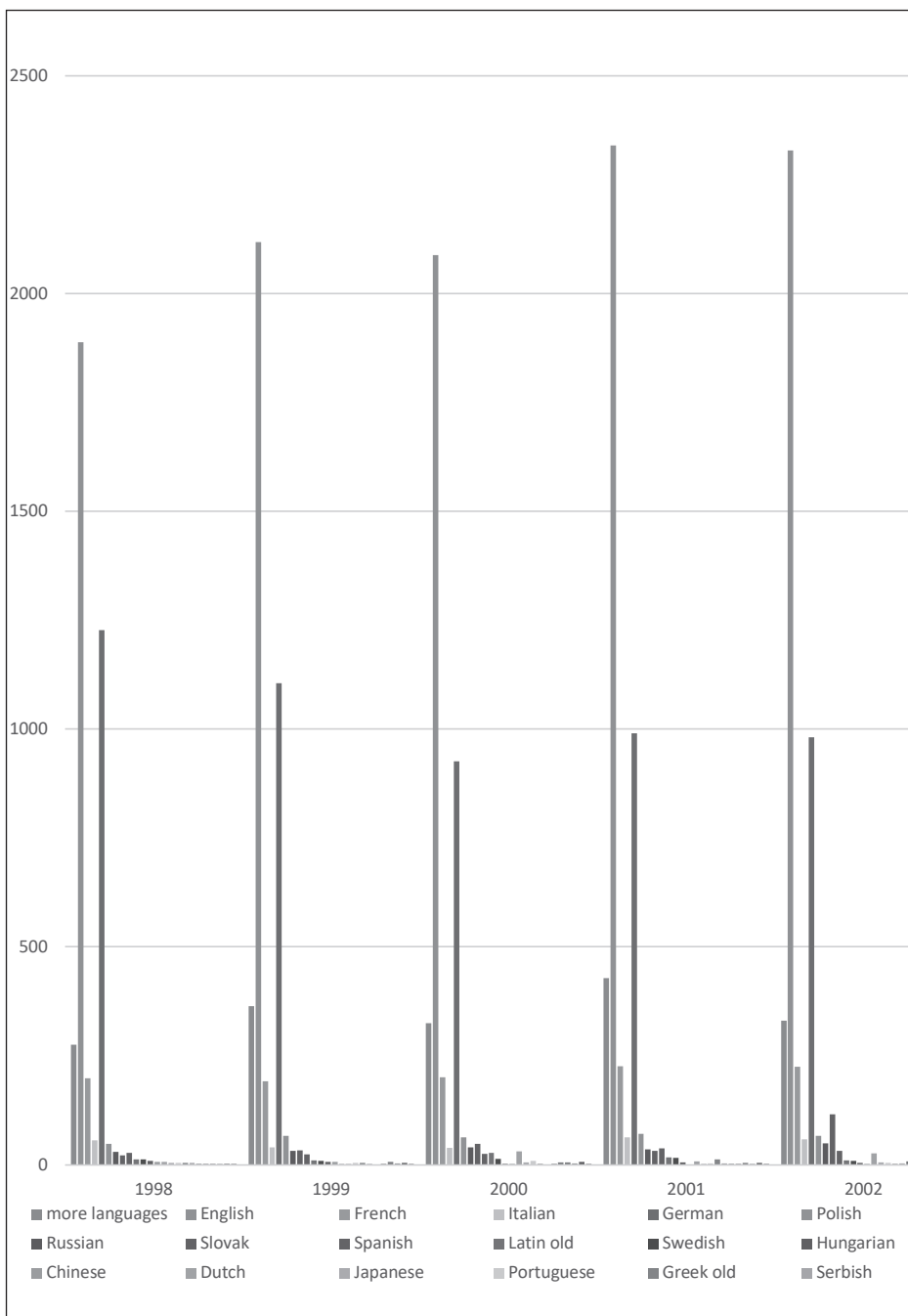
The Topical map of the collections (TMC) of NLCR¹⁶ makes it possible to filter DD according to topical categories, time periods, countries of origin, genres, and sub-genres. The query begins by selecting one of the 26 topical categories, e.g. *Fiction*. In the following step, based on the source language, genre, possibly the country of origin, relevant sub-category/categories are selected, e.g. *American Fiction*, along with other relevant cri-

¹³ <https://www.nkp.cz/sluzby/sluzby-pro/sluzby-pro-vydavatele/vykazy?searchterm=statistick> (access: March 2023).

¹⁴ For the most translated languages, the numbers are also available in *Reports on the Czech Book Market* published online by The Association of Czech Booksellers and Publishers. Available at: <https://www.sckn.cz/zpravny-o-ceskem-kniznim-trhu/> (access: March 2023).

¹⁵ https://aleph.nkp.cz/F/S54RM8DGP1RPN9T64PPVDAMTYGPJDAFCCGC9AC5XESP2KRR75L-11447?func=file&file_name=find-d&CON_LNG=ENG (access: March 2023).

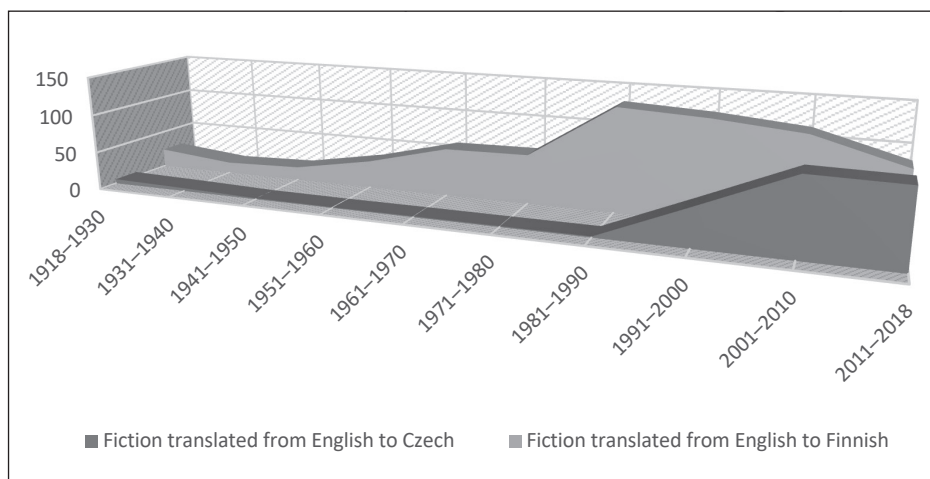
¹⁶ https://aleph.nkp.cz/F/?func=file&file_name=konsp-nkc. Available in Czech.

Graph 1 – The survey of languages (up to 25th rank) translated into Czech and numbers of book translations from these languages into Czech (1998–2002) (Source: NLCR: *Annual Reports on Non-Periodical Publications 1998–2002*)

teria, e.g. *time period*. As the search results can include titles published in the original language, these have to be removed (via *Refine* using the *Document language code (cze)*). Then they can be gradually narrowed down and saved or sent.

DD obtained from TMC can be applied for a research project directly, or can be further processed. Graph 2 is an example of the direct use of DD from the NLCR, combined with DD from Fennica, a Finnish database, comparing the Czech and Finnish productions of book fiction translations from English in the time period 1918–2018.

Graph 2 – Book Production: Czechoslovakia/Czech Republic and Finland 1918–2018 (fiction translated from English) (Source: Zehnalová and Kubátová 2022b)

As an example of further NLCR DD processing, the creation of a representative sample of book translations of adult fiction (without fantasy and sci-fi) from English into Czech from 2000 to 2016 can be given (Zehnalová and Kubátová 2019). Based on the definition of the target population, DD were filtered and downloaded from NLCR (15 381 titles), the size of the representative sample was calculated (867 titles), and the representative sample was created using the Excel random number generator; after a manual check-up, it contains 854 titles.

Another processing option, which is however not the topic of this study, is to use the NLCR DD, filtered according to the needs of the given research project, to build a “mini-database” searchable for specific criteria and their combinations. In this way, the possibilities of NKCR DD can be elevated to a qualitatively new level. In this case, an advanced level of IT skills and bibliographic data management knowledge is necessary, thus probably cooperation with an expert is needed. If we download the relevant DD in the international MARC21 format, we acquire an additional advantage in terms of having at our disposal DD with the same structure as DD from all libraries utilising this standard. Most libraries in the world do, but the specific MARC21 fields applied and their number is again a matter of their decision and thus varies for different libraries.

4. Conclusions

The study demonstrated the possibilities and limitations of collecting DD from public online available sources on national and international levels for sociologically and historically oriented (literary) translation research. It documented the considerable differences among these sources from the point of view of their reliability and usefulness for translation research, the limited possibilities of using IT and the varied levels of applicability of international sources. As the key criterion of usability for a non-expert user, the availability of the search options *source language* and *target language* was established. Specific NLCR DD application cases exemplified the effectivity and usefulness of NLCR databases and statistical surveys, especially for translations into Czech, even on the non-expert level, and in different modes of working with DD (the use of one database, more databases, combined with statistical surveys, direct use of DD, manual and automated processing of DD). It also pointed out the potential opened up to translation researchers in the form of cooperating with IT experts to build a database tailored to the needs of a specific research project.

REFERENCES

- Association of Czech Booksellers and Publishers. Available at: <https://www.sckn.cz/zpravy-o-ceskem-kniznim-trhu/> (access: March 2023).
- Baker, Mona – Saldanha, Gabriela (eds.) (2019) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, London: Routledge.
- Bassnett, Susan – Lefevere, André (1998) 'Introduction. Where are we in Translation Studies?', in André Lefevere, Susan Bassnett, *Constructing Cultures: Essays on Literary Translation*, Clevedon: Multilingual Matters, 1–11.
- Bastin, Georges L. – Bandia, Paul F. (eds.) (2006) *Charting the future of translation history*, University of Ottawa Press.
- Benmessaoud, Sanaa – Buzelin, H elene (2018) 'Publishing Houses and Translation Projects', in Sue-Ann Harding, Ovidi Carbonell Cort es (eds.), *The Routledge Handbook of Translation and Culture*, London: Routledge, 154–176.
- Berry, David M. (2012) 'Introduction', in David M. Berry (ed.), *Understanding Digital Humanities*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1–20.
- Bhambra, Gurinder K. – Holmwood, John (2011) 'Introduction: Translations and the Challenge of Interdisciplinarity', *Journal of Historical Sociology* 24(1): 1–8.
- Buzelin, H elene (2005) 'Unexpected Allies: How Latour's Network Theory Could Complement Bourdieusian Analyses in Translation Studies', *The Translator* 11(2): 193–218.
- Buzelin, H elene (2013) 'Sociology and Translation Studies', in Carmen Mill an, Francesca Bartrina (eds.), *The Routledge Handbook of Translation Studies*, London: Routledge, 186–212.
- Buzelin, H elene – Baraldi, Claudio (2016) 'Sociology and Translation Studies: Two Disciplines Meeting', in Yves Gambier, Luc van Doorslaer (eds.), *Border Crossings: Translation Studies and Other Disciplines*, Amsterdam: John Benjamins, 117–140.
- Catalogues and Databases of the National Library of the Czech Republic. Available at: https://aleph.nkp.cz/F/79ASD7E4GC32B7JHVRLEBI2ULGB1QUPMN1MT439FM8MCPBR8SK-26519?func=file&file_name=base-list&CON_LNG=ENG (access: March 2023).
- Chesterman, Andrew (2006) 'Questions in the sociology of translation', in Jo o Ferreira Duarte, Alexandra Assis Rosa, Teresa Seruya (eds.), *Translation Studies at the interface of discipline*, Amsterdam: John Benjamins, 9–28.
- D'hulst, Lieven (2022) 'The history of Translation Studies as a discipline', in Christopher Rundle (ed.), *The Routledge Handbook of Translation History*, London: Routledge, 3–22.

- Even-Zohar, Itamar (1990) *Polysystem Studies*, Tel Aviv: Porter Institute of Poetics and Semiotics, Durham, NC: Duke University Press, special issue of *Poetics Today*, 11(1).
- Footitt, Hilary (2022a) 'Methodological issues related to the history of interpreting', in Christopher Rundle (ed.), *The Routledge Handbook of Translation History*, London: Routledge, 23–37.
- Footitt, Hilary (2022b) 'Challenging the archive, "present"-ing the past: translation history as historical ethnography', in Mona Baker (ed.), *Unsettling Translation. Studies in Honour of Theo Hermans*, London: Routledge, 65–81.
- Ginsburgh, Victor – Weber, Shlomo – Weyers, Sheila (2011) 'The economics of literary translation: Some theory and evidence', *Poetics* 39: 228–246.
- Gómez Castro, Cristina (2022) 'The use of corpora and other electronic tools in historical research on translation', in Christopher Rundle (ed.), *The Routledge Handbook of Translation History*, London: Routledge, 38–53.
- Hacohen, Ran (2014) 'Literary Transfer between Peripheral Languages: A Production of Culture Perspective', *Meta: Translators' Journal* 59(2): 297–309.
- Heilbron, Johan (2008) 'Responding to globalization: The development of book translations in France and the Netherlands', in Anthony Pym, Miriam Shlesinger, Daniel Simeoni (eds.), *Beyond Descriptive Translation Studies. Investigations in homage of Gideon Toury*, Amsterdam: John Benjamins, 187–198.
- Heilbron, Johan – Sapiro, Gisèle (2007) 'Outline for a Sociology of Translation: Current Issues and Future Prospects', in Michaela Wolf, Alexandra Fukari (eds.), *Constructing a Sociology of Translation*, Amsterdam: John Benjamins, 93–107.
- Hermans, Theo (2007) 'Translation, irritation and resonance', in Michaela Wolf, Alexandra Fukari (eds.), *Constructing a Sociology of Translation*, Amsterdam: John Benjamins, 57–75.
- Jettmarová, Zuzana (2011) 'Editor's introduction to the English edition', in Jiří Levý, *The Art of Translation*, translated by Patrick Corness, Amsterdam: John Benjamins, xv–xxvi.
- Jettmarová, Zuzana (2016) *Mozaiky překladu. Translation Mosaic*, Praha: Karolinum.
- Lange, Anne – Monticelli, Daniele (2022) 'History and translation', in Federico Zanettin, Christopher Rundle (eds.), *The Routledge Handbook of Translation and Methodology*, London: Routledge, 288–303.
- Levý, Jiří (1957) *České teorie překladu* [Czech Theories of Translation], Praha: SNKLHU – Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění.
- Merkle, Denise (2008) 'Translation constraints and the "sociological turn" in literary Translation Studies', in Anthony Pym, Miriam Shlesinger, Daniel Simeoni (eds.), *Beyond Descriptive Translation Studies. Investigations in homage of Gideon Toury*, Amsterdam: John Benjamins, 175–186.
- Meylaerts, Reine (2008) 'Translators and (their) norms: Towards a sociological construction of the individual', in Anthony Pym, Miriam Shlesinger, Daniel Simeoni (eds.), *Beyond Descriptive Translation Studies. Investigations in homage of Gideon Toury*, Amsterdam: John Benjamins, 91–102.
- Milani, Mila (2022) 'Cultural sociology', in Federico Zanettin, Christopher Rundle (eds.) *The Routledge Handbook of Translation and Methodology*, London: Routledge, 239–253.
- Milton, John (2008) 'The importance of economic factors in translation publication: An example from Brazil', in Anthony Pym, Miriam Shlesinger, Daniel Simeoni (eds.) *Beyond Descriptive Translation Studies. Investigations in homage of Gideon Toury*, Amsterdam: John Benjamins, 163–174.
- Paloposki, Outi (2022) 'National histories of translation', in Christopher Rundle (ed.), *The Routledge Handbook of Translation History*, London: Routledge, 70–85.
- Poupaud, Sandra – Pym, Anthony – Torres-Simón, Esther (2009) 'Finding Translations. On the Use of Bibliographical Databases in Translation History', *Meta* 54(2): 264–278.
- Pym, Anthony (1996) 'Catalogues and Corpora in Translation History', in Malcolm Coulthard, Patricia Odber de Baubeta (eds.), *The Knowledge of the Translator: From Literary Interpretation to Machine Translation*, Lewiston: Edwin Mellen Press, 167–190.
- Pym, Anthony (2022) 'Conceptual tools in translation history', in Christopher Rundle (ed.), *The Routledge Handbook of Translation History*, London: Routledge, 86–101.
- Rundle, Christopher (2014) 'Theories and methodologies of translation history: the value of an interdisciplinary approach', *The Translator* 20(1): 2–8.
- Rundle, Christopher (2022a) 'Introduction: The historiography of translation and interpreting', in Christopher Rundle (ed.), *The Routledge Handbook of Translation History*, London: Routledge, xviii–xxvi.

- Rundle, Christopher (2022b) 'Friedrich Wilhelm IV's tailor and significance in translation history', in Mona Baker (ed.), *Unsettling Translation. Studies in Honour of Theo Hermans*, London: Routledge, 81–94.
- Vandaele, Jeroen (2022) 'A science of the times? Descriptive Translation Studies and history', in Christopher Rundle (ed.), *The Routledge Handbook of Translation History*, London: Routledge, 102–122.
- Saldanha, Gabriela – O'Brien, Sharon (2014) *Research Methodologies in Translation Studies*, London: Routledge.
- Sapiro, Gisèle (2008) 'Translation and the field of publishing', *Translation Studies* 1(2): 154–166.
- Sapiro, Gisèle (2010) 'Globalization and cultural diversity in the book market: The case of literary translations in the US and in France', *Poetics* 38: 419–439.
- Schögler, Rafael Y. (2022) 'The translational in transnational and transdisciplinary epistemologies: reconstructing translational epistemologies in *The Great Regression*', in Mona Baker (ed.), *Unsettling Translation. Studies in Honour of Theo Hermans*, London: Routledge, 29–47.
- Sela-Sheffy, Rakefet (2000) 'The Suspended Potential of Culture Research in TS', *Target* 12(2): 345–355.
- Sela-Sheffy, Rakefet (2005) 'How to be a (recognized) translator: Rethinking habitus, norms, and the field of translation', *Target* 17(1): 1–26.
- Snell-Hornby, Mary (2006) *The Turns of Translation Studies: New paradigms or shifting viewpoints?*, Amsterdam: John Benjamins.
- St. André, James (2019) 'History of translation', in Mona Baker (ed.), *The Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, London: Routledge, 242–246.
- Tahir-Gürçaglar, Şenaz (2013) 'Translation History', in Carmen Millán, Francesca Bartrina (eds.), *The Routledge Handbook of Translation Studies*, New York: Routledge, 131–143.
- Todorova, Marija (2010) 'Globalizing the Local in Today's Market' in *UNESCO International Symposium "Translation and Cultural Mediation"*.
- Toury, Gideon (2008) 'Interview in Toronto', in Anthony Pym, Miriam Shlesinger, Daniel Simeoni (eds.), *Beyond Descriptive Translation Studies. Investigations in homage of Gideon Toury*, Amsterdam: John Benjamins, 399–413.
- Tyulenev, Sergey (2014) *Translation and Society: An Introduction*, London: Routledge.
- UNESCO Index Translationum. Available at: <https://www.unesco.org/xtrans/bsform.aspx> [access: March 2023].
- Wakabayashi, Judi (2012) 'History of Translation', in Carol A. Chappelle (ed.), *The Encyclopedia of Applied Linguistics*, vol. 4, Oxford: Wiley-Blackwell, 2535–2542.
- Wakabayashi, Judi (2019) 'Digital approaches to translation history', *The International Journal for Translation & Interpreting Research* 11(2): 132–145.
- Wolf, Michaela (2010) 'Sociology of Translation', in Yves Gambier, Luc van Doorslaer (eds.), *Handbook of Translation Studies*, vol. 1., Amsterdam: John Benjamins, 337–343.
- Wolf, Michaela (2014) 'The Sociology of Translation and Its "Activist Turn"', in Claudia V. Angelelli (ed.), *The Sociological Turn in Translation and Interpreting Studies*, special issue of *Translation and Interpreting Studies* 7(2): 7–21.
- Wolf, Michaela (2022) 'Pierre Bourdieu', in Christopher Rundle (ed.), *The Routledge Handbook of Translation History*, London: Routledge, 123–135.
- Wolf, Michaela – Fukari, Alexandra (eds.) (2007) *Constructing a Sociology of Translation*, Amsterdam: John Benjamins.
- Woodsworth, Judith (1998) 'History of translation', in Mona Baker (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, London: Routledge, 100–105.
- Xu, Minhui – Chu, Chi Yu (2015) 'Translators' Professional Habitus and the Adjacent Discipline: The Case of Edgar Snow', *Target* 27(2): 173–191.
- Zanettin, Federico – Rundle, Christopher (eds.) (2022) *The Routledge Handbook of Translation and Methodology*, London: Routledge.
- Zehnalová, Jitka – Kubátová, Helena (2019) 'From a target population to representative samples of translations and translators', *The Translator* 25(2): 87–100.
- Zehnalová, Jitka – Kubátová, Helena (2022a) 'A methodology of translational and sociological cooperation in data collection, analysis, and interpretation', *Target* 34(2): 196–218.
- Zehnalová, Jitka – Kubátová, Helena (2022b) 'Historical dynamics of cultural policy: the case of literary translation from English to Czech (1918–2018)', *International Journal of Cultural Policy* 28 (6): 656–670.

RESÜMEE

Digitale Daten für Translationssoziologie und -geschichte

Die Studie befasst sich mit den ineinander verwobenen Themen der Interdisziplinarität und des Usus von digitalen Daten in der Forschung zum Thema (literarische) Übersetzung. Die Interdisziplinarität wird hier im Kontext des translatologischen Kontakts mit anderen wissenschaftlichen Disziplinen, so wie etwa der Soziologie, Geschichte oder dem Bereich der „Digital Humanities“, von wo es zum „Import“ in die Übersetzungswissenschaft kommen kann. In Betracht wird auch der Einfluss des „Exports“ von der Translationswissenschaft aus gezogen, und zwar in die anderen Disziplinen.

Das Hauptziel des Beitrags ist es, zu demonstrieren, wie die digitalen Daten (unter Berücksichtigung von öffentlichen Online-Datenbanken auf nationaler und internationaler Basis) zur translatologischen Forschung beitragen und wo dann die Möglichkeiten und Limits zu beobachten sind. Die Analyse bezieht sich auf die (Un)Reliabilität des UNESCO Index Translationum im Vergleich mit der Datenbank der Tschechischen Nationalbibliothek. Als „Nebenprodukte“ dieser Analyse entstehen dann Übersichten von meistübersetzten Belletristik-AutorInnen aus dem Tschechischen (ins Englische, Französische, Deutsche und Russische) und ins Tschechische (aus dem Englischen). Angegebene Beispiele zeigen die Anwendung von Datensätzen, erworben in der Datenbank der Tschechischen Nationalbibliothek. Ebenfalls wird eine qualitativ hochwertigere Nutzung (um eine Ebene höher) dieser Datenressource vorgeschlagen.

Dedikace: Zpracování a vydání publikace bylo umožněno díky finanční podpoře Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci v letech 2023–2024 z Fondu pro podporu vědecké činnosti.

Mgr. Jitka Zehnalová, Dr.

Katedra anglistiky a amerikanistiky, Univerzita Palackého v Olomouci

jitka.zehnalova@upol.cz

„NARUŠENÁ DIREKCIONALITA“ PŘI VÝUCE PŘEKladU (NA PŘÍKLADU STUDIJNÍHO PROGRAMU DOUBLE DEGREE PRAHA-LIPSKO)

PETRA MRAČKOVÁ VAVROUŠOVÁ – JANA POKOJOVÁ

ABSTRACT

Distorted directionality in a multilingual classroom (on the example of a BA double degree programme in Czech-German translation)

The aim of this paper is to discuss some of the challenges resulting from the fact that classes in translation taught at the Institute of Translation Studies (Charles University, Prague, Czechia) in its double degree programme offered jointly with Universität Leipzig are attended by students whose mother tongue is not Czech.

Drawing on the results of action research conducted in two different translation courses, we describe the challenges that this non-standard situation represents for the teacher, how teaching methods need to be adapted, what implications this distorted directionality has on student assessment, how this combination of students with different mother tongues can enrich translation seminars and their participants, and what benefits it brings to the interaction between teacher and student and between the students themselves.

Keywords: distorted directionality; BA double-degree programme; multilingual classroom; mother tongue; translation course; teacher; student; intercultural communication; teaching methods

1. Pár slov úvodem

Cílem článku je představit výzvy, které klade přítomnost (zahraničních) studentů programu double degree (dále jen DD), jejichž mateřštinou není čeština, na výuku překladau na pražském Ústavu translatoologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (dále jen ÚTRL FF UK). Autorky příspěvku řadu let vyučují tlumočnické a překladatelské semináře na výše zmíněném pracovišti, a to ve shodné jazykové kombinaci němčina-čeština a španělština-čeština. Na základě vlastní několikaleté pedagogické zkušenosti popíší výzvy, které tato nestandardní situace představuje pro vyučující (v porovnání s dalšími jazyky vyučovanými na ÚTRL FF UK), jakým způsobem je třeba upravit učební metody a jakým způsobem může tato kombinace studentů s odlišnými mateřskými jazyky obohatit překladatelské semináře a jaké výhody přináší pro interakci mezi vyučujícím a studentem i mezi jednotlivými učiteli se subjekty navzájem.

2. Teoretická východiska

V teoretické části nejprve krátce představíme bakalářský double-degree program, v němž provedeme náš akční výzkum, dále se zaměříme na tzv. narušenou direkcionálnítu v překladatelských seminářích a v neposlední řadě se v rámci didaktiky překladu budeme věnovat projektové výuce a skupinové práci.

2.1 Double-degree program Mezikulturní komunikace: němčina a čeština pro překlad a tlumočení¹

Bakalářský double degree program Mezikulturní komunikace: čeština a němčina pro překlad a tlumočení / Interkulturelle Kommunikation: Übersetzen und Dolmetschen Tschechisch-Deutsch, který je od roku 2016 realizován mezi ÚTRL FF UK (Česká republika) a Ústavem slavistiky Filologické fakulty Univerzity v Lipsku (Německo). Část studentů tohoto programu jsou totiž rodilí mluvčí němčiny, část jsou naopak rodilí mluvčí češtiny. Studenti společně absolvují mnohé překladatelské a tlumočnické semináře, v nichž není možné jasně určit směr překladu/tlumočení s ohledem na mateřštinu.

Tento studijní program v první řadě připravuje vhodně kvalifikované a konkurenceschopné překladatele a tlumočníky pro jazyk český a německý. V rámci tohoto programu studenti absolvují čtyři semestry na tzv. domovské univerzitě a dva semestry na partnerské univerzitě. Pobyt studentů na zahraniční univerzitě je realizován s časovým posunem – studenti s domovskou univerzitou UK (Univerzita Karlova) studují na německé partnerské univerzitě ve 3. a 4. semestru a studenti s domovskou univerzitou UL (Universität Leipzig) pobývají na české univerzitě v 5. a 6. semestru, tj. studenti spolu stráví celkem čtyři semestry. Během tohoto společného studia si prohloubí znalosti češtiny, respektive němčiny, mimo jiné i díky tandemové spolupráci mezi českými a německými studenty.

Na Lipské univerzitě se do tohoto programu mohou zapsat jak studenti s předchozí znalostí českého jazyka, tak i studenti bez předchozí znalosti češtiny, jimž je zajištěna vyšší časová dotace na výuku praktického jazyka; úroveň jazykové kompetence v češtině dosažená na konci studia je dostačující pro výkon překladatelské a tlumočnické profese.

Program DD tedy představuje nejen nový a jedinečný obor, ale také výzvu pro didaktickou inovaci oboru.

2.2 „Narušená direkcionálníta“ v překladu

V současné době stále více studentů studuje v zahraničí díky programům studentské mobility (např. Erasmus+) a rovněž vznikají četné mezinárodní studijní programy (různé double či joint degree programy), a tak se na (překladatelských) seminářích vytváří velmi heterogenní studijní skupiny.

Zaměříme-li se konkrétně na výuku překladu, tak právě v těchto multikulturních a multijazykových skupinách není direkcionálníta tak „černobílá“, neboť zde odpadá kla-

¹ Více informací o daném programu na webové stránce: <https://ddprahaleipzig.ff.cuni.cz/>.

sická dichotomie výchozí vs. cílový jazyk. Studijní plány jsou navrženy pro studenty dané univerzity a zohledňují jejich jazykovou kombinaci – u překladatelských seminářů pak nastává problém, když se do něj zapíše zahraniční student s odlišným mateřským jazykem, protože dochází ke změně směru překladu: z preferovaného překladu do mateřštiny se najednou stává překlad do cizího jazyka. Vyučující je tak nucen aplikovat jiné didaktické metody a přizpůsobit této nové situaci také způsob hodnocení.

Touto nestandardní situací se zabývají především španělští autoři (důvodem je vysoký podíl zahraničních Erasmus studentů na hodinách překladu určených primárně pro španělské „stálé“ studenty), kteří nově razí termíny „direzionalidad distorsionada“ či „contradireccionalidad“, pro něž v češtině provizorně zavádíme termín „narušená direkcionalita“. Tato „narušená direkcionalita“ tedy znamená, že část studentů překládá do svého mateřského jazyka A, ale část převádí text do svého cizího aktivního jazyka B nebo pasivního jazyka C (srov. Way 2003: 322). Dokonce nastávají i výjimečné situace, kdy zahraniční studenti překládají mezi dvěma cizími jazyky, kdy ani jeden z nich není jejich mateřštinou.

Nyní bychom rádi představili několik konkrétních příkladů úspěšné praxe: Guatelli-Tedeschiová a Le Poderová (Guatelli-Tedeschi – Le Poder 2003) navrhuje využít tuto „narušenou direkcionalitu“, kterou způsobuje různý původ jednotlivých studentů, a vytvořit na překladatelských seminářích nové aktivity založené především na skupinové práci během celého překladatelského procesu (vyjdeme-li z terminologie Jiřího Levého, mají stálí studenti aktivnější roli při fázi pochopení předlohy, zahraniční studenti naopak při fázi stylizace). Obdobně uvažují také Parraová (Parra 2003) a Lucasová (Lucas 2003), které aplikují Gilův tlumočnický model úsilí na překladatelské semináře, a snaží se tak zjistit slabé i silné stránky budoucího překladatele, posílit jeho sebevědomí a přispět tak k rozvoji jeho překladatelské kompetence.

Vidíme tedy, že „narušená direkcionalita“ může výuku obohatit, zvláště pokud vyučující založí semináře na projektové výuce a skupinové práci. To ostatně potvrzují také slova Nobsové, která se domnívá, že „překladatelský proces sestává ze dvou částí, ta první spočívá v pochopení a ta druhá v přeformulování, přičemž ta druhá je ovlivněna tou první“, tudíž lze „tvrdit, že překladatel, jenž překládá do svého cizího aktivního jazyka B, má výhodnější pozici v první rozhodující fázi, kdežto překladatel, který překládá do svého mateřského jazyka A, má naopak výhodu ve fázi druhé“² (Nobs 1996).

Autorky článku se plně ztotožňují s výše uvedenými tvrzeními, že tuto velkou diverzitu je nutno vnímat jako obohacení výuky překladu, nikoli jako problém, což ostatně popíšeme v pasáži věnující se našemu pozorování.

2.3 Projektová výuka a skupinová práce

Tato forma výuky v rámci překladatelských seminářů přibližuje formální přípravu budoucích překladatelů s reálnou překladatelskou praxí a zároveň předává učební pro-

² „en el proceso de la traducción intervienen dos fases, una primera de comprensión y una segunda de reformulación y que la adecuada ejecución de la segunda está condicionada por la superación óptima de la primera“ [...] „afirmar que el traductor que traduce a su lengua B está en mejores condiciones en esta decisiva primera fase, mientras que el traductor que traduce a su lengua A, lo está en la segunda“ (Nobs 1996).

ces do rukou učícího se subjektu. Projektové vyučování spadá do didaktické koncepce tzv. konstruktivismu (Rohlíková – Vejvodová 2012: 101–149), jenž staví do popředí učící se subjekt, který je hlavním aktérem učebního procesu. Konstruktivistická výuka je založena na principu kooperace a důraz je rovněž kladen na sociální dimenzi učení, na diskuzi a interakci studentů během skupinové práce. Studenti se během projektů v rámci překladatelských seminářů učí prostřednictvím kooperace ve skupinách a vyučující vystupuje pouze v roli průvodce, rádce či tutora.

Jelikož patří projektová výuka mezi tzv. komplexní metody, měla by mít jak teoretickou, tak praktickou část. Projekt je tedy takovým nástrojem, díky kterému mohou žáci získané teoretické poznatky využít v praxi. Je proto podstatné, aby studenti věděli, co dělají, proč to dělají, co z toho pro ně plyne a k čemu jim tyto zkušenosti budou v budoucím pracovním životě dobré (Kratochvílová 2006).

Jedním z hlavních znaků projektové výuky je práce ve skupině. „Skupinovým vyučováním chápeme takovou organizační formu, kdy se vytvářejí malé skupiny studentů (3–5členné), které spolupracují při řešení společného úkolu“ (Skalková 1999 in Rohlíková – Vejvodová 2012: 49). Často si pedagog klade otázku, podle jakého „klíče“ rozdělit studenty do skupin? Kritéria výběru se různí, důležité je např. hledisko výkonu, sociálních vztahů, zájmu nebo náhody (Rohlíková – Vejvodová 2012: 50).

3. Metodologie a materiál

Provedený výzkum je kvalitativního rázu a má teoreticko-empirický charakter (pro výuku překladu a tlumočení je typické úzké propojení teorie a praxe). Cílem našeho výzkumu je zkvalitnit (vlastní) pedagogickou praxi, proto se jako nejlepší metodologický nástroj jeví akční výzkum, jenž je charakteristický pro společenské vědy. Jde o výzkum aplikovaný, který analyzuje konkrétní reálnou vyučovací situaci. Akční výzkum nám umožňuje shromažďovat informace (na základě vlastních poznámek, diskuze/rozhovoru či hodnocení studentských výkonů), pozorovat danou učební situaci, klást si otázky či sdílet názory s dalšími kolegy. Následně vyhodnotíme výsledky a na základě zjištěných dat lze v dosavadní pedagogické praxi zavést určité změny, a zlepšit tak kvalitu poskytovaného vzdělávání (Rojo 2003: 62–64).

Pozorování jsme provedli na následujícím materiálu – jednosemestrální kurzy Překladatelská propedeutika (DE) a Překlad I (DE-CS). Oba semináře jsou vyučovány jednou týdně a mají časovou dotaci 90 minut. Jsou určeny studentům bakalářského cyklu studia, jde o předměty povinné. Kurikulum těchto předmětů bylo primárně vytvořeno pro dvouspecializační či sdružené bakalářské studium Mezikulturní komunikace: němčina pro překlad a tlumočení; tj. propedeutika se sice zaměřuje stejným dílem na převod oběma směry, nicméně kurz označený „I“ cílí na převod do mateřštiny, tedy do češtiny, což neodpovídá v případě studentů DD, kteří jsou rodilými mluvčími němčiny – pro ně jsou tyto disciplíny náročnější, jelikož překládají a tlumočí do svého cizího aktivního jazyka B či pasivního jazyka C.

4. Výsledky pozorování

V následující části popíšeme, jak probíhají dva povinné překladatelské semináře, které jsme si pro náš výzkum vybrali. Jde o kurzy, jež jsou součástí studijního plánu bakalářského studia na ÚTRL FF UK, tudíž se předpokládá, že mateřským jazykem všech studujících je čeština. Vzhledem k přítomnosti studentů DD však na překladatelských seminářích vznikla vysoká diverzita. Proto se v rámci projektů vytvářely heterogenní skupiny, v nichž byli zastoupeni jak rodilí mluvčí češtiny, tak studenti, jejichž mateřštinou je němčina. Tato heterogenost umožnila studentům vnést do projektové výuky své rozdílné prekoncepty a vzájemně se obohacovat a učit během procesu skupinové práce na analýze, překladu, redakci i při závěrečné prezentaci výsledného textu.

4.1 Překladatelská propedeutika

Tento jednosemestrální kurz je úvodem do teorie a praxe překládání. Studenti se v rámci kurzu seznamují s teoretickými základy i praktickými aspekty překladatelské profese. Vedle translatologických pojmů mají být představeny metody a modely komplexní překladatelské analýzy, důraz je kladen na analýzu sdělení výchozího textu v jeho kontextu, tj. na porozumění, interpretaci smyslu, funkčně stylistickou charakteristiku, pragmatiku, identifikaci překladatelských problémů plynoucích z jazykových a kulturních rozdílů v konkrétním překladatelském kontextu apod.

Jako nejvhodnější cesta se ukázalo rozdělení 90minutového bloku na přednáškovou a praktickou část. Přednášková část je věnována překladatelským kompetencím a druhům překladu, translatologické analýze výchozího textu dle modelu německé translatoložky Christiane Nordové, dále stěžejním pojmům z knihy *Umění překladu* (1963) od Jiřího Levého, překladatelským pomůckám (slovníkům, korpusům, CAT nástrojům apod.), problematice strojového překladu, překladatelským organizacím a asociacím a jejich činnosti apod. Cílem přednášek bylo poskytnout studentům co nejširší vhled do překladatelské teorie a praxe s ohledem na navazující kurzy Překlad I a Překlad II a požadavky k sepsání komentovaného bakalářského překladu.

Praktická část je rozvržena tak, aby si studenti mohli sami vyzkoušet jak translatologickou analýzu, tak práci na jednotlivých druzích překladu včetně uměleckého básnického překladu nebo překladu komerčního textu z češtiny do němčiny.

Stěžejním bodem praktické části je však skupinová práce na překladu vybrané kapitoly z knihy *Blind* od švýcarské autorky Christine Brandové. Za účelem práce na tomto projektu se studenti rozdělí do trojic (často složených z českých studentů a ze studentů programu double degree, jejichž mateřštinou je němčina), ve kterých mají za úkol provést analýzu výchozího textu, kapitolu přeložit, provést redakci a poté svou práci odprezentovat před ostatními studenty. Zaměřit se přitom mají na překladatelské postupy a posuny, se kterými se během své práce potýkali. Na závěr shrnou své poznatky a zamyslí se nad tím, co je skupinová práce na překladu rozsáhlejšího textu naučila. Volba strategie a rozvržení práce je zcela ponechána na rozhodnutí studentů tvořících překladatelský tým, což v konečném důsledku vede k rozvoji jejich samostatnosti, zodpovědnosti za vlastní práci a schopnosti dělat kompromisy. Rozvíjí se tak tedy nejen jejich překladatelské a jazykové kompetence, ale i sociální dovednosti.

4.2 Překlad I (DE-CS)

U semináře Překlad I je nutno říci, že je rozdělen na dvě paralelní skupiny: v té první jsou pouze ne-DD studenti (2. ročník Bc.), kteří za sebou již mají Překladatelskou propedeutiku (ty nyní tedy ponecháváme stranou, protože nejsou předmětem našeho příspěvku); ve druhé skupině pak najdeme studenty DD, a to studenty s domovskou univerzitou Praha (1. ročník Bc.), bez předchozích překladatelských zkušeností, avšak rodilé mluvčí češtiny, a pak studenty s domovskou univerzitou Lipsko (3. ročník Bc.), kteří již absolvovali v Německu překladatelské semináře, ale nejsou to rodilí mluvčí češtiny. Dodejme ještě, že i druh atestace je pro obě skupiny odlišný, to znamená, že běžní studenti získají po úspěšném absolvování předmětu (zkouškový překlad) známku (1, 2, 3), ale studenti DD, nerodilí mluvčí češtiny, mají pouze zápočet. Cílem tohoto předmětu je osvojit si základní překladatelské dovednosti primárně při převodu do mateřštiny (analýza originálu, rešeršní dovednosti, stylizace cílového textu i korektura).

V některých hodinách je studentům zadána tzv. skupinová práce, jež spočívá v překladu a vzájemné redakci. Skupiny jsou rozděleny podle hlediska výkonu, jde o rozdělení do dvojic tak, aby v ní byl jeden rodilý a jeden nerodilý student češtiny. V rámci tohoto úkolu si každý student vyzkouší jak roli překladatele, tak redaktora. Každý student-překladatel přeloží z němčiny do češtiny cca 1 normostranu (text *Es geht nur gemeinsam*, jenž byl použit v soutěži pro mladé překladatelské talenty v Evropské unii *Juvenes Translatores*³ v roce 2020) do určitého data, které stanoví vyučující, pošle spolužákovi z dvojice (student-redaktor), ten udělá redakci textu a pošle zpět studentovi-překladateli, opět dle předem stanoveného harmonogramu. Každý student pak projde redakci svého překladu a na základě poznámek a komentářů vypracuje finální překlad, který odevzdá vyučujícímu. Výhody zde spočívají v tom, že nerodilému mluvčímu opraví ten rodilý gramatické a stylistické nedostatky, nerodilý mluvčí (Němec) zase lépe rozumí německému originálu po obsahové stránce, takže Čechovi je schopen opravit menší či větší sémantické posuny. Ze skupinové práce ve dvojicích tedy profitují obě strany.

V semináři Překlad I se rovněž jako v kurzech Překladatelské propedeutiky realizují tzv. překladatelské projekty. Studenti se rozdělí do tří- až čtyřčlenných skupin a dostanou za úkol přeložit z němčiny do češtiny článek věnovaný kulinářství a zdravému stravování *Die Besseresser* z německého webového portálu *Deutschland.de*. Vyučujícím není specifikováno, jakým způsobem si studenti mají práci na textu rozdělit (zda všichni přeloží všechno a potom v rámci diskuze vyberou nejlepší řešení nebo zda si předem text rozdělí na jednotlivé části, které každý student přeloží, a potom jen udělají vzájemnou redakci a finální korekturu textu), tudíž zde prokazují schopnost samostatného rozhodování. Zadání zní vypracovat tzv. „týmový“ překlad, tj. jeden finální text, pod který jsou ochotni podepsat se všichni, takže během skupinové práce se studenti musí naučit dělat kompromisy, přijmout kritiku, domluvit se na koncepci překladu a strategii i jednotlivých překladatelských řešeních. Takovýto projekt vyžaduje větší časovou dotaci a je také náročný po organizační stránce. Na jednom setkání vyučující představí cíle projektu a vysvětlí průběh a způsob práce, studenti se seznámí s originálním textem a na hodině provedou

³ Více informací o překladatelské soutěži *Juvenes Translatores* zde: https://commission.europa.eu/education/skills-and-qualifications/develop-your-skills/language-skills/juvenes-translatores_cs [access: 10. 5. 2023].

v řízené debatě překladatelskou analýzu originálu a rozdělí se do skupin a určí si úkoly. Během týdne pracují na překladu, na dalším semináři ve skupinách diskutují a vytváří konečnou verzi, poté ještě zapracovávají poslední úpravy a překlad odevzdávají ve stanoveném termínu. Vyučující opraví přeložené texty a na dalším semináři se jednotlivá řešení rozebírají a komentují, následuje také debriefing a reflexe projektového úkolu.

4.3 Skupinová práce při převodu frazémů a idiomů a při křížové redakci

Jako příklad fungující spolupráce mezi studenty s odlišnými mateřskými jazyky uvádíme především proces překladu frazeologismů a idiomů⁴ a také vzájemnou korekturu. Skupinová spolupráce rodilých mluvčích němčiny a češtiny v rámci překladatelského projektu, v němž se vyskytují frazémy, se jeví pro výsledný překlad jako velice efektivní. Rodilý mluvčí němčiny rozumí významu německých frazémů a ve fázi pochopení předlohy je schopen vysvětlit jeho význam i kontextové užití českému studentovi. Ten má naopak výhodu při fázi produkce a stylizace finálního cílového textu, jelikož dokáže na základě pochopeného významu vybrat vhodný funkční ekvivalent. Pro ilustraci uvedeme několik příkladů z projektů, na kterých studenti pracovali na seminářích Překladatelské propedeutiky a Překladu I, jež jsme popsali výše.

V kapitole z knihy *Blind*, již studenti překládali v heterogenních skupinách na semináři Překladatelské propedeutiky, se vyskytovala řada frazémů a díky spolupráci rodilých mluvčích obou jazyků vzniklo mnoho zdařilých řešení:

Originál: »Milla, Janosch wird Kopp in die Zange nehmen.«

Překlad A: „Millo, Janosch Koppa pěkně podusí.“

Překlad B: „Millo, Janosch s Koppem zatočí.“

Překlad C: „Millo, Janosch si ho podá.“

Originál: »Weil Kopp leider nicht nur ein gewiefter Redner, sondern auch ein heller Kopf ist.«

Překlad A: „Kopp není totiž jenom zdatný řečník, ale je také mazaný jako liška.“

Překlad B: „Kopp není jenom dobrý řečník, ale také mu to pálí.“

Překlad C: „Protože Kopp není jen mazaným řečníkem, ale má i pěkně bystrou hlavu.“

Originál: Morgen wird sie brav wieder auf der Matte stehen [...].

Překlad A: Zítřka zase hezky nakluše do kanceláře [...].

Překlad B: Zítřka bude zase poslušně v práci [...].

Překlad C: Zítřka bude opět poslušně stát na značkách [...].

⁴ Akademický slovník češtiny definuje frazeologismus jako ustálené slovní spojení (přirovnání, přísloví, pranostika ap.), jehož význam není odvoditelný z významu jednotlivých složek (slov). Podle Mileny Hnátkové jde o stereotypní, situačně vázané nevětné obraty a věty. Idiom je pak ustálené spojení slov osobitě pro jistý jazyk, zpravidla nepřeložitelné. Kritériem vymezení frazému a idiomu je ustálenost (Hnátková in *Slovo a slovesnost*, ročník 63, 2002, číslo 2, s. 117–126).

Během překladatelských seminářům je studentům vštěpováno, že každý překlad potřebuje dobrou jazykovou redakci. Tuto spolupráci si studenti vyzkoušeli při překladu a následně křížové redakci u textu *Es geht nur gemeinsam*. Jazykovou úpravu textu ocenili především rodilí mluvčí němčiny, protože překládali do svého nemateřského jazyka. Opravu obsahové stránky zase uvítali rodilí mluvčí češtiny, kteří ne vždy odhalili v originále přenesený význam. Pro ilustraci uvádíme několik konkrétních příkladů:

Originál: In dem Artikel wurden noch viele andere Hilfsaktionen genannt, bei denen Solidarität großgeschrieben wird.

Příklad A (rodilý mluvčí němčiny): V článku **byli** ještě mnoho jiných **pomočných** akcí **vypsáno**, u kterých solidarita hraje důležitou roli.

Jazyková redakce A (rodilý mluvčí češtiny): byli – bylo; pomočných – pomocných, vypsáno – To znamená spíš herauschreiben, ausschreiben, co třeba zmíněno?; vypsáno – pozor na slovosled, lépe bylo zmíněno

Příklad B (rodilý mluvčí češtiny): Článek popisoval ještě spoustu dalších pomocných akcí a **slovo solidarita tam stojí psáno velkým písmem**.

Jazyková redakce B (rodilý mluvčí němčiny): großgeschrieben werden ist eine Redewendung; etwas besonders wichtig ist, einer Sache wird eine große Bedeutung beigemessen

Originál: Im Moment müssen wir alle ein Stückchen Freiheit opfern, damit wir sie hoffentlich bald wieder in vollen Zügen genießen können.

Příklad (rodilý mluvčí němčiny): Momentálně musíme všichni obětovat trochu svojí svobody, abychom si ji brzo zase mohli **v plných doušcích vychutnávat**.

Jazyková redakce (rodilý mluvčí češtiny): hezké řešení, ale správná formulace vychutnávat si něco plnými doušky.⁵

5. Závěr

Vícejazyčnost je z hlediska direkcionality pro didaktiku překladu poměrně složitou situací. Nicméně pokud vyučující zvolí vhodné způsoby výuky, je tato „narušená direkcionality“ nejen přínosná pro všechny zúčastněné, ale má také inovativní dopad na studijní plány, jelikož vyučující je nucen aplikovat nové vyučovací metody i způsoby hodnocení.

Náš výzkum se zabýval pouze pohledem vyučujícího, jak on vnímá „narušenou direkcionality“, a to konkrétně z hlediska koncepce semináře nebo klasifikace, nicméně vždy s cílem vytěžit z této situace co nejvíce benefitů. V budoucnu by bylo záhodno také provést dotazníkové šetření mezi studenty, abychom zjistili, jaká pozitiva a negativa spatřuje v této situaci sám učící se subjekt (srov. Tsokaktsidu 2003: 206–266).

Pokud jde o překladatelské semináře, může se zpočátku projektová výuka jevit jako organizačně náročná a vyžaduje důvěru v odpovědnost studujících, v praxi se prokazuje, že sociální dimenze učení je při přípravě budoucích překladatelů velmi efektivní. Projek-

⁵ Viz [https://slovníkcestiny.cz/heslo/u%C5%BE%C3%ADvat%20\(si\)%20n%C4%9B%C4%8Deho%20/%20n%C4%9Bco%20pln%C3%BDmi%20dou%C5%A1ky/0/18375](https://slovníkcestiny.cz/heslo/u%C5%BE%C3%ADvat%20(si)%20n%C4%9B%C4%8Deho%20/%20n%C4%9Bco%20pln%C3%BDmi%20dou%C5%A1ky/0/18375).

tová výuka a skupinová práce díky „narušené direkcionalitě“ v kurzech Překladatelské propedeutiky a Překlada I měly pro přípravu budoucích překladatelů trojí přínos:

1. přínos sociální, protože při takovéto organizaci výuky docházelo k vyšší interakci mezi studenty;
2. přínos jazykový, který vyplývá ze spolupráce rodilých mluvčích němčiny a rodilých mluvčích češtiny na semináři;
3. přínos psychologický, protože studenti jsou více motivováni k učení, přebírají zodpovědnost za výsledek své práce a tím, jak se rozvíjí jejich samostatnost, tak i roste jejich sebedůvěra ve vlastní schopnosti.

Předmětem tohoto článku byla problematika „narušené direkcionality“ a nové učební metody při výuce překlada s důrazem na projektovou výuku, avšak další výzkum by si zasloužil studovat tento jev i v organizaci tlumočnických seminářů, jelikož multikulturní prostředí je úzce spjato jak se světem překlada, tak se světem tlumočení.

BIBLIOGRAFIE

- Guatelli-Tedeschi, Joëlle – Le Poder, Evelyne (2003) ‘De una direccionalidad distorsionada’, in Dorothy Kelly (ed.), *La direccionalidad en traducción e interpretación. Perspectivas teóricas, profesionales y didácticas*, Granada, Editorial Atrio, 267–286.
- Kelly, Dorothy – Martin, Anne – Nobs, Marie-Louise – Sánchez, Dolores – Way, Catherine (2003) *La direccionalidad en traducción e interpretación. Perspectivas teóricas, profesionales y didácticas*, Granada: Editorial Atrio.
- Kratochvílová, Jana (2006) *Teorie a praxe projektové výuky*, Brno: Masarykova univerzita.
- Levý, Jiří (1963/1998) *Umění překlada*, Praha: Ivo Železný.
- Lucas, Marie (2003) ‘Propuesta didáctica para rentabilizar la “contradireccionalidad” en la formación de traductores’, in Dorothy Kelly (ed.), *La direccionalidad en traducción e interpretación. Perspectivas teóricas, profesionales y didácticas*, Granada: Editorial Atrio, 301–320.
- Nobs, Marie-Louise (1996) ‘Contra la literalidad gratuita: ejercicios preliminares a la Traducción inversa (español-alemán)’, *Actes del I Congrès Internacional sobre Traducció*, 409–415.
- Parra Galiano, Silvia (2003) ‘Rentabilizar la “contradireccionalidad” en la didáctica de la traducción’, in Dorothy Kelly (ed.), *La direccionalidad en traducción e interpretación. Perspectivas teóricas, profesionales y didácticas*, Granada: Editorial Atrio, 287–300.
- Rohlíková, Lucie – Vejvodová, Jana (2012) *Vyučovací metody na vysoké škole*, Praha: Grada.
- Rojo, Ana (2003) *Diseños y métodos de investigación en traducción*, Madrid: Editorial Síntesis.
- Tsokaktsidu, Dimitra (2003) ‘Los estudiantes de intercambio en el aula de traducción. Implicaciones para la didáctica de la traducción’, in Dorothy Kelly (ed.), *La direccionalidad en traducción e interpretación. Perspectivas teóricas, profesionales y didácticas*, Granada: Editorial Atrio, 259–266.
- Way, Catherine (2003) ‘La direccionalidad en ele aula multicultural: epílogo’, in Dorothy Kelly (ed.), *La direccionalidad en traducción e interpretación. Perspectivas teóricas, profesionales y didácticas*, Granada: Editorial Atrio, 321–326.

RESUMEN

Direccionalidad distorsionada en las clases de traducción

El objetivo del presente artículo es describir los retos que plantea la presencia de estudiantes (extranjeros) del programa de doble titulación, cuya lengua materna no es el checo, en las clases de traducción

que se imparten en el Instituto de Traducción e Interpretación en la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad Carolina de Praga.

Partiendo de una metodología basada en la introspección interna y la observación, describimos los retos que esta atípica situación representa para los docentes, así como la manera en la que hay que adaptar los métodos de enseñanza y criterios de evaluación.

Nos centramos en dos asignaturas en particular (Introducción a la teoría y práctica de la traducción y Traducción I), en las que la contradireccionalidad representa un papel clave que influye en la organización de las clases.

Ambas asignaturas se basan principalmente en el trabajo en grupo y el aprendizaje basado en proyectos. Las autoras están convencidas de que esta forma de enseñanza acerca la formación formal a la práctica real de la traducción y al mismo tiempo pone el proceso de aprendizaje en manos de los estudiantes. El aprendizaje basado en proyectos se enmarca dentro del concepto denominado constructivismo, que sitúa al alumno en el primer plano del proceso de aprendizaje. La enseñanza constructivista se basa en la cooperación; también se hace hincapié en la dimensión social del aprendizaje, el debate y la interacción entre los estudiantes durante el trabajo en grupo. Los proyectos de traducción permiten a los alumnos aprender mediante el trabajo cooperativo en grupo, en el que el docente actúa solo como guía y tutor.

Aunque la preparación de las clases de traducción a las que asisten estudiantes con diferentes lenguas maternas es a primera vista exigente, puede aportar grandes beneficios lingüísticos, sociales y psicológicos tanto a los estudiantes como a los docentes, sobre todo cuando el docente está dispuesto a adaptar los métodos de enseñanza y criterios de evaluación.

PhDr. Mgr. Petra Mračková Vavroušová, Ph.D.

Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

petra.mrackovavavrousova@ff.cuni.cz

PhDr. Jana Pokojová

Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

jana.pokojova@ff.cuni.cz

OD PŘÍSTUPU BEZ RESTRIKČÍ PO TUŽKU A PAPÍR: POSTEDITACE STROJOVÉHO PŘEKladU V PŘEKladATELSKY ZAMĚŘENÉM STUDIU

TOMÁŠ SVOBODA – ŠIMON SCHWARZ

ABSTRACT

From unrestricted access to pencil and paper: machine translation post-editing in translation classes

In many institutes that prepare future translators, the rapid development of machine translation (MT) technology led to it being reflected in translator training. The effort to adapt translation programmes or courses to this development most commonly manifests itself in the introduction of new content features into the curriculum, specifically machine translation post-editing (MTPE). Regardless of any formal integration of these processes into translator training, students are aware of the available MT technology and use it even in seminars focused on traditional (i.e., human) translation, not MTPE. As a result, instructors face the question of whether they will tolerate such practices or attempt to contain them. In light of this development, a survey was carried out at different translator-training institutes within the European Master's in Translation network in the Autumn of 2022 to map the way they implement MTPE. The research was concerned with both actual instruction and exams in translation courses as well as with final exams at the end of a study programme. This article assesses quantitative data (i.e. the respondents' answers to survey questions) and reviews the comments of respondents regarding the use of MTPE in their institutes (qualitative approach). Furthermore, some outcomes of discussions to this effect, which took place at the Institute of Translation Studies, Faculty of Arts, Charles University, Prague, are incorporated here, too. The survey results show that most translation seminars cover MTPE to a limited extent only. During actual instruction the most common way to track MT use is the requirement that students supply a commentary together with their translations. In it, students demonstrate if their strategy was a reflected one, if they used MT and, if so, to what extent. When it comes to examinations, the attitude towards MT was generally a liberal one. Thus it involves no ban being imposed on MT usage and/or students are not discouraged from using it in slightly over 50% of recorded cases, combined. If, however, MT is explicitly banned in the course, the ban is more likely to be enforced during exams rather than in actual instruction during seminars.

The article concludes with an outlook of future developments predicting a continued proliferation of translation technology in translation training, including a more pronounced blending of MT use and MTPE in dedicated classes.

Keywords: translation; machine translation; MT; machine translation post-editing; MTPE; translator training; post-editing training; translation skills; post-editing skills; survey

Úvod

Nástup automatizace v oblasti odborného překladu byl pozvolný. Výrazněji se začal prosazovat v 90. letech 20. století zaváděním technologie počítačem podporovaného překladu (v užším slova smyslu, tedy nástrojů CAT – Computer Aided/Assisted Translation, využívajících princip tzv. překladových pamětí). Následovalo propojování této technologie s technologií správy terminologie, správy souborů, vyhledávacími funkcemi, funkcemi kontroly kvality atd. Technologie překladových pamětí se však primárně uplatní u repetitivních textů, tedy textů, které vykazují jistou míru opakování – ať už uvnitř jednoho textu (intratextová repetitivnost), nebo napříč texty (intertextová repetitivnost). U nerekpetitivních textů tato technologie nepomůže – snad jen s generováním shod na úrovni nižší, než je segment (tzv. subsegment matching), s tzv. konkordančním vyhledáváním (fulltextové vyhledávání v pamětech, ve zdrojovém nebo cílovém textu) nebo s vyhledáváním v předem definované terminologické databázi, jež může být součástí projektu. Pokud se tak překládá text, který nevykazuje dostatečnou míru shody s již přeloženými segmenty či jejich částmi, tyto systémy nenabídnou ucelený předem přeložený text a uživatel překládá nově, svými slovy, od základu.

Tento koncept se však zásadně změnil s rozvojem a rozšířením systémů strojového překladu (SP; anglicky machine translation, MT), cca od roku 2006, kdy se na scéně objevil komerční strojový překladač, který se stal na několik let také tím nejpobulárnějším – Google Translate (Schmidhofer and Mair 2018: 166). Systémy SP předkládají jistý jazykový materiál v cílovém jazyce bez ohledu na to, zda jsou využívány technologie překladové paměti. Jinými slovy, v projektu, kde uživatel má v nástroji CAT systém SP zapnutý, nenastane situace, kdy by neměl již určitou (jakkoli nehotovou) verzi překladu k dispozici. V poslední době se kvalita široce dostupných systémů SP podstatně zlepšila, především díky využívání technologie označované jako neuronové sítě a hluboké učení (deep learning) – se zapojením tzv. umělé inteligence. V této situaci se šíří postup tzv. posteditace SP (PSP; anglicky machine translation post-editing, MTPE), kdy strojově přeložený text je následně upraven editorem (tzv. posteditorem) do podoby, která odpovídá požadované kvalitativní úrovni.

Pracoviště připravující budoucí překladaatele a překladaatelky nemohou od tohoto vývoje odhlédnout a mnohá již před několika lety zahrnula problematiku technologií v překladu do studijních plánů (srov. Rothwell and Svoboda 2019). Jistou dobu probíhala výuka překladových technologií odděleně od výuky překladu¹, přičemž tak docházelo k situacím, kdy si studující osvojovali překladaatelskou kompetenci nezávisle na té technologické (k uvedeným kompetencím srov. EMT Competence Framework 2022²). I to se v poslední době patrně mění.³ V Ústavu translatologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (ÚTRL) se např. v seminářích odborného překladu část zadání realizuje s využitím specifického softwaru CAT.

¹ Zde se zpravidla věnují i širším aspektům využívání SP, jako je důvěrnost dat a další etické aspekty, srov. např. Moorkens (2022) či Svoboda (2014).

² Dostupné z https://commission.europa.eu/news/updated-version-emt-competence-framework-now-available-2022-10-21_en (access: 9. 5. 2023).

³ Pro tento vývoj nejsou k dispozici publikované výzkumy, vycházíme tak ze zkušenosti a osobních rozhovorů s představiteli studijních programů nebo z rozhovorů s vyučujícími překladu.

Ačkoli se PSP ve výuce využívá stále častěji – buď ve stávajících kurzech překladu, nebo se zavádějí specifické kurzy PSP –, představitelé překladatelsky orientovaných studijních kurzů či programů nadále trvají na pěstování překladatelské kompetence (viz dále ve výsledcích dotazníkového šetření). Nebrání se rozvíjení posteditační kompetence, avšak požadují odlišování těchto výkonů, což má své opodstatnění (viz Rico and Gonzales Pastor 2022). Trvat na prohlubování překladatelské kompetence je nutné např. kvůli tomu, že využití služby SP mohou v praxi bránit technické okolnosti (překladatel je offline) nebo důvody spjaté s profesní etikou (např. zákaz postoupit originál třetí straně). Kromě toho např. norma týkající se posteditace (ČSN ISO 18587) specifikuje jako první kompetenci, již má posteditoř disponovat, kompetenci překladatelskou (srov. oddíl „5. Kompetence a kvalifikace posteditořů“). Dále k tématu viz též postřehy z dotazníkové sekce s komentáři, níže.

Problém však nastává v případech, kdy studující text nepřekládají svými slovy (tzv. interaktivní překlad), ale posteditují SP i v rámci překladatelsky orientovaných zadání či kurzů. Ještě větší potíže vyvstávají ve chvíli, kdy dojde na atestaci v rámci kurzu či na konci překladatelského studia, která má testovat překladatelské kompetence, a ukáže se, že studující daný text nevytvořil postupem tradičního překladu, nýbrž posteditací SP.⁴ Pak je třeba přijmout strategické rozhodnutí, jak s podobnými případy naložit, přičemž přístupů je poměrně velké množství – od nepřihlížení k metodě vytvoření překladu až po požadavek realizovat překladatelský výkon bez použití výpočetní techniky (pomocí psací potřeby a papíru).

S cílem zjistit postupy na různých pracovištích s výukou překladu jsme realizovali dotazníkové šetření, jehož výsledky jsou představeny níže, a to v oddílu *Zjištění*. Jemu předchází úsek věnovaný definici termínů, dále shrnutí dosavadního výzkumu v příslušné oblasti a popis zvolené metodologie. Na závěr článku pak zjištění shrnujeme, reflektujeme omezení výzkumu a prezentujeme výhled do budoucna, pokud jde o možné návazné výzkumné aktivity.

Překladem (bez přívlasktů) nebo tradičním překladem se zde rozumí překlad vyhotovený lidmi, bez pomoci SP (spadají sem tedy i překlady vyhotovené s pomocí nástrojů CAT v užším slova smyslu). Nástroji CAT máme na mysli počítačem podporovaný překlad v užším slova smyslu, tedy specifické systémy založené především na technologii tzv. překladových pamětí, nikoli všechny situace, kde se k produkci překladu používá počítač. Pojem CAT v užším slova smyslu tak striktně odlišujeme od pojmu SP. Výrazem SP (strojový překlad) se zde rozumí systémy (tzv. překladače) automaticky generující jazykový materiál v cílovém jazyce na základě textu zadaného ve zdrojovém jazyce. Není-li uvedeno jinak, máme na mysli tzv. generické překladače, jako je Překladač Google nebo DeepL.⁵ PSP (posteditace SP) zde značí člověkem realizovanou úpravu strojově přeloženého textu, v souladu s definicí v normě ISO 18587: posteditovat znamená „upravit a opravit *výstup strojového překladu*“ (ČSN ISO 18587 2021: 7).⁶

⁴ Ze zkušeností vyučujících ÚTRL i v dalších pracovištích sdružených v síti EMT jsou známé případy, kdy účastník kurzu získá lepší hodnocení za text vzniklý posteditací než za překlad vzniklý bez pomoci SP, např. při překladu do jazyka L2. (Zdroj: osobní rozhovory s vyučujícími.)

⁵ Systémy tzv. chatbotů (např. ChatGPT) a jejich funkcí SP se zde nezabýváme.

⁶ Rozuměj: bez ohledu na prostředí, kde k posteditaci dochází. Zde tedy používáme definici širší, než jak se nachází v normě ČSN ISO 17100, jež zní: Termínem „redigovat [EN: post-edit]“ se rozumí „upravit a opravit *výstup strojového překladu* [...] To se nevztahuje na situaci, kdy překladatel vidí

V tomto článku pojednáváme o překladu, nikoli tlumočení. Primárně si všímáme překladu neliterárního/odborného, nikoli literárního. Hovoříme-li o SP, ponecháváme stranou tzv. hybridní systémy SP, možnosti jejich uživatelského přizpůsobování (též nazývané „kustomizace“) či jejich programování/trénování. Pokud jde o překladové technologie, nezabýváme se jinými technologiemi než CAT a SP, tedy nezohledňujeme roli technologií u audiovizuálního překladu, programy pro tzv. lokalizaci atd.

Stav bádání v příslušné oblasti

V tomto oddílu nastíníme stav dosavadního bádání ve sledované oblasti. Nejprve podáme krátký přehled odborné literatury k problematice technologií v překladu, popřípadě jejímu propojení s aspektem vzdělávání překladatelů, a následně se zaměříme na otázku PSP a vzdělávání překladatelů, s důrazem na atestace.

Pokud jde o přehledové publikace k problematice technologií v překladu, lze z poslední doby uvést anglicky psanou práci Rothwell et al. (2023). Pro oblast SP/PSP by se pak jednalo např. o Kenny (2022) či Nitzke and Hansen-Shirra (2021). Zároveň zde odkazujeme na další sekundární literaturu v těchto zdrojích uvedenou. V českém diskurzu jsou pro oblast technologií v překladu směrodatné publikace Král (2012) či Pošta (2017), popřípadě Svoboda (2015). V oblasti výzkumu překladových technologií se zřetelem ke vzdělávání překladatelů uvedeme ze zahraničních publikací následující výběrový přehled.⁷

Problematiku technologií v překladu a vzdělávání překladatelů propojují například Djovčoš and Perez (2021) či Djovčoš and Šveda (2021). Z anglickojazyčných prací lze uvést Bowker (2014), Gaspari et al. (2015), Mellinger (2017), Shuttleworth (2017), Stasi-mioti and Sosoni (2019) či Kenny (2019). Možné přístupy k SP (specificky neuronovému SP – NMT) předkládají Massey and Ehrenberger-Dow (2017), a to v souvislosti s procesem tzv. hlubokého učení SP. Kromě zmapování vývoje NMT a profesního přístupu k němu se v článku nachází sekce věnovaná možným důsledkům pro vzdělávání překladatelů (s. 307). Autoři zde poukazují na to, že by studující měli znát limity SP, a například také na ergonomická rizika práce s těmito systémy.⁸ Kromě toho považují za stěžejní, aby si studující byli vědomi přidáné hodnoty lidského překladu (např. ve smyslu překladu jako mezikulturní komunikace).

Pro integraci strojového překladu a nástrojů pro správu terminologie do prakticky založených překladových kurzů se vyjadřuje Mellinger (2017). Ve shodě s naším stanoviskem argumentuje, že oddělování těchto oblastí je nežádoucí a má za následek absenci propojení překladatelských dovedností a dovedností spojených se SP (viz též Massey and Ehrenberger-Dow 2017 či Kenny 2019).

a používá návrh z překladače v rámci nástroje pro počítačem podporovaný překlad (CAT)“ (ČSN ISO 17100 2015: 9).

⁷ Pokud jde obecně o oblast vzdělávání a překladu, mezi standardní práce v ČR patří nepochybně kolektivní monografie Zehnalová, Molnár and Kubánek (2012). Stěžejním zdrojem je žel dosud nevydaná disertační práce dr. Mračka – Mraček (2015) –, jež vyniká jak bohatstvím zdrojů a šíří záběru, tak mírou detailu u relevantních témat.

⁸ K problematice viz též Svoboda (2018).

Postoji pedagogů (konkrétně na Univerzitě ve Valencii) k integraci SP při výuce překlada se zabývá článek Rico and González Pastor (2022). Mezi otázky, které se v článku kladou, patří, jak může být SP nejlépe využito při výuce překlada a jaké dovednosti získávají studující při práci s těmito systémy. Dotazovaní se většinou přikláněli k názoru, že by si měli rozšiřovat své znalosti o SP, neboť v tom spatřují přínos pro kvalitu své výuky. Studující by podle nich měli získat průpravu v posteditaci SP a pohled na SP by měl být holistický, neměl by se tedy zaměřovat pouze na SP jako na pracovní nástroj. Přístup k výuce SP by měl zohledňovat realitu pracovního trhu.

I v textu Kenny (2019) se vyzdvihuje význam propojení překladatelských dovedností a technologické kompetence, přičemž jsou zde specifikovány relevantní integrační strategie v tomto směru. Autorka poukazuje na to, že z epistemologického hlediska se překladatelé učí se stroji, od nich a za jejich pomoci. Opět se zde setkáváme s postojem, že překladatelé si mají být vědomi přidané hodnoty lidského překlada a mají být schopni ji poskytovat. Text obecně zdůrazňuje nutnost adaptability na nároky pracovního trhu a reflexe etických otázek.

V článku Schmidhofer and Mair (2018) se dozvídáme o výsledcích experimentu realizovaného ve dvou překladových kurzech v kontextu vzdělávání překladatelů v Rakousku.⁹ Zde překládaly dvě skupiny studujících tentýž text, jedna s využitím překladače (DeepL) a druhá bez jeho využití, přičemž ve výsledných překladech od obou skupin se nevyskytly zásadní rozdíly. Studující, kteří využili DeepL, ušetřili čas, ale nebyli si jisti kvalitou výstupů z překladače; studující, kteří překladač nevyužívali, pracovali „reflektivněji“. Studující, kteří překládali do jazyka L2, udělali méně gramatických chyb, jestliže pracovali s překladačem.¹⁰

V článku Guerberof Arenas and Moorkens (2019) jsme informováni o podobě kurzu PSP na Univerzitě v Barceloně. Autoři dospívají k zajímavé úvaze, že větší obeznámenost s SP a jeho fungováním snižuje rizika frustrace, a dodávají, že skepse studujících vůči PSP s časem klesá, přičemž je spojena s jejich zkušenostmi s překladači online. Je nepochybné, že nadále trvají debaty ohledně kvality SP. Závěrem autoři doporučují rozšiřovat dovednosti studujících v oblasti kreativního psaní, ale také projektového řízení.¹¹

Na základě rešerší v dostupné odborné literatuře se ukazuje, že specifické téma využívání SP při zkouškách není pokryto buď vůbec, nebo jen okrajově – v kontextu jiných aspektů. Níže již pojednáme o postupu aktuálního výzkumu a jeho výsledcích.

V příspěvku uplatněná metodologie

Na podzim roku 2022 jsme zorganizovali dotazníkové šetření nazvané *Survey among EMT institutes on practices in translation examinations* (Dotazníkové šetření mezi pracovni-

⁹ O podobném experimentu referuje též Esqueda (2021).

¹⁰ Více k problematice překlada do cizího jazyka viz v publikaci Duběda, Mraček and Obdržálková (2018).

¹¹ Mezi relevantní zahraniční zdroje patří též Opalková (2018), Varela Salinas (2020) či Zappatore (2022). Stranou pak zde už ponecháváme bližší pojednání k technologiím v překlada (nástrojům CAT, SP apod.), ale i specifické otázky didaktiky překlada.

šti sdruženými v síti EMT týkající se postupů uplatňovaných u zkoušek/atestací při výuce překladu). Účelem šetření bylo zjistit stávající praxi, pokud jde o povolování či omezení využití SP během překladatelsky zaměřených zkoušek/atestací. Respondentem měl být vyučující praktického překladatelského kurzu a/nebo osoba zapojená do závěrečných (absolventských) zkoušek, pokud takové zkoušky zahrnují praktický překlad.

Jednalo se o šetření on-line za použití dotazníku na platformě Google Docs. Dotazník (viz zde v příloze) sestával ze tří sekcí – úvodní, kde jsme sbírali údaje o respondentovi, ústavu, kde pracuje, a roli, v níž se šetření účastní, druhé, kde respondenti popisovali praxi využití SP při závěrečných zkouškách nebo atestacích na konci kurzů, a třetí, umožňující k dané problematice uvést komentář. Otázek bylo celkem deset a zahrnovaly jak zjišťovací otázky (s odpověďmi ano/ne/nevím), tak i otázky s výběrem z nabízeného seznamu odpovědí nebo pole pro komentář.

Výzva k vyplnění dotazníku byla rozeslána na e-mailové adresy zástupců všech členských institutů v rámci sítě EMT¹² (68 pracovišť) a návratnost představovala 48 odpovědí. Za jedno pracoviště mohlo odpovídat více osob, pokud reprezentují odlišné role, a tuto možnost zvolilo šest pracovišť. Devět respondentů pak vybralo anonymní režim vyplňování („Prefer not to specify“). Odhadem tedy dovozujeme, že návratnost dle pracovišť představuje cca 36 institutů (53 %). Sběr dat probíhal od 6. do 30. září 2022 a výsledky byly prezentovány v průběhu konference EMT v Praze koncem října 2022, kterou organizoval ÚTRL.

Struktura dotazníku je koncipována tak, aby se rozlišily odpovědi týkající se závěrečných zkoušek na konci studia a atestací zakončujících výuku specifického předmětu/kurzu. Konkrétně v otázce č. 2 měli respondenti možnost vybrat si buď roli institucionální, nebo úroveň specifického kurzu. Další rozvětvení dotazníku bylo zařazeno od otázky č. 7, kde se rozlišuje mezi přístupem, který respondent vůči technologiím uplatňuje při zkouškách (závěrečných i jako atestace na konci předmětu) oproti přístupu během průběžné výuky v daných předmětech.

Pro názornost používáme k představení výsledků grafy s vyjádřením podílu odpovědí. V grafech je zároveň uvedený počet obdržených odpovědí (tedy indikátor N).

Pro tuto anketu nebyly relevantní kurzy týkající se specificky PSP, protože cílem bylo dozvědět se více pouze o kurzech zaměřených na rozvoj překladatelské kompetence. Pokud překladatelský kurz zahrnuje část věnovanou PSP, je pro naši anketu relevantní pouze do té míry, že aktivity spojené s PSP nepředstavují převážnou část obsahu kurzu. Výzkum se týkal pouze studia na magisterské úrovni.¹³

Poté, co jsme zde představili metodu sběru dat, včetně struktury dotazníku, budeme se v další sekci již věnovat získaným datům, níže pak jejich interpretaci.

¹² European Master's in Translation – síť EMT sdružuje pracoviště vzdělávající budoucí překladatele v magisterských studijních programech; ty musejí doložit vysokou kvalitativní úroveň studia. Činnost sítě je vyvíjena pod záštitou Evropské komise.

¹³ Další informace, například o kurzech v bakalářském stupni studia, mohli respondenti uvést v komentáři na konci dotazníku.

Zjištění

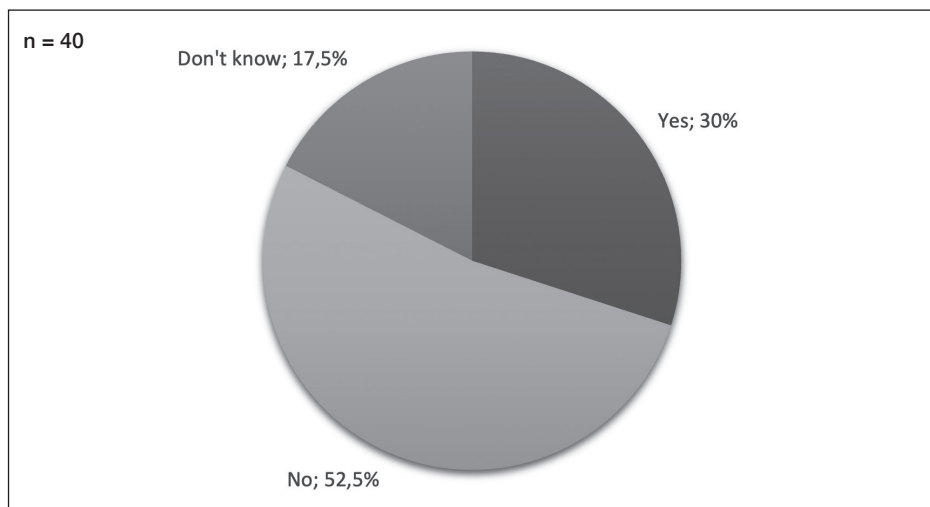
V **první otázce** jsme zjišťovali název pracoviště – afiliaci respondenta. Výběrově zde uvádíme názvy univerzit, jejichž zástupci odpovídali neanonymně:¹⁴ Univerzita v Antverpách, Svobodná univerzita v Bruselu, Univerzita aplikovaných věd v Kolíně nad Rýnem, Univerzita v Lille, Lipská univerzita, Katolická univerzita v Lovani, Univerzita v Lublani, Univerzita mezinárodních studií v Římě, Univerzita v Turku, Vídeňská univerzita, Vilniuská univerzita a další.

Druhá otázka směřovala k tomu, zda respondenti odpovídají za ústav (pracoviště), nebo z pohledu konkrétního kurzu. Z celkového počtu 48 zde obdržených odpovědí představovaly odpovědi na instituční úrovni („Odpovídám za celé pracoviště“) necelých 17 %, zbytek (83 %) pak představoval odpovědi týkající se kurzů.

Třetí otázka měla následující znění:¹⁵

Pokud ve Vašem pracovišti jsou na konci studia součástí studijních povinností závěrečné zkoušky, liší se přístup k využívání technologií při těchto (závěrečných) zkouškách od přístupu uplatňovaného u zkoušek v rámci běžných překladatelských kurzů?

Z odpovědí vyplývá, že pracoviště většinou (téměř 53 %) uplatňují stejný přístup k užívání překladových technologií během závěrečných zkoušek na konci studia jako u zkoušek v jednotlivých kurzech. Níže uvádíme přehledný graf¹⁶ s podíly odpovědí (vč. odpovědi „Nevím“):

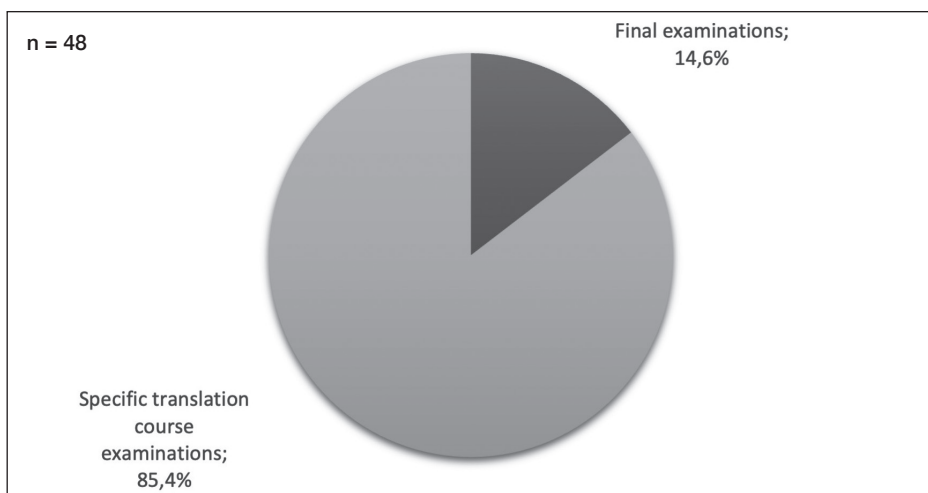
Graf 1 – Uplatňování rozdílného (Yes/Ano), či totožného (No/Ne) přístupu k využívání technologií při závěrečných zkouškách či běžných atestacích v překladatelských kurzech

¹⁴ Ve všech případech se jednalo, jak již bylo uvedeno, o pracoviště sdružená v síti EMT. Aktuální seznam pracovišť, včetně států, kde tato pracoviště sídlí, je uveden online na stránce List of EMT members 2019–2024. Dostupné z: https://commission.europa.eu/resources-partners/european-masters-translation-emt/list-emt-members-2019-2024_en (access: 26. 4. 2023).

¹⁵ Není-li uvedeno jinak, jedná se o náš překlad z původně anglického znění otázek.

¹⁶ Podobu grafů uvádíme tak, jak byla získána z prostředí při vyhodnocení dotazníku online, včetně popisků v angličtině.

Čtvrtá otázka představuje jakýsi rozcestník, kde měli respondenti vybrat, zda se jejich odpovědi týkají závěrečných zkoušek, nebo překladového kurzu (Znění nápovědi: *Odpovědi, které uvádím níže, se týkají: • závěrečných zkoušek; • atestací v konkrétním překladovém kurzu*)

Graf 2 – Poměr respondentů odpovídajících z pohledu závěrečných zkoušek ke konci studia na rozdíl od zohlednění atestací v překladovém kurzu

Z odpovědí je zřejmé, že převážná většina (přes 85 %) odpovědí na následující otázky se bude týkat konkrétních překladových kurzů, nikoli závěrečných zkoušek.¹⁷

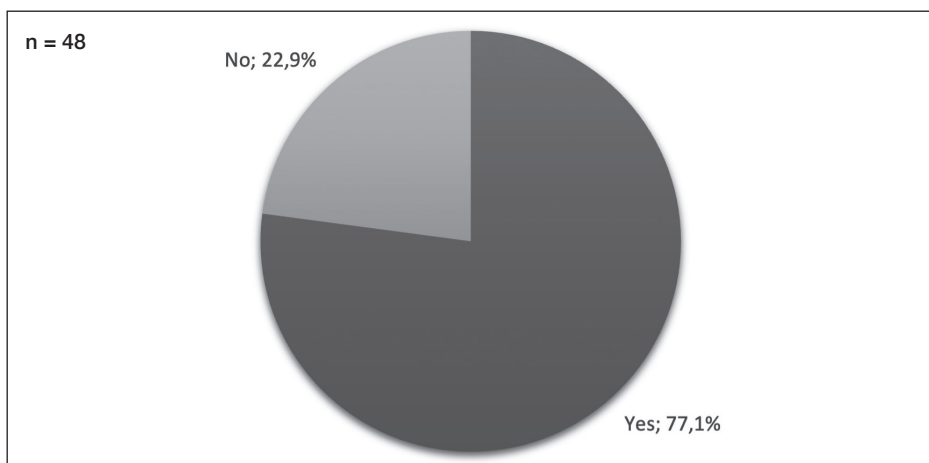
Následující otázka se obecněji dotýkala role PSP, a zní takto: *Zabýváte se v překladových kurzech problematikou PSP?*

Je patrné, že většina (77 %) překladových kurzů¹⁸ se zabývá problematikou PSP. Necelá čtvrtina respondentů uvedla, že jimi reprezentovaný kurz aspekt PSP nezohledňuje. To však neznamená, že by pracoviště ve sledovaném vzorku nemohla kromě ryze překladově zaměřených kurzů nabízet i kurzy zaměřené ryze posteditačně. Daná statistika tedy vypovídá převážně o tom, že pokud se ve studijním programu nabízí překladový kurz, pak ve většině případů již zahrnuje komponentu PSP. Zastoupení kurzů s převažující komponentou PSP zde nebylo zjišťováno.

Šestou otázkou jsme navázali na otázku předchozí a dotazovali jsme se takto: *„Pokud ano [tedy: Pokud se v překladových kurzech zabýváte problematikou PSP], v jakém poměru jsou zastoupená zadání úkolů týkajících se PSP oproti zadáním s „tradičním“ (lid-*

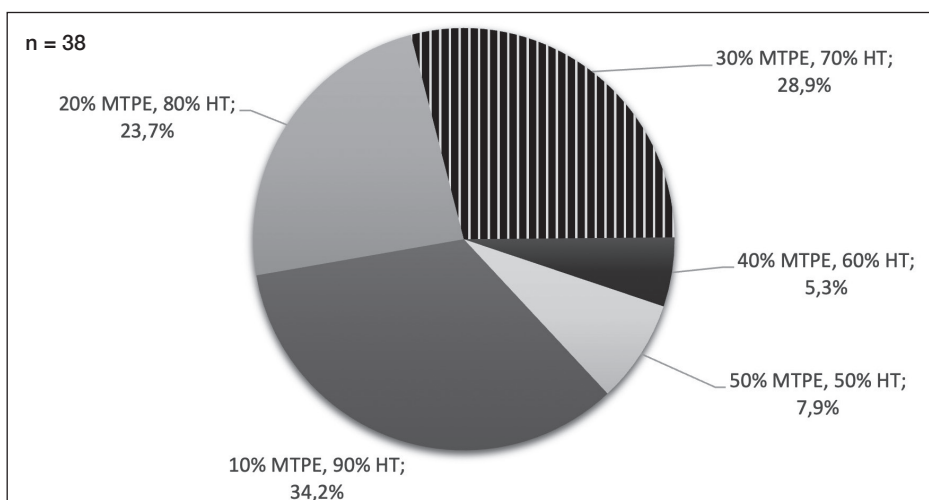
¹⁷ Zde upřesníme, že vlastní rozvětvení dotazníku nastává až od otázky č. 7. Otázka č. 5 a 6 níže agreguje i odpovědi respondentů, kteří v aktuální otázce (ot. č. 4) zvolili možnost „Odpovědi, které uvádím níže, se týkají závěrečných zkoušek“. Byli totiž vyzváni k tomu, aby nezávisle na své volbě v této otázce odpovídali na otázky č. 5 a 6 (jež se týkají obecnějších aspektů zapojení technologií ve sledovaném vzdělávacím kontextu) tak, jako kdyby odpovídali z pohledu překladového kurzu.

¹⁸ K rozlišení semináře s důrazem na překlad od semináře zaměřeného primárně na PSP viz následující otázku.

Graf 3 – Zastoupení PSP v kurzech orientovaných na překlad

ským) překladem? (Uvádějí se přibližné hodnoty.) (Pokud PSP představuje více než 50 % zadání, považuje se Váš kurz za kurz se zaměřením na PSP, a není tudíž pro tento průzkum relevantní.)¹⁹

Graf 4 – Poměr zadání úkolů týkajících se PSP vůči tradičnímu (lidskému) překladu v překladových kurzech¹⁹

Z distribuce odpovědí je patrné, že většina (34 %) překladově orientovaných kurzů problematiku PSP integruje v nejmenší měřené míře zastoupení (cca 10 % zadání je věnováno posteditaci a zbytek je věnován běžnému překladu). Následující dvě pásma (okolo

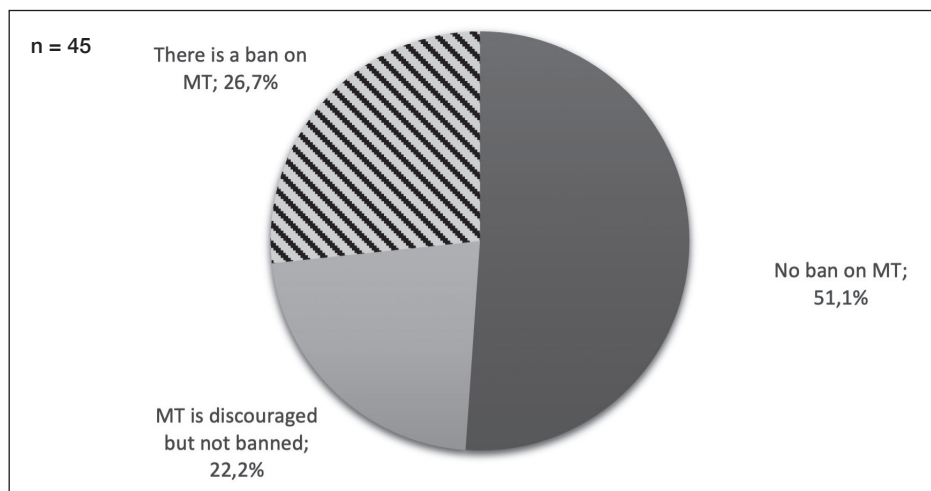
¹⁹ Vysvětlivky k legendě grafu: zkratkou HT se rozumí tradiční překlad (human translation), zkratkou MTPE pak PSP.

20 % a 30 % zadání s PSP oproti tradičnímu překladu) jsou zastoupená poměrně srovnatelně (24 %, respektive 29 %), a následující dvě pásma (40 % a 50 % úloh s PSP) jsou zastoupená poměrně málo (dvě odpovědi [5 %], respektive tři odpovědi [8 %]). Souhrnně lze konstatovat, že v překladovém semináři se posteditační úkoly v zastoupení do 30 % zadávají v 87 % kurzů. Vyšší poměry jsou vzácné, přičemž v necelých osmi procentech je posteditaci a překladu věnován srovnatelný prostor.

Od **sedmé otázky** se v dotazníku nacházíme na pomezí dvou alternativ: Pokračovat ve vyplňování dotazníku s důrazem na využití technologií při *zkouškách* oproti důrazu na využití technologií během *výuky* v daných předmětech.

Zadání pro volbu mezi možnostmi u sedmé otázky znělo takto: „*Popište roli SP při atestacích.*“ Respondenti měli na výběr z následujících tří možností:

- SP není nikterak zapovězený. Nejsou zavedena žádná omezení, pokud jde o používání technologií (studující mohou používat libovolný překladač, volba záleží na nich; jsou hodnoceni podle kvality výsledného překladu, bez ohledu na to, zda používali překladovou technologii, či nikoli).
- SP se nedoporučuje, ale není zakázán.
- Využití SP je zakázáno.

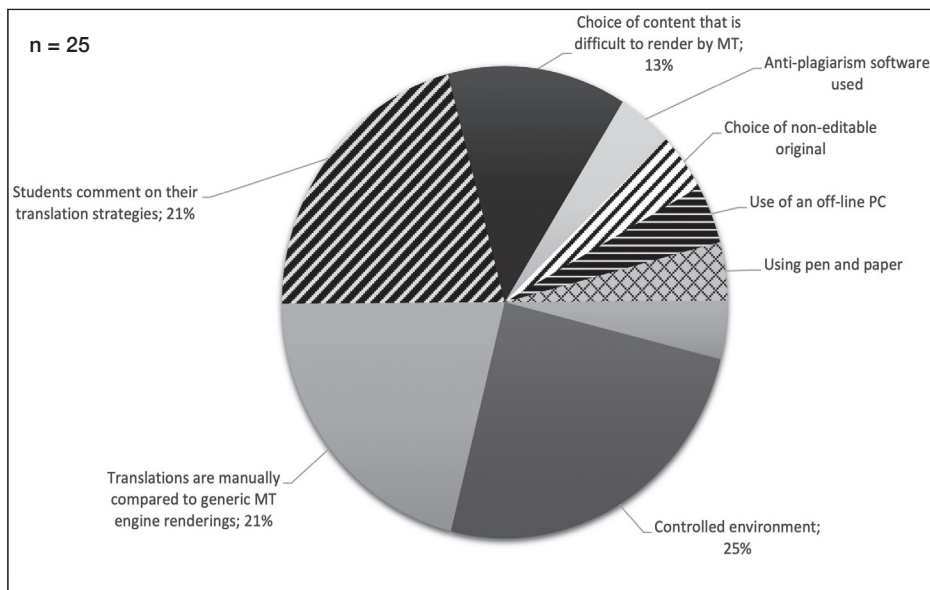
Graf 5 – Využití SP při atestacích: volba strategie bez restrikcí, nebo zákaz SP?

Z výsledků lze dovodit, že při atestacích ve více než polovině (51,1 %) zastoupených kurzů užití SP nepodléhá žádným restrikcím a posuzuje se pouze finální produkt bez ohledu na technologické nástroje a prostředky použité k jeho dosažení. Ve více než čtvrtině případů (26,7 %) je pak SP při atestacích zakázán. Ve zbytku případů není zakázán, avšak jeho použití se nedoporučuje. Lze tedy konstatovat, že ze sledovaných překladových kurzů mají studující v necelých třech čtvrtinách případů možnost při atestacích na konci kurzu využívat SP.²⁰

²⁰ Dodáváme, že bližší podobu atestace (typ textu, požadavek kvality a druh výkonu) jsme nezkoumali.

Následující otázka (7A) pokračuje ve sledování praxe při atestacích, a v jejím rámci jsme se dotazovali na následující: „Pokud jste zvolili možnost ‚SP se nedoporučuje, ale není zakázán‘ nebo ‚Využití SP je zakázáno‘, vyberte možnost, která nejlépe vystihuje to, jak dohlížíte na (ne)používání SP při zkouškách.“ Respondenti zde mohli volit z následujících devíti možností:

- Studentské překlady „ručně“ srovnáváme s výstupy z generických překladačů (např. DeepL nebo Překladač Google).
- K odhalení použití SP se používá antiplagiátorský software.
- Od studujících se požaduje, aby okomentovali své překladatelské strategie, a to buď v samostatné esaji (dostanou čas navíc), nebo při následném pohovoru.
- Výběr obsahu, se kterým si překladače poradí jen obtížně (SP zde prokazatelně vygeneruje chyby).
- Volba needitovatelného originálu (needitovatelné pdf nebo jiný grafický formát, popřípadě originál zadáný na papíře, pokud se zkouška koná v učebně).
- Prostředí podléhající specifickým podmínkám: sledování zadávání znaků z klávesnice (keyboard logging), nahrávání obrazovky (screen capture), kontrola historie prohlížeče.
- Použití počítače, který je off-line.
- Bez použití PC (studující píšou psací potřebou na papír).
- Jiné²¹

Graf 6 – Metody omezování či kontroly použití SP při zkouškách

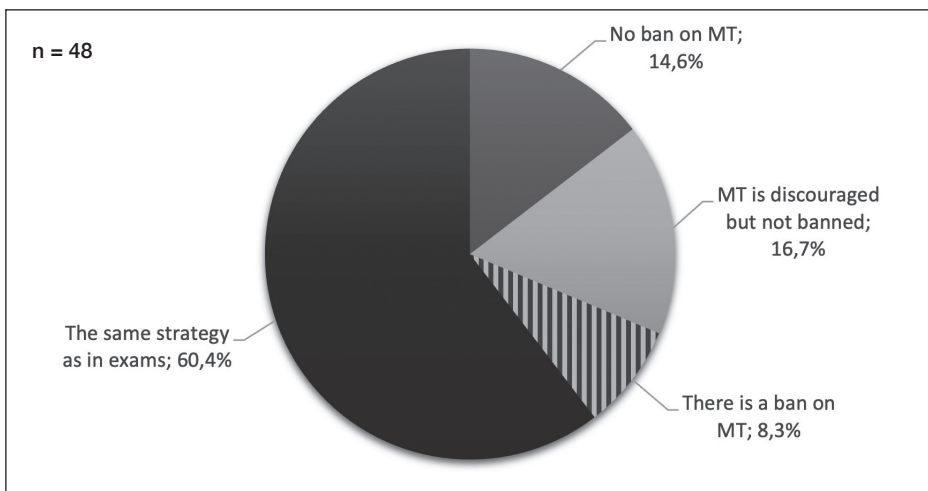
²¹ Mezi další opatření může patřit zablokování určitých webových adres v prohlížeči na školních počítačích, přidání vodoznaku do výchozího souboru a podobně.

Z výsledků zachycených v *Grafu č. 6* je patrné, že nejčastější metodou prevence užití strojového překladu (25 %) je provádění zkoušek v kontrolovaném prostředí (volba „Prostředí podléhající specifickým podmínkám“, viz výše), v němž studenti nemají možnost využít technologii SP, ledaže by se vystavili postihu. Další často využívanou možností je srovnávání studentských překladů s překlady generovanými běžně dostupnými překladači (například DeepL či Google Translate). Stejně často (21 %) mají studenti povinnost komentovat vlastní překlad. Poslední významně zastoupenou metodou je užití výchozího textu, který překladač nedokáže správně převést, a tudíž prokazatelně vygeneruje chyby.

V **osmém otázce** se navazuje na rozcestník v otázce sedmé (kde jsme nabídli možnost pokračovat ve vyplňování se zřetelem k přístupu vůči technologiím při *zkouškách* oproti přístupu během *výuky* v daných předmětech), a nyní se tedy soustředíme na praxi během výuky. Dotaz v této otázce zněl takto:

Pokud v průběhu běžné výuky přistupujete k SP odlišně než u zkoušky (např. zákaz užití SP u zkoušek, ale jeho povolení během výuky), upřesněte zde svůj postup. Pokud tomu tak není, zvolte prosím možnost „Užití stejného přístupu jako u zkoušky“.

U volby týkající se odlišné praxe použití SP pak bylo možné vybírat ze tří možností, tak jako u otázky č. 7: • *SP není nikterak zapovězený...*; • *SP se nedoporučuje, ale není zakázán*; • *využití SP je zakázáno*.

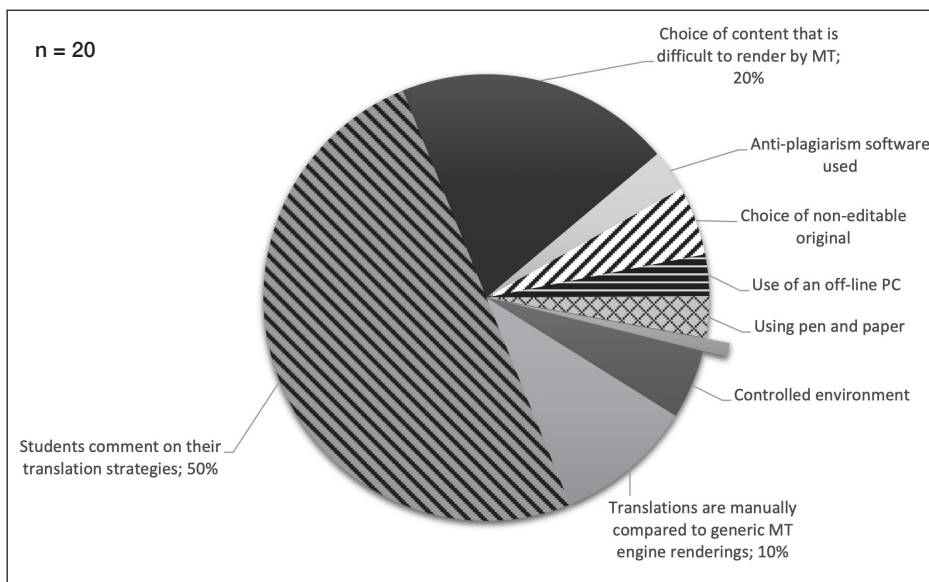

Graf 7 – Srovnání přístupů k SP při výuce vs. během zkoušky

Je zřejmé, že převážná většina (60 %) respondentů popsala skutečnost, kdy se jejich přístup k využití SP v běžné výuce a při atestaci neliší. V ostatních případech (následující výsledky jsou očištěné od odpovědi „Užití stejného přístupu jako u zkoušky“) se během výuky použití SP převážně nedoporučuje (byť není zakázáno – 42 % z očištěného základu) nebo v 37 % SP není vůbec zapovězený, popřípadě podléhá zakazu (v 21 procentech).

Poslední kvantitativně orientovaná otázka – **8A** – měla stejnou strukturu jako otázka 7A, přičemž se týkala praxe při běžné výuce. Zněla takto: „*Pokud jste zvolili možnost ‚SP se nedoporučuje, ale není zakázán‘ nebo ‚Využití SP je zakázáno‘, vyberte možnost, která*

nejlépe vystihuje to, jak dohlížíte na (ne)používání SP během výuky:“ Respondenti pak mohli volit ze stejných možností jako v otázce 7A.

Graf 8 – Metody omezování či kontroly použití SP během výuky

U odpovědí vyjádřených v *Grafu č. 8* zjišťujeme, že nejčastější způsob kontroly používání SP během výuky je povinnost k překladu zpracovat komentář. V každém pátém případě se užití SP předchází výběrem textu (obsahu), který bude pro překladač obtížně přeložitelný. V 10 % případů jsou pak studentské překlady manuálně srovnávány s překlady pořízenými generickými překladači.

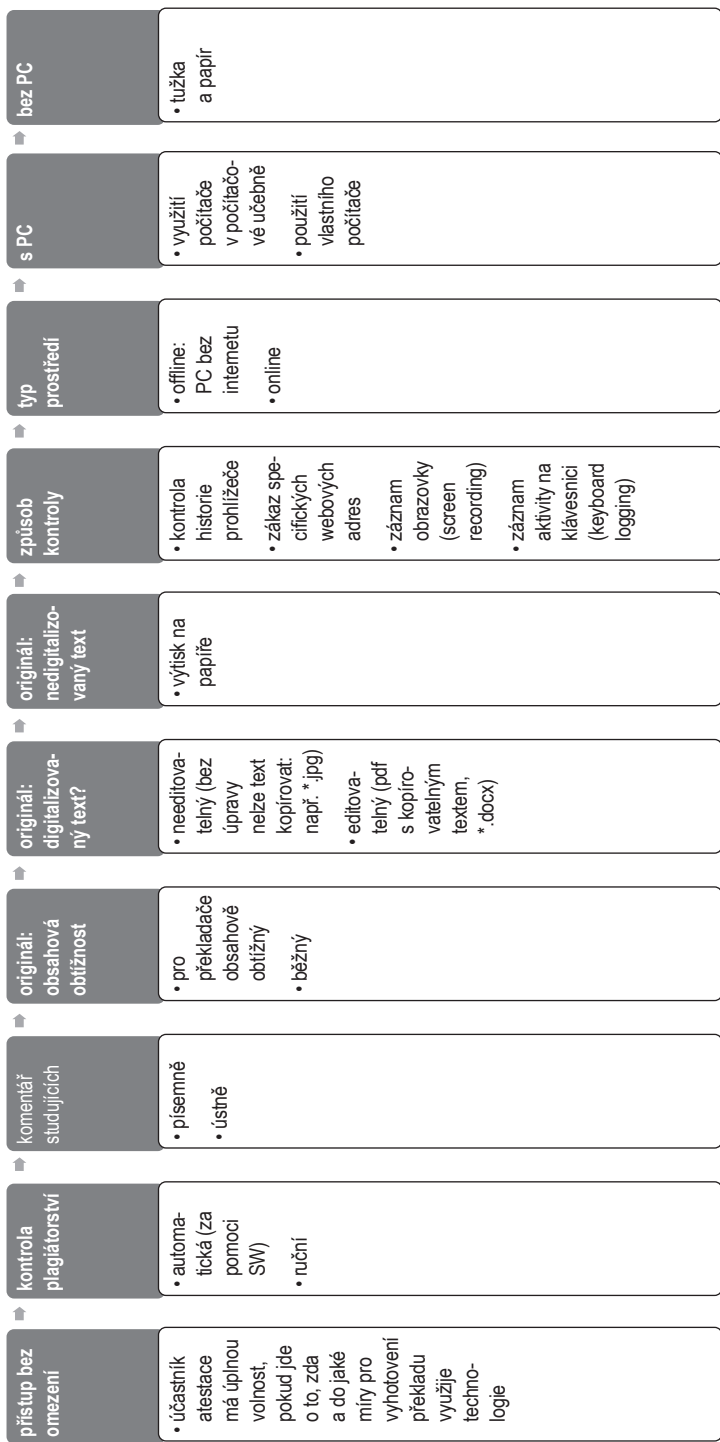
Pokud jde o **komentáře** vyplněné v textovém poli pod poslední²² otázkou (č. 9: „*Bude-me rádi, když si najdete čas a sdělíte nám své osvědčené postupy, o nichž si myslíte, že by mohly být relevantní anebo zajímavé pro představitele ostatních kurzů či institutů v rámci EMT, případně uveďte jakýkoli jiný relevantní komentář, např. k výuce v bakalářských překladačských kurzech.*“), uvádíme níže shrnutí podnětných odpovědí.

SP a PSP u zkoušek je aktuálně v některých ústavech „téma, o němž se vášnivě diskutuje“.²³ Může se lišit přístup v bakalářských překladačských kurzech (bývají rozdíly i mezi ročníky v rámci bakalářského studia, kdy je SP zaveden, a kdy nikoli) ve srovnání s úrovní magisterskou (zde se někdy rozlišuje mezi semestry). Přístupy vyučujících nebývají jednotné, a to ani v rámci jednoho pracoviště. Mnohdy je přístup k SP/PSP v kompetenci konkrétního vyučujícího.

Pokud jde o otázku dovedností či dispozic, objevil se názor, že pokud někdo nedisponuje dostatečnými překladačskými dovednostmi a intuicí, nebude schopen plně

²² Následuje ještě ot. č. 10, v ní byli respondenti dotázáni na svou totožnost a kontakt, pro případ, že by autor průzkumu chtěl vybrané respondenty oslovit. Při prezentaci výsledků v průběhu konference EMT v Praze 2022 vystoupili dva respondenti a podělili se o své zkušenosti s danou problematikou.

²³ Dosl.: „a hotly debated topic“.

liberální přístup (přístup bez restrikcí, volnost ve využití technologií)

plně uplatnění restrikcí (účastník atestace smí používat pouze tužku a papír)

Obrázek 1 – Škála přístupů k organizaci průběhu atestací (zkoušek) v překladatelských seminářích

využít ani potenciálu SP. Někteří respondenti podobně upozorňují na nutnost nejdříve plně ovládat tradiční překlad, než studující začnou používat překlad strojový. Překladatelské dovednosti by se ale později měly rozvíjet spolu s dostupnými překladovými technologiemi, nikoli odděleně. Vyučující si však jsou vědomi potenciálních problémů takového přístupu, jako je například situace, kdy se uživatel na SP příliš spoléhá (MT priming). Důležité je, aby studující uměli vysvětlit rozhodnutí, která učinili v procesu posteditace.

Existují ústavy, kde je SP u zkoušek z principu (opatření na univerzitní úrovni) zakázán. Studujícím je dva týdny před zkouškou sděleno téma, s kterým se mají obeznámit. Terminologické podklady mohou během zkoušky používat v tištěné podobě. Jinde se vyučující studujících dotazuje, zda budou během zkoušek chtít využívat SP. Odpověď je většinou kladná. Vyučující pak zadává zdrojový text, který je o zhruba 20 % delší než originál určený pro tradiční překlad (což je odhadem kompenzace za zefektivnění výkonu díky posteditaci u textových typů, na něž se daný seminář zaměřuje). Zajímavé je pozorování, že užití SP u zkoušek vedlo ke snížení rozmanitosti výsledků: Hodnocení se častěji pohybují uprostřed hodnotící škály, takže se zdá, že tímto způsobem dochází k redukci výskytu velmi špatných, ale i velmi dobrých překladů.

Jiný respondent uvedl praxi, kdy studující pracují na překladech nebo posteditačních úkolech v až tříčlenných skupinách, přičemž společně editují jeden a týž dokument nacházející se v cloudovém úložišti. Následně společně prezentují různé strategie, které využívali, a také, jak došli k finálnímu znění. Jindy studující nejprve překládají text bez SP a následně se výsledek porovnává s výstupem z SP. Nežádka se v seminářích porovnávají výstupy z různých překladačů. Výsledkem takového postupu je, že využití SP se stává „transparentním“, a je tak postaveno na roveň běžných překladových pomůcek, jakými jsou například korpusey nebo nástroje CAT. Vícekrát se objevil názor, že technologie je důležitou součástí naší práce, ale činí studující pasivnějšími,²⁴ takže pak nejsou schopni sami rozvíjet vlastní schopnosti v maximální míře.

Závěrem shrneme v jednom obrázci různé přístupy k organizaci průběhu atestací (zkoušek) v rámci překladatelských seminářů na základě škály alternativ, tak, jak byla nabízena v dotazníku, a dále doplněné o několik dalších postřehů, které uvedli respondenti v sekci s komentáři anebo které vyplynuly z diskusí v ÚTRL.

Jedná se o vývojový graf, kde se shrnují různé přístupy k (ne)využívání SP u atestací v překladových kurzech. Na levé straně je zachycen přístup bez restrikcí, na krajní pravé straně škály je pak zachycena praxe, kdy studenti nesmějí při atestaci využívat elektronické pomůcky a pracují s papírem a psací potřebou.

Nejedná se o vyčerpávající výčet možných přístupů, spíše jde o snahu ilustrovat různé tendence a míru restrikcí za pomoci grafického znázornění, v rámci jistého kontinua. Představitel zodpovědný za tvorbu kurikula specifického kurzu či studijního plánu si tak svůj přístup mohou promítnout do daného zobrazení. Graf také může posloužit k názornějšímu představení alternativ, pokud jde o omezování SP u atestací.

²⁴ Jeden respondent situaci popisuje poměrně přímočaře: „Studující při používání SP zleniví.“

Omezení výzkumu a výhled do budoucna

S ohledem na cílovou skupinu (specifická evropská síť studijních programů, aktuálně sdružující 68 pracovišť) si přítomná studie nečiní nárok na všeobecnou platnost. návratnost cca 53 % však umožňuje považovat výsledky pro danou skupinu za relativně reprezentativní. Omezením vážícím se k dané cílové skupině je okolnost, že tato síť se prezentuje jako platforma sdružující studijní programy na vysoké kvalitativní úrovni²⁵, čili lze zde předpokládat jisté kvalitativní důrazy, jež nemusejí být splněny u jiných studijních programů. Taktéž je průzkum zrcadlem aktuální situace, která se však s ohledem na dynamický vývoj překladových technologií mění též poměrně rychle. To může znamenat, že výsledky by mohly relativně rychle zastarat. Ve výzkumu jsme si kladli metodologické omezení na kurzy s převládající překladovou komponentou (do 50 % oproti zastoupení PSP), a proto zde nejsou zohledněny případy, kdy studijní program eventuálně kromě překladatelsky zaměřených kurzů nabízí i kurzy zaměřené primárně posteditačně.

Pokud jde o výhled do budoucna, z aktuálního výzkumu J. Moorkense, A. Rothwella a T. Svobody²⁶ vyplývá, že představitelé zúčastněných studijních programů (cílová skupina není totožná s průzkumem, jehož výsledky prezentujeme zde) očekávají, že se zastoupení překladových technologií v jejich studijní nabídce bude dále rozšiřovat a též že hodlají ve výuce pokrývat další technologická řešení. V ÚTRL je zřejmá tendence na jedné straně propojovat praktické překladové semináře s využíváním překladových technologií a na druhé straně rozšiřovat zastoupení vzdělávání a nácviku v oblasti PSP. Pokud jde o konkrétní oblast, na niž se zaměřuje tento článek, bylo v ÚTRL nedávno rozhodnuto, že SP bude u závěrečných zkoušek výslovně zakázán, a to do doby, než bude posteditace integrální součástí akreditovaného studijního plánu, a tedy též závěrečných zkoušek. Aktuálně se z několika alternativ hledá nejlepší možnost, jak tuto restrikcí co nejúčinněji prosazovat z technického hlediska.

Shrnutí

Výzkum mezi vysokoškolskými ústavy vzdělávajícími překladatele, jehož výsledky zde prezentujeme, vychází ze situace, kdy se v současné době tato pracoviště musejí vyrovnávat s dopady rozšiřujícího se vlivu překladových technologií, zejména tzv. strojového překladu. V této situaci jsme se zaměřili na to, zda, popřípadě do jaké míry dané ústavy omezují využití této technologie ve výuce anebo během atestací.

Dotazníkového šetření se zúčastnilo 48 respondentů z řady univerzit sdružených v síti EMT. Většina respondentů odpovídala na položené otázky z pohledu realizace konkrétní výuky a příslušných atestací, nikoli z perspektivy celého pracoviště. Jsou-li součástí stu-

²⁵ Uvedená ambice a podmínky pro přijetí do sítě EMT jsou popsány na jejich internetových stránkách: „European Master's in Translation is a *quality label* for MA university programmes in translation. The DGT awards it to higher education programmes that meet agreed professional standards and market demands.“ Dostupné z: https://commission.europa.eu/resources-partners/european-masters-translation-emt/european-masters-translation-emt-explained_en (access: 25. 5. 2023, kurziva T. S. a Š. S.). Mezi hodnocená kritéria patří i důraz na moderní technologie v překladu.

²⁶ Jedná se o výzkum navazující na šetření, jehož výsledky byly publikovány jako Rothwell and Svoboda 2019. Publikování aktuálního výzkumu je plánováno na rok 2024. Zde zmiňujeme předběžné výsledky.

díjných povinností na konci studia závěrečné zkoušky, během těchto zkoušek se většinou uplatňuje stejný přístup k používání překladových technologií jako u zkoušek v jednotlivých kurzech. Převážná většina odpovědí na otázky 5, 6, 8 a 8A se týká konkrétních překladových kurzů, nikoli závěrečných zkoušek.

Ukazuje se, že výrazná většina (77 %) sledovaných kurzů zaměřených na překlad²⁷ sice problematiku PSP zohledňuje, avšak z 34 % tak činí ve velmi nízké (posteditaci je věnováno 10 % zadání) až nízké (posteditaci je věnováno 20–30 % zadání, týká se 53 % kurzů) míře zastoupení. Z toho lze vyvozovat, že problematika PSP se ve sledovaných pracovištích do překladatelských kurzů dostává pozvolna. Jedním z důvodů by mohlo být, že pokud se v daném studijním programu překladové technologie vyučují, mohlo se tak donedávna dít mimo překladové kurzy či se technologie SP nepovažovala za dostatečně relevantní pro práci překladatele.

Zaměříme-li se na atestace, v mírně nadpolovičním počtu zastoupených kurzů se užití SP nezakazuje a posuzuje se pouze finální produkt bez ohledu na technologické nástroje a prostředky použité k jeho dosažení. Ve více než čtvrtině případů (26,7 %) je však SP při atestacích naopak zakázán. Účelem tohoto zákazu je s největší pravděpodobností snaha primárně testovat překladatelské dovednosti studujících.

Jestliže se vyučující či pracoviště rozhodnou použití SP u atestací zamezit, nejčastější metodou (ve 25 % případů) je realizace zkoušek v kontrolovaném prostředí, kde se např. automaticky sleduje zadávání znaků z klávesnice nebo se nahrává to, co se zobrazuje na obrazovce počítače. Další často využívanou metodou je srovnávání studentských překladů s překlady generovanými běžně dostupnými překladači nebo mají studenti povinnost komentovat vlastní překlad.

V rámci šetření jsme srovnávali přístup k SP/PSP při atestacích s přístupem během výuky. Ze srovnání vyplývá, že ve většině případů (60 %) se přístup k využití SP v běžné výuce a při atestaci neliší. Tam však, kde se volí odlišný přístup, se ve výuce použití SP převážně nedoporučuje (byť není zakázáno – 42 %) a v 37 % SP není vůbec zapovězený; zákazu však podléhá v 21 procentech. Tento poměr je u atestací o něco přísnější: SP je zakázán v téměř 27 % případů. Při výuce je pak nejčastějším způsobem reflektování či prevence použití SP/P SP sepsání komentáře ze strany studujících (50 %), zatímco u atestací, jak již bylo řečeno, je to realizace dané atestace v kontrolovaném prostředí (viz výše).

Celkově se tedy ukazuje, že v překladatelsky zaměřených seminářích je zastoupení PSP poměrně nízké. Ve výuce se velmi často volí strategie studentského komentáře k překladu, z něž vyplývá, zda studující k překladu zvolili reflektovanou strategii, popřípadě zda a v jaké míře používali SP. U zkoušek jsme často svědky poměrně liberálního přístupu, kdy užití SP se v mírně nadpolovičním poměru vůbec nezakazuje ani od jeho použití nejsou studující odrazováni. Pokud však v daném kurzu platí výslovný zákaz použití SP, častěji se uplatňuje u zkoušek než v běžné výuce.

Z reakcí respondentů v sekci věnované komentářům bylo patrné, že sledovaná problematika je v daných pracovištích tématem, o němž se živě diskutuje. Do budoucna tedy bude vhodné sledovat další trendy zde naznačeného vývoje.

²⁷ To, zda dané pracoviště má zavedený kurz specializovaný na PSP, jsme nesledovali.

BIBLIOGRAFIE

- Bowker, Lynne (2014) 'Computer-aided translation: Translator training', in Chan Sin-wai (ed.), *Routledge encyclopedia of translation technology*, Abingdon-on-Thames: Routledge, 126–142.
- ČSN ISO 17100 (2015) Česká technická norma, *Překladačské služby – Požadavky na překladačské služby*. Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví, Praha.
- ČSN ISO 18587 (2021) Česká technická norma, *Překladačské služby – Postedítace výstupů strojového překladu – Požadavky*. Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví, Praha.
- Djovčoš, Martin – Perez, Emilia (2021) 'Training Future Professionals in Slovakia: Contexts, Changes and Challenges in Translator Training', in Emilia Perez, Martin Djovčoš and Mária Kusá (eds.) (2021), *Translation, Interpreting and Culture: Old Dogmas, New Approaches*, Berlin: Peter Lang Verlag.
- Djovčoš, Martin – Šveda, Pavol (eds.) (2021) *Translation and interpreting training in Slovakia*, Bratislava: STIMUL.
- Duběda, Tomáš – Mraček, David – Obdržálková, Vanda (2018) *Překlad do nematerešského jazyka. Fakta, otázky, perspektivy*, Praha: Karolinum.
- Esqueda, Marileide Dias (2021) 'Machine translation: teaching and learning issues', *Trabalhos em Linguística Aplicada* 60: 282–299.
- Gaspari, Federico – Almaghout, Hala – Doherty, Stephen (2015) 'A survey of machine translation competences: Insights for translation technology educators and practitioners', *Perspectives* 23(3): 333–358.
- Guerberof Arenas, Ana – Moorkens, Joss (2019) 'Machine translation and post-editing training as part of a master's programme', *Jostrans: The Journal of Specialised Translation* 31: 217–238.
- Kenny, Dorothy (2019) 'Technology and translator training', in Miniko O'Hagen (ed.), *The Routledge handbook of translation and technology*, Abingdon-on-Thames: Routledge, 498–515.
- Kenny, Dorothy (ed.) (2022) *Machine translation for everyone: Empowering users in the age of artificial intelligence*, Berlin: Language Science Press.
- Král, Pavel (2012) 'The Role of Technology in Translation Studies', in Jitka Zehnalová, Ondřej Molnár, Michal Kubánek (eds.), *Teaching translation and interpreting skills in the 21st century*, Olomouc: Univerzita Palackého.
- Massey, Gary – Ehrenberger-Dow, Maureen (2017) 'Machine learning: Implications for translator education', *Lebende Sprachen* 62(2): 300–312.
- Mellinger, Christopher D. (2017) 'Translators and machine translation: Knowledge and skills gaps in translator pedagogy', *The Interpreter and Translator Trainer* 11(4), 280–293.
- Moorkens, Joss (2022) 'Ethics and machine translation', in Dorothy Kenny (ed.), *Machine translation for everyone: Empowering users in the age of artificial intelligence*, Berlin: Language Science Press.
- Mraček, David (2015) *Vzájemné postavení didaktiky překladu a translologie* [disertační práce], Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav translologie. Dostupné z: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/64623> (access: 28. 05. 2023).
- Nitzke, Jean – Hansen-Schirra, Silvia (2021) *A short guide to post-editing*, Berlin: Language Science Press.
- Opalková, Jarmila (ed.) (2018) *Odborný překlad a podporné instrumentarium*, Prešov: Filozofická fakulta PU v Prešove.
- Pošta, Miroslav (2017) *Technologie ve službách překladatele*, Praha: Apostrof.
- Rico, Celia – González Pastor, Diana (2022) 'The role of machine translation in translation education: A thematic analysis of translator educators' beliefs', *Translation & Interpreting* 14(1): 177–197.
- Rothwell, Andrew – Svoboda, Tomáš (2019) 'Tracking translator training in tools and technologies: findings of the EMT survey 2017', *Jostrans: The Journal of Specialised Translation* 32(26).
- Rothwell, Andrew et al. (2023) *Translation Tools and Technologies*, Abingdon-on-Thames: Taylor & Francis.
- Shuttleworth, Mark (2017) 'Cutting Teeth on Translation Technology: How Students At University College London are Being Trained to Become Tomorrow's Translators', *Tradução em revista* 22: 18–38.

- Schmidhofer, Astrid – Mair, Natalie (2018) 'Machine Translation in Translator Education', *CLINA Revista Interdisciplinaria De Traducción Interpretación Y Comunicación Intercultural* 4(2): 163–180.
- Stasimioti, Maria – Sosoni, Vilemini (2019) 'Undergraduate Translation Students' Performance and Attitude vis-à-vis Machine Translation and Post-editing: Does Training Play a Role', *Proceedings of the Translating and the Computer Conference* 41.
- Svoboda, Tomáš (2014) 'Man and Machine: Translation in the Era of Augmented Reality', in Wolfram Baur et al. (eds.), *Man vs. Machine?: Proceedings of the XXth FIT World Congress*, Berlin: BDÜ Weiterbildungs- und Fachverlagsgesellschaft mbH.
- Svoboda, Tomáš (2015) 'Hodnocení kvality strojového překladu – s případovou studií k překladu ve směru DE-CS při využití veřejně dostupných překladáčů', in Jitka Zehnalová (ed.), *Kvalita a hodnocení překladu: Modely a aplikace*, Olomouc: Univerzita Palackého.
- Svoboda, Tomáš (2018) 'The state of the (trade and) art in translation: PEMT automation, MT, and the future', in *European Union, European Parliament, Translation services in the digital world. A sneak peek into the (near) future*, Luxembourg: DGT EP.
- Varela Salinas, Maria-José (2020) 'Methods of Instruction and the Use of New Technologies in Translator Training', *TransLinguaTech* 1: 150.
- Zappatore, Marco (2022) 'A Design Methodology for a Computer-Supported Collaborative Skills Lab in Technical Translation Teaching', *Journal of Information Technology Education: Research* 21: 138.
- Zehnalová, Jitka – Molnár, Ondřej – Kubánek, Michal (eds.) (2012) *Teaching translation and interpreting skills in the 21st century*, Olomouc: Univerzita Palackého.

RESÜMEE

In vielen Instituten, wo künftige ÜbersetzerInnen ausgebildet werden, hat die schnelle Entwicklung der maschinellen Übersetzung (MÜ) dazu geführt, dass sie in die Übersetzerausbildung mit eingebunden wurde. Das Bemühen, Übersetzungsprogramme oder -kurse an diese Entwicklung anzupassen, äußert sich in den meisten Fällen durch die Einführung neuer Unterrichtsinhalte in den Lehrplan, konkret des Verfahrens des sogenannten Post-Editing von maschinell erstellten Übersetzungen (MTPE). Unabhängig von einer formellen Integration dieser Verfahren in die Übersetzerausbildung sind sich die Studierenden der verfügbaren MÜ-Technologie bewusst, wobei sie diese auch in jenen Seminaren nutzen, die sich mit der traditionellen (d. h. menschlichen) Übersetzung und nicht mit MTPE befassen. Für die DozentInnen stellt sich dann die Frage, ob sie solche Vorgehensweisen tolerieren oder eher versuchen, sie einzudämmen.

Angesichts dieser Entwicklung wurde im Herbst 2022 eine Umfrage an verschiedenen Instituten für die Übersetzerausbildung im Rahmen des europäischen Master's in Translation-Netzwerks (EMT) durchgeführt. Ziel dieser Umfrage war es, den Einsatz von MTPE an den betreffenden Instituten zu erfassen. Die Untersuchung bezog sich auf den regelmäßigen Unterricht und die Prüfungen in Übersetzungskursen sowie auf die Abschlussprüfungen am Ende des Studiengangs. In diesem Aufsatz werden sowohl die quantitativen Daten (d. h. die Antworten der Befragten) als auch die Kommentare der Befragten zum Einsatz von MTPE an ihren Instituten (qualitativer Ansatz) ausgewertet. Darüber hinaus fließen in die Erwägungen auch einige Ergebnisse von Diskussionen zu diesem Thema ein, die am Institut für Translatologie der Philosophischen Fakultät der Karlsuniversität in Prag stattfanden.

Die Ergebnisse der Umfrage haben gezeigt, dass die meisten Übersetzungsseminare MTPE nur in einem eher begrenzten Umfang als Thema beinhalten. Während des eigentlichen Unterrichts ist die häufigste Art und Weise, den Einsatz von MÜ zu verfolgen, die Anforderung, dass die Studierenden zusammen mit ihren Übersetzungen auch einen Kommentar abgeben. Darin zeigen sie, ob ihre Strategie als eine reflektierte einzustufen ist, ob sie MÜ eingesetzt haben und wenn ja, in welchem Umfang. Was die Prüfungen betrifft, war die Haltung gegenüber MÜ im Allgemeinen liberal. So wird in etwas mehr als 50 % der erfassten Fälle die Verwendung von MÜ nicht verboten bzw. die Studierenden werden nicht davon abgehalten, MÜ zu verwenden. Wenn jedoch MÜ im Übersetzungskurs ausdrücklich verboten ist, wird das Verbot eher in den Prüfungen als im eigentlichen Unterricht durchgesetzt.

Abschließend äußert sich der Aufsatz zu einem Ausblick auf künftige Entwicklungen, wobei eine weitere Verbreitung von Übersetzungstechnologien in der Übersetzungsausbildung zu erwarten sei, einschließlich einer stärkeren Vermischung von MÜ-Anwendung und MTPE in einschlägigen Kursen.

PhDr. Bc. Tomáš Svoboda, Ph.D.

Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

tomas.svoboda@ff.cuni.cz

Šimon Schwarz

student Ústavu translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

simon.schwarz322@gmail.com

Survey among EMT institutes on practices in translation examinations

This poll is open from now on until September 30th.

Dear Colleague,

Thank you for participating in this survey. Responding to it will take no more than just a few minutes.

The purpose of this exercise is to survey the practice in EMT member institutes when it comes to **(dis)allowing machine translation (MT) in translation examinations**. The respondent should be a lecturer of a practical translation course and/or a person involved in final (graduation) examinations if these include a translation exercise.

For this poll, courses **specialising** in MTPE (Machine translation post-editing) are **not** relevant as it is only courses focussed on developing **translation skills** specifically that we intend to survey here. If you teach a **translation course** including an **MTPE component**, it will be relevant for this poll, only if MTPE is not a pre-dominant course feature.

In **Question 2**, you will be able to choose either an **INSTITUTIONAL** approach or **COURSE** level. Should you choose the **institutional** approach, please still make sure to respond to 'course'-related questions, while trying to describe a predominant/typical practice in your institute as a whole (pars-pro-toto approach).

The survey covers post-graduate (MA-level) courses only. Additional information, e.g., on BA-level courses, can be provided in the comments section at the end of the questionnaire.

Results of this survey will be presented at the October EMT Network meeting in Prague.

Thank you in advance for your kind collaboration

Tomáš Svoboda, Institute of Translation Studies, Charles University, Prague

1. Name of Institute *

Prefer not to specify

Jiná...

2. I am responding on behalf of: *

My institute

A translation course

3. If your institute has **final examinations** in place (on completion of the **studies**), do you employ a different strategy as regards technology usage in those examinations compared to **specific translation course examinations**?

Yes

No

Don't know

4. My responses below will cover the following: *

Final examinations

Specific translation course examinations

5. Do you cover MTPE (machine translation post-editing) in your translation class? *

Yes

No

6. If so, what is the ratio of MTPE compared to 'traditional' (human) translation (HT) assignments? (Approximate values)

(If MTPE represents more than 50%, your course is regarded as an MTPE course, thus not relevant for this survey.)

10% MTPE, 90% HT

20% MTPE, 80% HT

30% MTPE, 70% HT

40% MTPE, 60% HT

50% MTPE, 50% HT

Po sekci 1

Pokračovat na další sekci

EXAMS AND COURSES

Popis (nepovinný)

EXAMS

Please note: Below a distinction is made between your strategy as regards technology usage in either the **examinations** or actual **course sessions**.

7. Please describe the **role of MT** (machine translation) in your **EXAMINATIONS**:

No ban on MT. No restrictions on the use of technology (students are free to use any MT engine if they wish, they are examined based on the quality of their final translation, regardless of the involvement of technology)

MT is discouraged but not banned

There is a ban on MT

7(A). If you selected “MT is discouraged but not banned” or “There is a ban on MT”, please choose an option that best describes the way **MT usage is tracked** in your **EXAMINATIONS**:

Students' translations are manually compared to generic MT engine renderings (such as DeepL or Google Translate)

Anti-plagiarism software used to detect MT usage

Students comment on their translation strategies either in a separate essay (incl. extra time allowance) or as part of a subsequent consultation

Choice of content that is difficult to render by an MT engine (will provenly generate MT-induced errors)

Choice of a non-editable original (either non-editable pdf or other graphic format or a hard copy in on-site scenarios)

Controlled environment: keyboard logging, screen recording, checking browser history

Use of a PC that is off-line

No use of a PC (using pen and paper)

Jiná...

COURSES

8. If you employ a **different strategy** as regards the **role of MT** during the **COURSE SESSIONS** compared to the examinations (e.g., banning MT in the exam, but allowing it during the course), please specify it here. Otherwise, please select “The same strategy as in exams” *

The same strategy as in exams

No ban on MT. No restrictions on the use of technology (students are free to use any MT engine if they wish, they are examined based on the quality of their final translation, regardless of the involvement of technology)

MT is discouraged but not banned

There is a ban on MT

8(A). If you selected “MT is discouraged but not banned” or “There is a ban on MT”, please choose an option that best describes the way **MT usage is tracked** in your **COURSE SESSIONS**:

Students' translations are manually compared to generic MT engine renderings (such as DeepL or Google Translate)

Anti-plagiarism software used to detect MT usage

Students comment on their translation strategies either in a separate essay (incl. extra time allowance) or as part of a subsequent consultation

Choice of content that is difficult to render by an MT engine (will provenly generate MT-induced errors)

Choice of a non-editable original (either non-editable pdf or other graphic format or a hard copy in on-site scenarios)

Controlled environment: keyboard logging, screen recording, checking browser history

Use of a PC that is off-line

No use of a PC (using pen and paper)

Jiná...

Po sekci 2

Pokračovat na další sekci

COMMENTS SECTION

Popis (nepovinný)

9. Please take a moment to share best practices that you think could be relevant/interesting to other EMT institutes / courses involved or add any other comment, e.g., on practices in BA-level translation courses.

Text dlouhé odpovědi

10. If you wish to respond in a non-anonymised way, please provide us with your (1) name and (2) e-mail. The authors of the survey may get back to you if relevant for subsequent discussions.

Text dlouhé odpovědi

Thank you very much for completing the survey!

VARIA

ÚSTAV TRANSLATOLOGIE V LETECH 1991–2005DOC. ZUZANY JETTMAROVÉ
SE PTALA PROF. JANA KRÁLOVÁ

JK: Ztělesňuješ v sobě značnou část vývoje oboru. Začínala jsi jako studentka na Univerzitě 17. listopadu (USL) a zažila jsi i přechod oboru na filozofickou fakultu. Jak jste jako studenti tuto situaci prožívali?

ZJ: Absolvovala jsem v roce 1976. Přechod z USL na FF UK v roce 1974/75 jsme zaznamenali pouze v tom, že jsme dostali diplom Univerzity Karlovy a že se změnil název i afiliace pracoviště. Jinak vše zůstalo při starém. Studijní plán se nezměnil, topilo se uhlím, pan topič občas zaspal a pak kamna narychlo roztápěl tak, že občas vypadla roura, místnost zaplavil dým a my jsme se evakovali přesunem do protějšího Konibaru (ten je tu dodnes). Na studium mám opravdu hezké a nostalgické vzpomínky.

Nastoupila jsem v roce 1972, po ideologických čistkách v letech 1969–1971, takže zásadnější rozdíl jsme už poznat nemohli. Snad jsme se jen divili, že nás tlumočení učí literární historikové. Nezapomenu na výuku ruského konsekutivního tlumočení (KT), kdy učitel literatury například přinesl výstřižek z *Komsomolské pravdy* na téma kosmonautika a ten mám přečten. Na ruském simultánním tlumočení (ST) jsme zase měli spíše encyklopedické články. Pak jsem přišla do praxe a hned mě potkalo konsekutivní tlumočení přednášky na téma spektrální analýzy defektu kovů a kabinové tlumočení hokejového zápasu na mistrovství Evropy. Ale základní strategie jsme se naučili.

K tomu a k širšímu záběru našich dějin doporučuji velmi zajímavý článek Dely Serrano (2001) *Mladí vpřed a starí na svá místa* na stránkách Jednoty tlumočnicků a překladatelů (JTP).

Ředitelkou, vlastně tehdy vedoucí katedry překladatelství a tlumočnictví jsi se stala počátkem devadesátých let, brzy po návratu ze zahraniční stáže. Využila jsi zahraniční zkušenost ve své funkci?

To je chronologicky velký skok. Tak si dovoluji stručně zmínit patnáctileté zkušenosti, které s tím souvisí. Po pětileté praxi jako překladatelka a tlumočnice jsem nastoupila v roce 1981 jako odborná asistentka na katedru překladatelství a tlumočnictví FF UK. Předtím jsem v roce 1979 získala titul PhDr. v oboru slavistika. V našem oboru to nebylo možné, tak jsem musela skládat zkoušku ze staroslovenštiny, vývoje ruštiny, dějin filozofie. Nebyla jsem členkou KSČ, proto se se mnou jako s kádrovou rezervou nepočítalo, ale v druhé polovině 80. let se projevila perestrojka a po jistých peripetiích mě přijali do aspirantury (dnes doktorské studium) na anglistice, což znamenalo, že jsem musela předtím absolvovat roční kurz vývoje angličtiny. Zároveň jsem studovala dálkově bohemistiku a učitelství, abych mohla vyjet na lektorát češtiny do Británie nebo USA, protože jsem

učila angličtinu a tu jsem znala jen z Prahy. Když jsem získala diplom učitelství a téměř končila bohemistiku, nabídl mi vedoucí katedry, že mohu jet na roční stáž do Skotska, pokud se vzdám úmyslu odjet na lektorát, což jsem přijala.

Po roce studia aplikované lingvistiky na univerzitě v Edinburghu jsem se s diplomem vrátila už do porevolučního Československa. Na katedře se objevili na kratší či delší dobu „rehabilitovaní“ učitelé, jiní dříve či později odcházeli, vztahy mezi učiteli byly pochopitelně asi napjaté. Evidentní však bylo, že celou společnost, včetně fakulty i naší katedry, čekají změny.

A nyní k položené otázce – čeho jsem využila ze stáže ve své funkci. V katedrových volbách koncem roku 1990 jsem byla zvolena vedoucí. Funkci jsem vykonávala od roku 1991 do roku 2005. Ze stáže jsem využila myšlenky, že by studenti měli psát seminární práce a že by měl existovat kurz metodologie (obojí jsme pak zavedli). Získala jsem poznatky z různých disciplín, které mohly být v našem oboru užitečné, a seznámila jsem se s klady i zápory pozitivismu; také jsem absolvovala kurz řízení, metodiku tvorby učebních plánů, sylabů a výukového materiálu z hlediska stanovených didaktických cílů a výstupního profilu (to vše mi pak pomohlo). Jinak jsem se ve Skotsku pustila do studia reklamy, což se po mém návratu vyplátilo, protože jsme byli svědky vývojové funkce překladu, a tento domácí výzkum mi vydržel přes deset let, ale to už s otázkou na moji funkci přímo nesouvisí.

Jak se během tvého působení měnil vědní obor translatologie a jak se to odrazilo ve studijních oborech překladatelství a tlumočnictví?

Vědní obor nevzniká ze dne na den, je to záležitost vývoje a institucionalizace neboli nějakého oficiálního uznání jeho existence. U nás první stupeň uznání přišel v roce 1993, kdy byla katedra překladatelství a tlumočnictví FF UK transformována na Ústav translatologie, tedy podle vědního oboru, nikoliv oboru vzdělávacího – překladatelství a tlumočnictví. Nebylo to lehké, protože název a pojem translatologie byly neznámé, nemluvě o nějakém statusu takové disciplíny. Institucionalizace byla dokončena tím, že ministerstvo školství ji v roce 1995 uznalo za vědní obor, ve kterém se pak mohly konat doktorské, habilitace i profesury; stálo to dost úsilí. Dvakrát jsme se museli odvolat, v komisi byli literární filologové, kterým existence oboru vedle filologií připadala zbytečná a obor nedostatečně rozvinutý. Po obou stránkách jsme ale pak byli z hlediska institucionalizace na akademické půdě mezi prvními ve světě.

Vlastně jsme byli druzí po Instituut voor Vertaalwetenschap (Institute of Translation Studies) na univerzitě v Amsterdamu, založeném roku 1984, respektive přejmenovaném z Instituut voor Vertalkunde (Translation Training and Research Institute), existujícím od roku 1971. Předtím tam byl obor překladatelství od roku 1964 pouze jako „training course“. Co se změnilo: byla to akademizace oboru a transformace pracoviště na vědecko-pedagogické; stál za ní James Holmes.

Pomohlo nám i to, že se v 90. letech obor intenzivně rozvíjel, především v Evropě v oblasti teoretického i empirického výzkumu, vznikaly mezinárodní organizace (EST, IATIS), objevila se řada periodik, publikací a konferencí. My jsme díky dostupnosti informací, mezinárodní komunikaci a spolupráci mohli integrovat svoji translatologii se zahraniční a také se zapojit do mezinárodní vědecké komunity.

Nemyslím, že by se institucionalizace translatologie nějak zásadněji promítla do pregraduálního studia jen sama o sobě. Studijní plány a zaměření studia se z hlediska

poměru akademické a profesní složky přípravy změnily i z jiných důvodů v souvislosti s přípravou pro nový trh a dalším. Snad jen diplomové práce se z překladových změnily na teoreticko-empirické a překlad s komentářem se pak týkal postupových prací (později klauzur nebo bakalářských prací). To také znamenalo, že jsme museli příslušně vybavit naši knihovnu. V roce 1996 jsme přijali do postgraduálního studia prvního doktoranda.

Shodou okolností jsme v tomto roce přijali také zprávu, že se Šporkův palác dostal do havarijního stavu, takže hrozilo jeho uzavření. Příčinou byla dřevomorka a byla otázka, co s palácem a co s námi. Rekonstrukce měla tehdy přijít asi na 60 milionů a fakulta tyto investiční prostředky neměla, tak vedení hledalo různá řešení. Nakonec rekonstrukce proběhla v letech 1998–1999 a po roce pobytu v bývalé mateřské školce na Chodově jsme se 27. 10. 1999 vrátili do krásně rekonstruovaného paláce, který jsme pak sdíleli s dalšími dvěma pracovišti. Vypadá to tak samozřejmě, ale vše bylo dost složité. Kromě řešení investic a opakovaného konkurzního výběru firmy šlo také o dispoziční řešení interiéru a vnitřní architekturu, a to i z hlediska vybavení; střetávalo se tu více názorů, dispoziční plány se měnily, problematické bylo vyhovět požadavkům památkového úřadu; vybavení interiéru jsem pak řešila sama s nábytkářskou firmou. Tím se dostáváme k poslední otázce.

Co považuješ za největší úspěch svého působení a co se ti nepodařilo naplnit?

Tak spíše za NÁŠ úspěch a neúspěch, šlo o celý kolektiv, ale jako levák jsem měla dvě pravé ruce – tebe jako zástupkyni a paní sekretářku Hurníkovou, k tomu musím přidat až neskutečně energickou kolegyni Ivanu Čeňkovou, která měla na starosti celou oblast tlumočnictví. Kdybych měla použít jedno slovo, pak bych řekla „asimilace“ nebo „akomodace“, ale na začátku bylo „přežítí“. Vezmu to jen stručně a výběrově, něco jsem už zmínila.

Transformace a institucionalizace

Od roku 1991 nastoupila fakulta cestu návratu k tradici, což znamenalo, že se chtěla zbavit „netradičních“ oborů a katedry transformovat směrem k propojení s vědou na ústavu. Katedra překladatelství a tlumočnictví, jak už sám název napovídá, byla mezi kandidáty na zrušení a neměla ani z hlediska kvality dobrou pověst. K tomu náklady na provoz Šporkova paláce, kde jsme byli jediným oborem, byly vysoké a stav budovy chatrný, obsah studia dost připomínal slavistickou vlnku sešitou z filologie a jazykové výuky, vědecká aktivita nebyla vysoká, vědní disciplína neexistovala, zato se studenti na filologiích velice zajímali o překlad, protože se společenská poptávka zvýšila. Po nápadu vedení fakulty nás rozpustit do filologií přišel nápad převést nás na FSV UK. Naštěstí jsme patřičně reagovali a nic z toho se nestalo.

O transformaci a institucionalizaci jsem už mluvila. Jen musím dodat, že transformace neznamenal pouze změnu názvu, ale změnu struktury ústavu a změnu orientace z (v zásadě) pedagogického pracoviště na vědecko-pedagogické. Místo jazykových oddělení byly ustaveny tři semináře – seminář teorie didaktiky překladu, seminář teorie a didaktiky tlumočení a seminář dějin překladu. Zároveň existovaly oborové skupiny s garanty pro organizaci studijních oborů.

V obsahu studia došlo k vyrovnání poměru složky akademické a složky profesní přípravy; zredukoval se překryv s filologiemi i praktickou jazykovou výukou (zde nastave-

ním vstupních požadavků u přijímací zkoušky, která byla nově strukturována a každý rok jsme vydávali informační brožuru). Do akademické složky programu jsme nově věcně členili Úvod do translologie (později Úvod do studia) už v prvním ročníku, u kontrastivních lingvistik jsme jako součást atestace zavedli seminární práce – první zkušenost studentů s teoreticko-empirickou prací, rozšířili jsme teorii překladu o kurz Teorie překladu II orientovaný podle jazyků, od čtvrtého ročníku jsme zavedli specializace překlad nebo tlumočení a v těchto rámcích dále diferencovali překladatelské a tlumočnické předměty. Zavedli jsme předmět Metody výzkumné práce, který měl přispět i ke kvalitě diplomových prací. Upravili jsme také výstupní požadavky, tedy obsah státní zkoušky, která prověřovala akademické i profesní kompetence. V roce 2001 se studijní obor vydělil z filologie do samostatného programu překladatelství a tlumočnictví.

Ve vědecké oblasti jsme vedle periodika *AUC Translatologica Pragensia* založili cizojazyčný mezinárodní časopis *Folia translologica*; v prvním čísle roku 1992 jsme vydali sborník z vídeňského symposia o překladatelství ve střední Evropě, v dalších dvou (1993, 1994) pak přednášky z naší velké mezinárodní konference, kterou jsme v roce 1992 pořádali ve spolupráci s Vídeňskou univerzitou. Další konference v roce 1995 ve spolupráci s Ženevskou univerzitou už měla sborník publikovaný v nakladatelství J. Benjamins, stejně jako sborník z Prvního kongresu EST, který jsme stejného roku pořádali pro tuto společnost jako spoluorganizátoři. V roce 2002 jsme jako členové projektu hostili mezinárodní konferenci EU High-Level Scientific Conference na téma Textology and Translation, které se zúčastnil i Eugen Nida. V roce 2003 jsme pokračovali v řadě svých mezinárodních konferencí, opět se sborníkem Benjaminsu.

K oboru patří i jeho dějiny a bibliografie. V rámci projektu GAUK (1993–1995) vznikla obsáhlá databáze českých a slovenských prací o překladu a tlumočení (publikace Hrdlička a Čenková z roku 1995 byla digitalizována, databáze rozšířena, klasifikována a opatřena českými i anglickými anotacemi); byl sestaven obsáhlý seznam (především zahraničních) publikací, které byly zpětně a pak průběžně do knihovny ústavu doplňovány, protože knihovna se na tyto publikace předtím z hlediska potřeb příliš nespécializovala. Také to bylo náročné – rozebrané tituly se xerozovaly, nové tituly se vzhledem k omezeným financím získávaly postupně, ale hodně pomohly různé projekty.

Z řady vědecko-výzkumných projektů, domácích i zahraničních, zmíním jen delší fakultní projekty s naší kolektivní účastí:

- 1998–2004 *Jazyk ve struktuře, vývoji a komunikaci*, podúkol *Mezijazyková komunikace v podmínkách kulturní asymetrie*, VZ MSM 1121 00003
- 1998–2004 *Srovnávací poetika v multikulturním světě*, podúkol *Národní literatury a český překlad*, VZ MSM 1121 00005
- 2005–2011 *Jazyk jako lidská činnost, její produkt a faktor*, VZ MSM 00216 20825

K početným výstupům patří i dva sborníky ze symposií *Český překlad 1945–2003* a *Český překlad 1945–2004* v rámci výzkumného záměru – *Základy moderního světa v zrcadle literatury a filozofie* (VZ MSM 0021620824).

V roce 2004 bylo založeno *Koordináční centrum translologických studií* při ÚTRL FF UK, které mělo koordinovat odbornou činnost napříč českými univerzitami. Po mém odchodu z funkce zanedlouho zaniklo.

V oblasti vzdělávání tu bylo mnoho projektů a různých institucionálních úrovní, z posledních národních i mezinárodních zmiňuji:

- 2004 *Příprava akreditace paralelního studijního doktorského programu v oboru translatologie v angličtině, francouzštině a španělštině (FRVŠ)*
- 2005–2008 *Translation Studies multi-European doctoral research programme (Erasmus IPUC)*
- 2005 *Výchova překladatelů pro evropský trh – počítačem podporovaný překlad (FRVŠ)*

Internacionalizace

Kromě toho, že jsme se stali členy CIUTI, přidruženým členem FIT a členem konsorcia EMCI, jednalo se kromě již zmíněných vědeckých aktivit hodně o spolupráci v oblasti vzdělávání. Byla to řada evropských projektů TEMPUS a SOCRATES, do prvního jsme se zapojili už v roce 1991. Šlo o vzájemné poznávání, získávání know-how a technického vybavení (např. dvě tlumočnické laboratoře), výměnu učitelů, pobyty studentů. Od roku 1998 umožnil program ERASMUS vedle výměnných pobytů učitelů i semestrální a dvousemestrální stáže studentů. Uzavřeli jsme řadu partnerských smluv, čehož mohli zvláště studenti využít vedle smluv mezivládních, meziuniverzitních a mezifakultních.

Spolupráce s praxí

Navázali jsme spolupráci s JTP a ASKOT, s JTP jsme např. spolupřátali Klub kultury překladu a založili v roce 1997 Českou radu pro překlad a tlumočení (třetím členem byla ARTLINGUA), jejímž účelem bylo umožnit praktikujícím překladatelům a tlumočnickům získat kvalifikaci na základě zkoušky. Vzhledem k malému zájmu byla roku 2003 tato aktivita ukončena. Jinak jsme u příležitosti našich mezinárodních konferencí pořádali setkání s absolventy, což znamenalo, že jsme museli zřídit zpětně jejich katalog a rozesílat pozvánky. Bylo to dost pracné, protože jsme hledali od 60. let.

Co se nepodařilo?

Z pracovního hlediska snad to, že možnosti získat kvalifikaci v oboru translatologie využilo tehdy velmi málo našich učitelů. Budoucnost jsem viděla v našich absolventech.

ÚSTAV TRANSLATOLOGIE V LETECH 2006–2021

DR. STANISLAVA RUBÁŠE
SE PTALA PROF. JANA KRÁLOVÁ

JK: Ředitelem ÚTRL jsi se stal jako relativně čerstvý Ph.D. Jaké byly tvé pocity?

SR: Ano, v lednu roku 2006, kdy jsem se ujal funkce, mi bylo 31 let. Tehdy, myslím, ještě nebylo tak běžné, aby na Univerzitě Karlově vedl ústav nebo katedru někdo tak relativně mladý. Pamatuji si, že když jsem v nové funkci poprvé přijel na naši partnerskou univerzitu v Moskvě, tamější úřednice udiveně opakovaly stále dokola: „Takój mladój, a užé dirjéktor!“

Přebíral jsem štafetu po Zuzaně Jettmarové, která ÚTRL věnovala celý svůj profesní život. V porevolučních 90. letech iniciovala a organizovala první svobodné mezinárodní konference a workshopy, navazovala spolu s dalšími, zejména s kolegyní Ivanou Čenkovou, první kontakty v evropských institucích. V rukou mé předchůdkyně se soustředilo prakticky veškeré dění výzkumné i vzdělávací, a navíc se jí podařilo získat prostředky na generální rekonstrukci tradičního sídla našeho ústavu. Šporkův palác, pokud vím, by bez jejího obrovského nasazení nebyl zdaleka tak přívětivým místem k práci a setkávání, jakým je dnes. Manažerská laťka tedy byla poměrně vysoko.

Zároveň jsem si uvědomoval, že způsob, jakým paní docentka (tehdy ještě doktorka) ústav vedla, je dlouhodobě neudržitelný. Jednoduše řečeno, v jejím přístupu se projevovaly určité autoritářské sklony, kvůli nimž od nás odešlo několik kvalitních vyučujících. I proto jsem se rozhodl, že se pokusím věci změnit. Chápal jsem, že kolegyně Jettmarová kritiku ponese těžce, ale po mnoha rozhovorech s kolegy mi bylo jasné, že její chování nevnímám nijak přecitlivěle.

Když pak tehdejší děkan Michal Stehlík plošně vypsál konkurzy na šéfy ústavů a kateder, oslovil jsem, jak si jistě vzpomínáš, právě tebe – s návrhem, zda bys byla ochotná se konkurzu zúčastnit s tím, že bych ti v případě zvolení pomáhal jako tvůj tajemník nebo zástupce. Souhlasila jsi, ale následně jsme oba zjistili, že tvoje funkce proděkanky pro studium, bohužel, není slučitelná s šéfováním ústavu. Po krátkém telefonátu, kdy jsi mi navrhla, abych tedy kandidoval já, jsem se rozhodl učinit krok, na který jsem původně ani nepomýšlel. Vést pracoviště o téměř 30 interních a 10–15 externích učitelích a přibližně 500 studujících skutečně nebylo mým snem.

Před nástupem do funkce jsem tušil, že mě nyní čekají úplně jiné úkoly, než je překládání Shakespeara. Nikdy by mě třeba nenapadlo, že se budu muset učit HTML, abych byl schopen aktualizovat webové stránky ústavu. Vzpomínám si, jak mi jinak klidná Linda Hurníková, dobrá duše našeho sekretariátu, řekla, že pokud ji budu nutit do HTML, odejde z ústavu pryč. „Hypertextový značkovací jazyk“ ale, samozřejmě, nebylo to nejtěžší. Čekala mě příprava další mezinárodní vědecké konference, grantování a organizo-

vání všeho druhu, přičemž jsem přirozeně musel dál učit na plný úvazek. Jedním z mých nových úkolů bylo řešení neladů uvnitř učitelského sboru. Najednou jsem se musel stát mediátorem mezi těmi, kdo mě ještě přednedávnem učili. Pokud se tedy ptáš na pocity, zažíval jsem jich širokou škálu, od pevného odhodlání až po paniku, že to všechno přece nemůžu zvládnout

Jak se během tvého působení měnil vědní obor translatologie a jak se to odrazilo ve studijních oborech překladatelství a tlumočnictví?

Nemohu mluvit za celou vědní oblast translatologie. Mým oborem je pouze jeden její výsek, totiž umělecký překlad a jeho dějiny.

Když jsem na ÚTRL začínal učit, vnímal jsem, že dějiny uměleckého překladu jsou disciplínou všeobecně podceňovanou. Málokdo si, myslím, uvědomoval, jaké poznání mohou přinášet. Dějiny překladu nabízejí unikátní pohled na národní literatury a jazyky i celé kultury. Některé překlady literárních děl a jejich reflexe (v podobě dobových recenzí a kritik) dávají nahlédnout, jak se jednotlivé národy učili rozumět sobě i druhým. Jde o unikátní pohled na vývoj myšlení a citění. Neboť umělecký překlad, konfrontující různé jazyky i celé kultury, ze své podstaty vše národně svébytné nasvětluje i vyostřuje.

O literatuře, malířství, hudbě i filozofii jsme tradičně zvyklí přemýšlet jako o projevech ducha příslušného národa. „Národní“ bývá i způsob, jakým pojmáme dějiny (vzpomeňme na specificky české historické akcenty, které postuloval ve svých dějinách František Palacký a následně rozvíjel Alois Jirásek ve svých románech). Ale umění překladu? Překládalo se snad v Rusku jinak než v Anglii, Francii nebo v Německu? Z výzkumu, kterým jsem se jako rusista zabýval v několika posledních letech, se zdá, že ano.

Ruské umění překladu vykazuje rysy národního svérázu a vybízí badatele k podobným otázkám, jaké si pokládá britský historik Orlando Figes nad ruskými kulturními dějinami obecně. Ty otázky se dají zformulovat asi takto: Co si Rusové nad překlady své literatury do cizích jazyků uvědomují sami o sobě? A co na sebe prozrazují ve svých překladech a výkladech starořeckých, latinských, anglických, německých a dalších cizích literárních klasiků?

Obdobný způsob přemýšlení o dějinách překladu jsem zaznamenal u řady dalších badatelů. Myslím, že jde o trend, který rozšiřuje hranice oboru důležitým směrem.

Druhým trendem, který lze v dějinách uměleckého překladu pozorovat, je jejich vliv na překladatelskou praxi. V reflexích současných překladatelů, poučených dějinami překladu, je to, myslím, docela zřetelné.

Robert Ibrahim, autor zatím posledního českého překladu Čechovových *Tří sester*, konstatuje v roce 2013: „Když jsem [...] začal učit češtinu na Anglickém gymnáziu v Praze, na seznamu děl, která jsem měl za úkol se studenty probrat k maturitě, byly i Čechovovy *Tři sestry*. Jejich výkladem jsem měl strávit pět hodin týdně po dobu jednoho měsíce, což vyžadovalo opravdu detailní rozbor. [...] Pro potřeby výuky jsem stále častěji sahal po ruském originálu a jednotlivá místa se pokoušel přeložit sám. Nakonec jsem se rozhodl, že hru přeložím celou. Pro vytvoření první verze překladu jsem provedl srovnání se všemi předchozími překlady.“ Musím dodat, že předchozích překladů, se kterými Ibrahim svoje řešení konfrontoval, je opravdu hodně – celkem devět.

Překladatelskou tradicí poučený je i překlad Shakespearova *Hamleta* vydaný v roce 2022, který vytvořil Filip Krajník z Masarykovy univerzity. Krajníkův překlad se vyznačuje trojí snahou: (1) přeložit *Hamleta* „v jeho nedourčenosti“ (jak sám říká, „možná

v kontrastu se současnou překladatelskou i inscenační praxí“), (2) „odstínit rejstříky“ jednotlivých postav (jak sám říká, „možná důsledněji než většina starších českých znění“) a (3) „rozvolnit konvenční blankvers“ (jak sám říká, „v protikladu k převažující tradici překladu Shakespeara do češtiny“). Zatímco jednadvacet předchozích českých *Hamletů* například interpretuje slova „to be, or not to be“ ve smyslu „být, nebo nebýt“, Krajník přichází s následujícím řešením: „Tak mám, nebo ne.“

I když citované řešení považuji za diskutabilní, se základním postojem brněnského kolegy souhlasím. Buďme si vědomi překladatelské tradice, ale mějme na paměti, že každý literární klasik, hodný toho jména, nejrůznější tradice přerůstá.

Jak Ibrahim, tak Krajník svými komentáři dokládají, že jejich překlad literární klasiky vznikl na základě určitého porozumění tradici. Takové propojení dějin překladu s překladatelskou praxí je, myslím, návratem k principu poměrně známému. Polemikou s tradicí se vyznačují třeba shakespearovské překlady Zdeňka Urbánka nebo puškinovské překlady Miroslava Červenky.

Když Urbánek v roce 1959 přeložil *Hamleta*, rozbil nejen překladatelský monopol Erika Adolfa Saudka, ale i Saudkem budovanou představu shakespearovské češtiny. Myslím tím barokně košaté obraty typu „hrdobřeské jitro“, „hrůzoslavný den“, „černotajné půlnočnice“, „zlolajný lotr“, „snětiplodná trest“ atd. Urbánek se, na rozdíl od Saudka, nepokoušel o archaizující rekonstrukci alžbětinské angličtiny. Příkladem jsou Hamletova slova „I will speak daggers to her, but use none“, pronesená před klíčovým rozhovorem s Gertrudou. Zatímco Sauděk překládá „hovořit hodlám dýky, ne jich užít“, Urbánek přichází s jazykově nenásilným a současně básnický působivým řešením: „Ne dýkou, ostřím slov ji napadnu.“

Stejný přístup objevíme také u Miroslava Červenky, který se v překladatelské poznámce z roku 1967, připojené k jeho výboru z Puškinovy lyriky, vymezuje proti dosavadní tradici. Říká, že Puškina nelze reprodukovat ani „lumírovskou patetikou a perifrasticí Petra Kříčky“, ani „neutrálním překladatelským slohem reprezentativních výborů“, protože podstata Puškinovy básnické řeči spočívá v neustálé konfrontaci „vysokého slohu s frazeologií a lexikou intimního dopisu a konverzace“. A dodává: „Chtěl jsem se postavit proti vlivu třinácti nebo patnácti desetiletí, který se vždy projeví jako obrušování hran a proměna neobvyklého v samozřejmé, a snažil jsem se dát pocítit v rytmu i volbě pojmenování, že v Puškinovi byl nejen básník plynoucí melodie, nýbrž i básník drsný.“

Nedávno jsem se pokusil o něco podobného. Následující příklad bude trochu obsírnější, ale pomůže, myslím, přiblížit oba trendy, které mě v dějinách překladu zajímají nejvíc. Zaprvé dokládá, co na sebe určitý národ prozrazuje v překladech literární klasiky. A zadruhé ukazuje, jak porozumění překladatelské tradici může ovlivnit podobu nového překladu.

Když jsem psal o Puškinově básni *Exegi monumentum*, potřeboval jsem ocitovat její český překlad. Žádný z novějších mi ale nepřipadal dost výstižný. Zabral jsem se tedy do překladů „archivních“, až jsem objevil verzi Elišky Krásnohorské z roku 1894. Její jazyk působí značně archaicky, od lumírovské zkráceniny „slední“ (namísto poslední) až po slovo „hlupec“, ale jinak je pozoruhodný. Rozhodl jsem se, že překlad Krásnohorské zbavím jazykové patiny a místy ho zpřesním podle originálu.

Jedno z míst, se kterým jsem se musel vypořádat jinak než Krásnohorská, představuje přívlastek *нерукотворный* neboli *rukou nestvořený*, kterým Puškin charakterizuje svůj

„pomník“, totiž své dílo. To slovo je unikum: Puškin ho nikdy předtím nepoužil. Současně v sobě skrývá nemalou překladatelskou svízeľ, jak je patrné z řady variant příslušného verše Puškinova originálu:

- Já památník si zvedl, ne však rukou tvornou (Rudolf Pokorný, 1887)
Svůj pomník buduji, ne ruk to dílo prosté (Eliška Krásnohorská, 1894)
Já pomník zřídil si ne rukou zbudovaný (František Táborský, 1899)
Já pomník zřídil si, ne lidských rukou dílem (Václav Alois Jung, 1920)
Svůj pomník vztyčil jsem [přívlastek nepřeložen] (Petr Kříčka, 1936)
Já pomník jsem si zdvihl svou písni mocnou, volnou (Ilja Bart, 1937)
Já jsem si zbudoval pomník, jenž přečká říše [přívlastek nepřeložen] (Hana Vrbová, 1975)

Нерукотворный chápu jako svébytnou interpretaci latinského obratu *aere perennius*, použitého starořímským básníkem Horatiem, jehož ódu Puškin ve svém *Exegi monumentum* zčásti přeložil a zčásti přepracoval „na ruský způsob“. Jak při tom postupoval? Kromě toho, že Horatiovy verše přenesl z jihoitalské Apulie do Ruska, vnesl do nich prvek pravoslavné religiozity, která je pro ruské překladatelství kulturně příznačná. Nejpozději s nástupem slavjanofilství v Rusku (ve 30.–40. letech 19. století), a dokonce ještě i v období sovětském, se v ruských překladech světové klasiky můžeme setkat s pravoslavně křesťanskými interpretacemi.

Zatímco Horatius prohlašuje, že jeho „pomník“, totiž latinské překlady řecké poezie, je „trvalejší než kov“, Puškin míří výš. Přívlastek *нерукотворный*, kterým svůj pomník charakterizuje, se v obměněném, cyrilicí psaném tvaru objevuje v církevněslovanském překladu *Bible*. Když evangelista Marek popisuje novou Svatyni, mající nahradit chrám jeruzalémský, říká, že na rozdíl od stávajícího chrámu, vystavěného králem Šalomounem, příští Svatyně *nebude udělána lidskou rukou*. Tentýž přívlastek pak najdeme i ve *Druhém listu Korintánům*, jehož pisatel přibližuje duchovní příbytek člověka, který při vzkříšení nahradí mrtvé tělo pozemské, jako *stavbu, která je Božím dílem*. Ani tento *věčný dům v nebesích*, jak se praví v uvedeném *Listu*, *není udělán lidskou rukou*.

Přívlastek *нерукотворный* dodává Puškinovým veršům rozměr, který Horatiova předloha pochopitelně nemá. Puškinův „pomník“ je výsledkem vyššího, Božího vedení. V jeho *Exegi monumentum* se od prvního verše první sloky klene myšlenkový oblouk, zdůrazňující, že pro umělce existují vyšší authority, než jsou ty pozemské. Tu první sloku jsem nakonec přeložil samostatně, neboť Krásnohorská (stejně jako všichni další čeští překladatelé) pravoslavně religiózní rovinu Puškinova originálu pominula:

Я памятник себе воздвиг нерукотворный,
К нему не зарастет народная тропа,
Вознесся выше он главою непокорной
Александрийского столпа.

Svůj pomník vztyčil jsem – chrám rukou nestvořený –
a nezaroste k němu cesta v mojí zemi,
převyšuje svou hlavou, hrdě pozdvihlou,
vítězný Alexandrův sloup.

Zmíněný oblouk Puškin dovršuje v prvním verši sloky poslední, která v originále a mírně upravené verzi Krásnohorské zní takto:

Веленью божию, о Муза, будь послушна,
Обиды не страшась, не требуя венца;
Хвалу и клевету приемли равнодушно
И не оспаривай глупца.

Kam velí Bůh, veď, Múzo, svého vyvolence,
čel mužně útokům a nežádej si věnce
a nadhled nad chválou i klevetou vždy měj
a s hlupákem se nehádej.

Poslední sloku (i další verše) přeložila Krásnohorská tak, jak to zatím nikdo nesvedl. Naproti tomu ve sloce první, kde se jí nepodařilo Puškinově básni dostat, jsem při úpravě její verze využil znalosti překladatelské tradice jak české, která se v případě slova *нерукотворный* projevila, řečeno slovy Miroslava Červenky, jako „proměna neobvyklého v samozřejmé“, tak ruské, spočívající v nasycování překladů cizí klasiky prvky pravoslavné duchovnosti.

Odpověď na tvoji druhou otázku bych tedy shrnul takto: první trend, který v dějinách uměleckého překladu vnímám stále víc, spočívá v tom, že nám pomáhají odkrývat další, nečekané vrstvy myšlení a citění určitého národa, a druhým trendem je návrat k „urbánkovské“ a „červenkovské“ praxi, kdy překlad literární klasiky vznikne jako reakce na překladatelskou tradici, ať už ve smyslu vymezení se (jako Ibrahimův překlad *Tří sester* či Krajníkův *Hamlet*), nebo přiznaného navázání (což je případ mé úpravy puškinovského překladu Elišky Krásnohorské).

Vývoj oboru nejen v tvém funkčním období prezentuje výstava v prvním poschodí Šporkova paláce. Co tě vedlo k jejímu uspořádání?

Výstavu „Ztraceni v překladu?“ jsme na Ústavu translologie slavnostně otevřeli 10. listopadu 2013. Na její vernisáž tehdy přišlo víc než tři sta lidí z řad studentů, absolventů, vyučujících a zástupců partnerských organizací. Připomíná půlstoletí překladatelství a tlumočnictví na českých univerzitách. Dějiny našeho oboru v bývalém Československu jsou docela spleť. Začínají v roce 1963 při Univerzitě 17. listopadu v Praze. Překladatelství a tlumočnictví tu mělo zvláštní postavení. „Věrna zásadám proletářského internacionalismu“ (jak se píše v jejím organizačním statutu), Univerzita 17. listopadu vzdělávala studenty „osvobozených a osvobozujících se národů“ Asie, Afriky a Latinské Ameriky, zatímco náš obor byl určen studentům českým a slovenským. V roce 1969 při univerzitě vznikl relativně samostatný Institut překladatelství a tlumočnictví, který měl od roku 1970 sesterské pracoviště v Bratislavě.

Po zániku Univerzity 17. listopadu v roce 1974 bylo překladatelství a tlumočnictví převedeno na Univerzitu Karlovu jako samostatná katedra, kdežto tentýž obor v Bratislavě byl de facto rozptýlen po různých filologických pracovištích Univerzity Komenského.

Výstava vznikala jako projekt v rámci semináře, kterého se účastnili moji tehdejší studenti Alla Bila, Aneta Hovorková, Kateřina Lhotová, Jaroslav Rucký, Irina Ruchkina, Krystsina Shyianok a Hanna Velychko. Obcházeli jsme pedagogy, soudobé i bývalé, a také

absolventy oboru, abychom z nich vymámili staré fotky, archivní dokumenty (například studentské indexy) a hlavně vzpomínky. Spoustu objevitelské práce tehdy odvedla zejména Kateřina a Irina, které prohledaly desítky krabic s archiváliemi Univerzity 17. listopadu.

Materiálu jsme nashromáždili na několik výstav, takže další úkol spočíval v třídění a důkladné probírce. Nakonec se nám vyrýsovaly tři vzájemně propojené tematické linky: (1) dějiny studijního oboru překladatelství a tlumočnictví, (2) vzpomínky absolventů a (3) společensko-politický kontext překladatelské a tlumočnické práce před rokem 1989. Výstavu samotnou není třeba více přibližovat. Od vernisáže je dodnes k vidění ve Šporcově paláci.

Mnohé se na výstavní panely už nevešlo, byť mě to mrzelo. Víš například, jak vypadal „profil absolventa“ našeho oboru přibližně v roce 1969? Tady je malá ukázka z dvoustránkového dokumentu, který se dochoval v depozitářích Národního archivu na Chodovci:

Absolvent oboru překladatelství a tlumočnictví je vysokoškolsky vzdělaný občan, který svými znalostmi a schopnostmi slouží zprostředkování a převodu myšlenek různých národů a tím přispívá k vzájemnému porozumění. Je zároveň politicky uvědomělým představitelem československého státu. Tím je také dáno, že bude při všech příležitostech přesvědčivě vystupovat jako socialistický občan, vlastenec a internacionalista, bude zastávat socialistický světový názor, hájit socialistický řád našeho státu a jeho internacionální povinnosti.

Při přípravě výstavy jsme se dost poučili i pobavili. Když si ale vzpomenu, jaký boj bylo potřeba svést o její grafické řešení, dodnes mě polévá pot. Nepohodl jsem se tehdy s grafičkou, kterou nám přidělil tehdejší děkanát fakulty. Její návrhy výstavních panelů byly plné stereotypních nápadů, připomínajících (podle slov jedné kolegyně) „socialistické propagační příručky“. Tehdy mi došlo, že grafik může zkazit nejen „vizuál“, nýbrž i obsah: komiksově veselý obrázek zeměkoule grafička umístila pod citát z rozboru postojů československé veřejnosti k zahraničním studentům v roce 1968, kde byla řeč o Afričanovi, kterého na ulici napadli a zbili čtyři opilí mladíci... A tak dále. Když jsem nepovedený grafický návrh odmítl, pohněval jsem tehdejší vedení fakulty natolik, že odmítlo výstavu finančně podpořit. To bylo zlé. Zhruba dva měsíce před vernisáží jsme najednou neměli prakticky žádné peníze na grafiku. Ale jak se říká, v nouzi poznáš přítele. Oslovil jsem několik partnerských organizací s prosbou o pomoc a reakce byly ohromné. Nejvíc vděčím kolegům ze Zastoupení Evropské komise v ČR, jmenovitě Vítězslavu Zemánkovi, a z Generálního ředitelství pro překlady Evropské komise. Kromě evropských institucí nás finančně podpořila také Artligua, německé DAAD a další. Překladatelé Evropské komise mezi sebou uspořádali dokonce sbírku – „na zdar“ výstavy o oboru, který mnozí z nich sami vystudovali.

Co považuješ za největší úspěch svého působení a co se ti nepodařilo naplnit?

Nerad dělám sebehodnocení. Zároveň ale nechci utéct před otázkou. Omezím se proto na jednu silnou a jednu slabou stránku, které pokládám za patrně vůbec nejdůležitější. Netýkají se výhradně let 2006–2021, kdy jsem Ústav translatologie vedl. Je to spíš takový „evergreen“. V prvním případě navíc zdaleka nejde o nějakou moji zásluhu, nýbrž o výsledek práce celého vedení našeho ústavu stejně jako některých dalších vyučujících.

Profesorka Anna Housková kdysi řekla, že pro studenty univerzity je naprosto klíčové setkávat se s osobnostmi. Ta slova vnímám jako orientační bod, díky němuž člověk neztrácí směr, i když z něho udělají ředitele ústavu. Za silnou stránku pražské translologie proto pokládám fakt, že se nám společnými silami podařilo vytvořit pedagogický sbor, kde působilo a působí, ať už interně, nebo externě, mnoho profesně i lidsky vynikajících osobností.

A co považuji za neúspěch? Na různých fakultních poradách a grémiích, kterých jsem se jako šéf účastnil, jsem měl mnohem důsledněji vysvětlovat, že jsme nejen akademiky, ale také profesně zaměřený obor – a že se to má promítnout do kariérního řádu, do akreditačního řízení atd. Proč jsou renomovaní překladatelé literatury nebo významných evropských dokumentů nuceni do akademických kvalifikací? A proč bychom totéž měli požadovat po špičkových tlumočnicích? Skuteční profesionálové jsou pro výuku překladatelství a tlumočnictví zcela nezbytní. A přece, ať už z pohledu kariérního řádu, nebo akreditací, představují jakési „pěšáky“. Zdá se mi, že tento přístup souvisí s podceňováním univerzitní výuky jako takové. Jak se ve výkazech naší činnosti odráží její kvalita? Hlavní pozornost je upřena k vědeckým publikacím a grantům. Výuka sama zůstává kdesi v pozadí jako něco samozřejmého, což je strašná chyba.

ÚSTAV TRANSLATOLOGIE OD ROKU 2022 PO SOUČASNOST

DR. TOMÁŠE SVOBODY SE PTALA PROF. JANA KRÁLOVÁ

JK: Jako první jsi dosáhl hodnosti Ph.D. v oboru translatoologie. Pak jsi několik let působil jako interní překladatel v Generálním ředitelství pro překlady (DGT) Evropské komise (EK) v Lucemburku. Jaké byly tvé zkušenosti a také důvody pro návrat k akademické práci?

TS: Zkušenost z Lucemburku byla pro mne svým způsobem formující. U EK jsem začal pracovat po několika letech činnosti jako překladatel a korektor na volné noze. Asi jen obtížně si lze představit markantnější rozdíl ve způsobu práce – mezi tzv. svobodným povoláním a zaměstnáním v instituci s ustálenou instituční kulturou, hierarchií a přísnými postupy.

Relativně brzy po zapracování na pozici interní překladatel jsem začal přijímat dodatečné úkoly. Například jsem se více zajímal o technologie v překladu, v českém jazykovém oddělení se u DGT od samého vzniku používal nástroj počítačem podporovaného překladu – nástroj CAT, tehdy to byl Translator's Workbench, první verze tradosu. Na čas jsem se dokonce stal kontaktní osobou pro kolegy, kteří si s tradosem nevěděli rady. Také jsem přijal pozici koordinátora pro oblast dalšího vzdělávání (coordinateur de formation, v žargonu označovanou jako „CoFo“) v českém jazykovém oddělení. To byla výtečná zkušenost, protože jsme se jako skupina těchto CoFo pravidelně scházeli, a to nejen zástupci jazykových oddělení sídlících v Lucemburku, ale i v Bruselu; byla to tedy jednání s pestrým mezinárodním složením, jakási Evropská unie „v malém“. A v neposlední řadě jsem se částečně podílel na aktualizaci hlavních pravidel pro překladatele textů vznikajících u evropských orgánů a institucí – příručky nazvané *Pravidla pro jednotnou úpravu dokumentů*.

Z těchto aktivit je patrné, že jsem po určité době od zapracování začal vyhledávat dodatečné činnosti kromě samotného překládání, scházel mi totiž onen přesah a reflexe nad rámec praktické činnosti, které jsou vlastní akademickému prostředí. Po dobu zaměstnání u EK jsem neztratil kontakt s Ústavem translatoologie (ÚTRL). Na pozvání tehdejší ředitelky, dr. Zuzany Jettmarové, jsem pro studenty měl zvanou přednášku o práci překladatele v institucích anebo jsem jako CoFo pozval jednoho vyučujícího do DGT, aby vedl školení pro české překladatele v Lucemburku.

Po třech letech mi skončila u Komise interní smlouva, a protože jsem pro další výběrová řízení nebyl dostatečně motivovaný, vrátili jsme se s rodinou zpět do Prahy a pro mne to byl návrat do akademického prostředí. Instituční kontext jsem navíc neopouštěl úplně – pracoval jsem pak ještě několik let příležitostně jako externí překladatel pro Evropskou centrální

banku ve Frankfurtu nad Mohanem a ve své další překladatelské činnosti na volné noze jsem se kromě jiného zaměřoval na texty s problematikou EU.

Do funkce jsi nastoupil teprve nedávno; přesto – jak hodláš ve svém pedagogickém, vědeckém i manažerském působení využít své dosavadní profesní zkušenosti?

Propojení praxe a její reflexe si ve své činnosti v ústavu nesu s sebou od počátku. Už ve svých prvních překladatelských seminářích (jako doktorand jsem měl například volitelný seminář Překlady společenskovědních textů) jsem používal texty a poznatky ze své překladatelské praxe. Totéž platí nyní, kdy kromě jiných vyučuji předmět *Překlad pro mezinárodní instituce*, zaměřený na překlady pro EU, nebo *Profesní návyky v překladatelské praxi*.

Ve vědecké a publikační oblasti mě instituční zkušenost výrazně ovlivnila při zaměření části vědeckého zájmu na tzv. institucionální překlad, včetně problematiky překladatelských příruček a tzv. styleguidů.

Pokud jde o rovinu manažerskou, je zde užitečná zkušenost toho, jaký manažerský styl používali mí nadřízení v předešlých zaměstnáních – kromě institucí EU a práce v ÚTRL to byla například i jedna pražská překladatelská agentura. V nejrůznějších rolích jsem se pak účastnil bezpočtu schůzek a schůzí na nejrůznější úrovni (zde bych připomněl i své členství v Radě mezinárodní sítě European Master's in Translation – EMT), což je také vydatná zkušenost pro způsob, jakým vedu schůze ve své současné roli. Mohu také poukázat na svou profesní činnost auditora kvality v oblasti překladu, kterou vykonávám pro Český institut pro akreditaci jako expert pro oblast překladatelských služeb. Jednak mi tato zkušenost pomáhá tříbit si povědomí o kvalitě jako důležité hodnotě v oblasti překladu i vzdělávání, jednak mě tato práce vybavila mnohem větší odolností vůči odbornému žargonu. Normy a texty spojené s technickou normalizací totiž vykazují všechny rysy (často i nešvary) vysoce formalizovaného administrativního či odborného jazyka a pro nezasvěcenou osobu, řekl bych, jsou skoro nesrozumitelné. Díky této zkušenosti mi pak běžný administrativní či právní jazyk připadá zcela průhledný a netrpím nějakou vnitřní zábranou při recepci nebo produkci zpráv či administrativních sdělení. (Mnohem raději si ale vychutnám beletristický text nebo poezii.)

Kterým směrem se bude v nejbližší době, podle tvého názoru i zkušeností, vyvíjet překladatelská profese a jak na to bude reagovat translologie jako vědní obor i výuka překladu a tlumočení?

Často se setkávám s otázkou, zda „roboti nahradí překladatele“. Koncept je to lákavý zejména pro média, ale realita bude jistě složitější. V některých oblastech, jako například u administrativních textů, strojový překlad (SP) práci nepochybně zrychluje, jeho výstupy se ale nesmí přijímat nekriticky. Je nutná pečlivá kontrola výstupů ze strojového překladače, aby se zamezilo nesprávné interpretaci nebo jiným chybám, jako je převod pokynu zákazem, zmatek v odborných termínech, výpustky a podobně.

O ohrožení profese se nejedná, pokud bereme v úvahu skutečně profesionální překladatele, kteří dbají na kvalitu práce: Mají vynikající jazykové znalosti a povědomí o výchozí a cílové kultuře, popřípadě odborné zázemí v oblasti, jíž se týkají jimi překládané texty. Jedním z aspektů, které se podílejí na tom, čemu říkáme kvalitní překlad, je kulturní kompetence. Automatické systémy překládají pouze povrchovou, slovní rovinu. Ke kul-

turní kompetenci překladatele ale patří rozpoznání aluzí a porozumění jim, pochopení „míst nedourčenosti“ – v souhrnu tedy to – jak s oblibou říkám –, co je „napsáno mezi řádky“.

Pokud jde o nástup umělé inteligence, je to podle mého názoru pro překladatelskou profesi celkově spíše dobrá zpráva, protože zadavatelé dříve či později zjistí, že tyto systémy vykazují vysokou míru chybovosti. U skutečně náročných projektů, na kterých závisí reputace daného subjektu, spokojenost zákazníků, či dokonce majetkové či zdravotní dopady, se poučení zadavatelé rádi obrátí na profesionály. Nekritických zastánců strojových překladačů se ptám: Svěříte překladači kupní smlouvu k nemovitosti, automobilu, či závěť? Pošlete do překladače text obsahující popis akviziční strategie, plán marketingové kampaně v rámci konkurenčního boje, přihlášku do výběrového řízení pro velkou zakázku nebo argumentaci k nadcházejícímu soudnímu sporu? A co patentovou přihlášku s popisem nového vynálezu? Tiskovou zprávu s embargoem na uveřejnění, která pojednává o uvedení nového produktu na trh? Politické stanovisko k nějakému citlivému tématu?

Kromě toho již zmíněné a často skloňované „nahrazení stroji“ nehrozí profesionálním poskytovatelům překladových služeb, kteří oproti automatům nabízejí přidanou hodnotu: překlad z needitovatelného zdroje, zachování formátování podle originálu, sjednocení terminologie v textu nebo zohlednění formulačních zvyklostí v dosavadních textech klienta, kontrolu na několika úrovních – během překladu a po něm, korekturu češtiny, typografie, dále styl odpovídající textovému typu atd.¹

Druhá část položené otázky se týká možné reakce na daný vývoj ze strany translologie jako vědního oboru. Již nyní jsme svědky silného zájmu o etický aspekt těchto technologií. Běžní uživatelé, zadavatelé překladů, ale často ani sami překladatelé si neuvědomují, že využíváním bezplatně dostupných překladačů dávají jejich provozovateli svolení k dalšímu využívání textu, který do systému nahrávají. Etické aspekty jsou dále přítomné v otázce (ne)preferování výstupů ze SP (tzv. MT priming), genderově nevyvážených automatických překladů, ale i energetické náročnosti a uhlíkové stopě těchto systémů. Zkoumá se kvalita SP, různé aspekty posteditace atd. K tomu všemu již dnes existují různé výzkumy a další budou nepochybně následovat, protože jazykových dvojic a kontextů pro takové výzkumy je velké množství.

Pokud jde o vliv na výuku překladu a tlumočení, lze připomenout, že ÚTRL již řadu let nabízí předměty týkající se technologií v překladu jako povinné v bakalářském i v magisterském studiu. I v oblasti tlumočení jsou studenti seznamováni s nejnovějším technologickým vývojem. V překladově zaměřených předmětech se studenti v bakalářském stupni studia dozvídají o tom, že existují technologie počítačem podporovaného překladu (nástroje CAT), o strojovém překladu ví, ale seznamují se s jeho specifiky, experimentují s ním. Učí se tzv. posteditaci, kdy se strojem předpřeložený text pečlivě kontroluje vůči originálu, aby se zajistilo, že nějaká informace neunikla, nebyla přidána nebo že sdělení originálu byla správně přenesena a že čeština (nebo jiný cílový jazyk) v překladu je na odpovídající úrovni. V magisterském studiu přidáváme ještě aspekt

¹ Pokud jde o další souvislosti problematiky, o aspekty kulturní, politické či širěji technické nebo filozofické, dovolím si odkázat na svůj článek *No linguistic borders ahead? Looking beyond the knocked-down language barrier* z roku 2017 nebo *The state of the (trade and) art in translation: PEMT automation, MT, and the future* z roku 2018 a další.

lokalizace a více se zabýváme problematikou posteditace SP. Posteditace se pak procvičuje ještě i jazykově specificky v překladatelských seminářích neliterárního překladu.

Do budoucna bych do výuky rád zařadil programování vlastních strojových překladačů. Nepochybně bude problematika technologií ve studijním plánu zastoupená ještě o něco více než nyní. Ve výuce tradičně vedeme budoucí absolventy k tomu, aby chápali překlad a tlumočení v širších souvislostech – z hlediska kulturní komunikace, v kontextu národní literatury, kultury, jejich dějin atd. To se projevuje i v souvislosti s technologiemi: Budoucí překladatelé budou více konzultanty, budou tedy asi méně překládat a více nastavovat systémy a poskytovat poradenství zadavateli (třeba zda a jaký překladač zvolit, jak vyvážit funkce překladové paměti a SP, jaká jsou rizika, jaké dodatečné funkce – tzv. plug-iny – použít apod.). To ve výuce technologií zohledňuji už nyní. Technologie ale zasahují i do širšího pracovního postupu překladatelů. Ostatně, podíváme-li se na tzv. kompetenční rámec sítě EMT, obsahuje pět hlavních skupin kompetencí, přičemž skupina zahrnující překladatelské kompetence je jen jedna z nich. Dalšími jsou třeba *Service Provision, Personal and interpersonal* a podobně. Překlad v užším slova smyslu je tedy jenom jednou částí profesionálního výkonu a do budoucna chceme ve výuce další aspekty takového procesu akcentovat ještě více než dosud, třeba projektové řízení a pracovní postupy (workflow) v oblasti překladu.

Co považuješ za největší úspěch svého dosavadního působení a co považuješ za své budoucí úkoly?

Od mého nástupu do funkce brzy uběhne jeden a půl roku. Za tu dobu se, myslím, již leccos podařilo. Zmíním zde věci, na nichž jsem se přímo a podstatně podílel, nebudu vyjmenovávat další (četné) aktivity ústavu. Pokud jde o internacionalizaci, loni v říjnu jsme hostili mezinárodní konferenci EMT za účasti cca 55 delegátů prezenčně a dalších více než 50 účastníků online (viz článek v časopisu *Tlumočení a překlad – zima 2022* – a rovněž článek M. Mikhailova v tomto čísle *AUC*). Úspěšně pokračuje náš studijní program *double degree* s Univerzitou v Lipsku, nebo naše zapojení do sítě EMT. V oblasti projektové činnosti se mi podařilo zapojit ústav do tříletého projektu *Národní plán obnovy*, koordinoval jsem žádost o velký mezinárodní grant s prestižním konsorciem, včetně univerzit zastoupených v iniciativě 4EU+. Ve vestibulu ÚTRL jsme uspořádali výstavu k životu a dílu Jiřího Levého. Prohloubila se spolupráce ÚTRL s praxí – Jednotou tlumočnicků a překladatelů či Pražskou kanceláří DGT EK. Zajistil jsem školení pro kolegy a kolegyně v oblasti nástrojů CAT, inovujeme výuku, setkáváme se s kolegy a kolegyněmi, diskutujeme o SP, posteditaci a chatbotech.

Z výše uvedeného by ale nic nebylo možné bez zapojení a intenzivní práce kolegů a kolegyně z ústavu, za což jim patří veliký dík.

Na letošek plánujeme kolokvium k 60. výročí oboru, na to se velmi těším. Dlouhodobým úkolem zůstává postupně zlepšovat odměňování akademických pracovníků. A jinak za svůj úkol do budoucna považuji provést ústav rozbouřenými vodami nejistoty v humanitních oborech (jsem ale optimista a jsem přesvědčen o nezastupitelnosti našeho ústavu a studijních programů, které zajišťujeme), dále nižších počtů uchazečů (dokud na univerzity nedorazí aktuálně silné ročníky ze středních škol), skepse spojené s výhledy našeho oboru tváří v tvář zdánlivé kvalitě strojového překladu (k tomu viz výše) a také

personálního zajištění studijních programů kolegy s potřebnou akademickou hodností (to je běh na dlouhou trať).

Celkově ale považuji translatologii a překladatelskou a tlumočnickou profesi za velmi perspektivní oblasti bádání a profesní praxe. Fascinace jazyky a možnostmi mezijazykového a mezikulturního zprostředkování tady vždy byla, i nyní je silná, a nepochybně ani do budoucna nevyvymizí. K dorozumění a porozumění, ale i k předávání estetických a dalších hodnot patří víc než jen převádění slov. Lidský jazyk a v něm uložená sdělení mohou nejlépe interpretovat zase jen lidé. A pokud jde o translatologii jako vědu, její pole působnosti – zkoumání překladů a tlumočení – je téměř bezbřehé. S každým novým poznatkem se vynořují nové otázky. Jejich reflexe si vyžádá ještě mnoho lidského úsilí. Máme se na co těšit – v tom nejlepším slova smyslu.

Publikace *Changing Paradigms and Approaches in Interpreter Training* je výsledkem spolupráce rady autorů působících v oblasti výuky tlumočení na několika středoevropských univerzitách. Pavol Šveda¹ společně s kolegy zpracovali přehled historie a současného stavu výuky tlumočení v těžko definovatelném regionu střední Evropy, se zvláštním zaměřením na komunitní tlumočení, kterému byla po dlouhou dobu ve vzdělávání věnována menší pozornost než tlumočení konferenčnímu. Jedná se o první takovou publikaci, která vychází v angličtině, věnuje se střední Evropě a o jejíž vznik se zasloužil právě Šveda v roli editora. Jednotlivé statě se dotýkají změn způsobených vstupem těchto zemí do Evropské unie, uprchlické krize v roce 2015, ale také rozvoje technologií, který těsně před odevzdáním publikace do tisku ještě urychlil příchod pandemie covid-19. Samo vymezení regionu *střední Evropy* je nelehký úkol, protože neexistují zcela jednoznačné definice tohoto pojmu a na tento region tak lze nahlížet různě z hlediska historického, kulturního či politického. Vývoj ve střední Evropě byl silně ovlivněn politickými změnami po druhé světové válce, kdy došlo k izolaci vědecké a tlumočnické komunity od jejich západních sousedů, ale také například od Rakouska, které geograficky do střední Evropy rovněž patří.

Publikace obsahuje celkem třináct statí rozdělených do dvou hlavních částí. První část se věnuje průběžnému vývoji studijních programů tlumočení, od počátků profesionalizace výuky přes postupný rozvoj osnov ovlivněný jak politickými a kulturními faktory (vstup do Evropské unie, migrační krize), tak konkrétnějšími zásahy do vzdělávacího systému, jakým bylo přizpůsobování se výsledkům Boloňského procesu. Druhá, kratší část publikace se zaměřuje na to, jak motivovat studenty tlumočení s využitím nástrojů sebehodnocení, jak souvisejí kognitivní schopnosti a charakterové vlastnosti s tlumočnickým výkonem, a jaké existuje spojení mezi motivací studentů a kvalitou jejich tlumočení.

V první kapitole první části, která má současně sloužit jako úvod do tématu, Šveda a Djovčoš nabízejí přehled současného stavu výuky tlumočení ve střední Evropě, kterou se v první části snaží definovat pro účely této publikace na základě historických, kulturních, politických, sociologických a jazykových podobností. Následující kapitoly pak představují výuku tlumočení v České republice, Maďarsku, Polsku, Rakousku, Slovensku a Slovinsku se zaměřením na současnou strukturu programů, vyučované jazyky, počty studentů a spolupráci s odbornými organizacemi a ostatními vzdělávacími institucemi (např. v rámci konsorcia EMCI – European Masters of Conference Interpreting). Autoři také zdůrazňují, že vzhledem k tomu, s jak „malými“ jazyky tlumočníci ve střední Evropě pracují, je prakticky nezbytné používat *retour* (Šveda, Čenková), tedy tlumočit i do cizího jazyka, což není v západní Evropě obvyklé. Tomuto faktu se musí logicky přizpůsobit i výuka tlumočení. Zmíněny jsou i politické změny, které nevyhnutelně vedly k transformaci jazykového trhu, a tudíž k nutnosti přizpůsobit i celé studijní programy. Mezi takovými změnami jmenují autoři například pád Berlínské zdi, vstup zemí do Evropské unie, migrační krizi a pandemii covid-19. Tyto fenomény jsou více či méně zmiňované

¹ Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislavě.

i v následujících kapitolách. Šveda a Tužínská se dále soustřeďují na komunitní tlumočení a jeho vnímání širokou veřejností, převážně ve spojitosti s migrační krizí, která Evropu zasáhla v roce 2015. Pro země bývalého sovětského bloku tak šlo o první příležitost, kdy musely přehodnotit svůj přístup k migraci. Tužínská zdůrazňuje, že v případě zmínovaných zemí se jednalo o krizi spíše imaginární; ačkoli byli migranti často skloňovaným tématem v médiích a veřejném diskurzu, jejich reálný počet na území Slovenska (a České republiky) nedosahoval ani statistik mediálně méně známých migračních přílivů. Autoři dále diskutují motivaci postsovětských států, neochotu přijímat migranty související s *jinakostí* (otherness) příchozích a se snahou o vytvoření si vlastní národní identity. Všechny tyto faktory ovlivnily to, jak je nahlíženo na komunitní tlumočení (při němž se často, ale ne výhradně, pracuje právě s uprchlíky).

Následujících sedm kapitol podává přehled vývoje výuky tlumočení v daných zemích a na konkrétních vysokých školách a popisuje současný stav. Pochhäcker se věnuje situaci v Rakousku, konkrétně na univerzitách ve Vídni a ve Štýrském Hradci, od začátku vzdělávání tlumočnicků ve druhé polovině čtyřicátých let a následné změny studijních programů v sedmdesátých letech, kdy bylo studentům umožněno si po absolvování společného základu vybrat mezi tlumočením a překladem. V devadesátých letech pak vznikaly další koncepty a modely v novém politickém prostředí a výuka tlumočení a překladu se o něco více distancovala od prostého získávání lingvistických kompetencí. Výuku tlumočení dále ovlivnil Boloňský systém, který vedl k rozdělení vysokoškolského studia na bakalářské a magisterské studijní programy (nejen v Rakousku). Po roce 2004 se proměnily požadavky na jazyky tlumočené konferenčně (s přistoupením nových zemí do EU) a v roce 2015 pak tlumočnický trh ovlivnila zvýšená poptávka po komunitním tlumočení v souvislosti s migrační krizí. V současné době se univerzity učí přizpůsobit se sociokulturnímu vývoji a stále při výuce využívají vzdáleného přístupu a tlumočení online.

Na paralely ve vývoji konferenčního tlumočení a tlumočení pro neslyšící na Univerzitě ve Štýrském Hradci se zaměřila Stachl-Peierová, která identifikovala společné body přínosné pro výuku obou typů tlumočení. V další kapitole Biernacka seznamuje čtenáře se strukturou magisterských a postgraduálních studijních oborů tlumočnictví na Univerzitě ve Varšavě. Zaměřuje se zejména na *blended learning* a jeho možnosti a využití při výuce dvou specializací, které univerzita nabízí: konferenční a komunitní tlumočení. Horváthová z budapeštské univerzity ELTE (kde až do devadesátých let fungoval jediný program tlumočení a překladu v Maďarsku) popisuje vliv tržních sil na výuku tlumočení (např. vstup Maďarska do EU) a dále také spojení teorie a praxe v doktorandském výzkumu. V sedmé kapitole se Čenková věnuje historické perspektivě a současným trendům ve výuce tlumočení na Univerzitě Karlově, která nabízí specializaci pro konferenční a komunitní tlumočení a také aktivně spolupracuje s celou řadou profesních organizací (např. Jednota tlumočnicků a překladatelů, Asociace konferenčních tlumočnicků, Komora soudních tlumočnicků), evropskými institucemi a jejich ředitelstvími (DG SCIC, DG LINC), neziskovými organizacemi a dalšími univerzitami, převážně v rámci EMCI. Štefková z Univerzity Komenského v Bratislavě analyzuje situaci komunitního tlumočení na Slovensku, které je v posledních letech žádoucí pro stále se zvyšující počet cizích jazyků (ukrajinština, rumunština, bulharština, ruština, srbština, korejština, ale také somálština, kurdština či tibetština). Zmiňuje také certifikaci soudních tlumočnicků, jejíž požadavky hodnotí jako nedostatečné, protože se certifikační zkoušky soustřeďují výhradně na

jazykovou připravenost a v minimální míře na konsekutivní tlumočení, aniž by uchažeči museli podstoupit jiný druh tlumočnického výcvik, takže jsou často nepřipraveni na širokou škálu tlumočnických situací, se kterými se při výkonu profese mohou setkat. V poslední kapitole první části Pokornová a Južničová z Univerzity v Lublani s pomocí dvou průzkumů analyzují, jak výuka tlumočení v Slovinsku reaguje na požadavky trhu. Zaměřily se na komunitní tlumočení v oblasti zdravotnictví a na jazykové kombinace soudních tlumočnicků.

Druhá část publikace je věnovaná motivaci studentů tlumočení a jejímu vlivu na výkon. Hodáková z Univerzity Konstantina Filozofa v Nitře zkoumala, jak výkon studentů tlumočení ovlivňují jejich kognitivní schopnosti a také charakterové vlastnosti. Potvrzuje tak souvislost mezi *produktivním stresem*, vyšší motivovaností studentů a jejich výkonem. Melicherčíková a Dove na základě studie provedené na Univerzitě Mateja Bela v Banské Bystrici zkoumali vztah mezi motivací studentů a tlumočnickým výkonem. Tato studie je poměrně unikátní, protože ačkoli existují další studie zabývající se motivací (Bontempo a Napier 2009; Shaw 2011; Timarová a Salaets 2011), nezkoumají její vliv na výkon. V poslední kapitole této části Mračková Vavroušová a Mraček popisují koncept *sebereflektivních deníků*, do kterých si studenti zapisují komentáře ke svým výkonům, mají možnost je sdílet s vyučujícími a pravidelně se k zápisům vracet, a zlepšovat tak s pomocí sebereflexe vlastní tlumočení. Autoři zpracovali případovou studii, kdy využili sebereflektivní deníky studentů bakalářského programu mezikulturní komunikace na Univerzitě Karlově, tedy studentů, kteří začínají s konsekutivním tlumočením. Jelikož je mezikulturní komunikace programem sdružujícím jak tlumočení, tak překlad, mnozí z respondentů se připravují na překladatelskou specializaci a tlumočnické předměty považují za extrémně náročné či stresující. Studie prokázala, že sebereflektivní deníky mohou sloužit jako důležitý pedagogický nástroj a způsob rozvoje sebereflexe.

Pavol Šveda v závěru shrnuje historické i současné aspekty výuky tlumočení ve střední Evropě, od první a druhé světové války přes pád komunismu až po vstup středoevropských zemí do Evropské unie a migrační krizi, tedy faktory, které významně ovlivnily tlumočnický trh a s ním samotnou výuku tlumočení. Po pádu komunismu se musela transformovat celá ekonomika a s ní i trh s tlumočením. Univerzitám tak připadnul náročný úkol aktualizovat studijní programy tak, aby odpovídaly nové realitě a zvýšené poptávce po jazykových službách, jak z hlediska množství zakázek, tak počtu tlumočených jazyků. Tento směr významně podporovala také Evropská unie a její tlumočnické služby (např. DG SCIC, DG LINC). Tato podpora byla a je i v jejich zájmu – s přistoupením středoevropských zemí do EU bylo nutné připravit a zaměstnat vysoké počty tlumočnicků pro nové jazyky. Jen mezi lety 2004 a 2007 se z nově přistoupivších středoevropských zemí (čeština, maďarština, polština, slovenština, slovinština) akreditovalo pro tlumočení pro EU na 169 nových tlumočnicků. Mezi lety 2016 a 2020 se pro srovnání pro tytéž jazyky akreditovalo již pouze 17 osob. Tlumočnický trh následně v roce 2020 výrazně zasáhla pandemie covid-19, která vedla k rušení řady zakázek a k přesunu mnoha tlumočených akcí do online prostoru, což zásadně ovlivnilo i samotnou výuku tlumočení a přípravu budoucích tlumočnicků. Vyučující i studenti se zvládli přizpůsobit novým technologiím především při výuce tlumočení a lze tedy konstatovat, že po sociálním obratu na trhu tlumočení, kdy na významu stále více získává i komunitní tlumočení, přichází i obrat technologický.

Publikace poskytuje ucelený přehled o vývoji a současnosti výuky tlumočení v zemích střední Evropy a poukazuje jak na její nedostatky, tak na její možnosti a příležitosti. Autoři čerpají z vlastních zkušeností a empirických studií a nabízí tak zajímavý vhled do problematiky.

Mgr. Veronika Trusová

doktorandka Ústav translatologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha

veronika.s.trusova@gmail.com

doi: 10.14712/24646830.2023.29

Translator Trainers' Meeting in the Heart of the Golden Prague

1. EMT and translator training

The European Masters' in Translation is a European network of university programmes in the field of Translation Studies. The network was launched in 2009 under the auspices of the Directorate-General for Translation of the European Commission (DGT). The idea of the community is to provide cooperation and exchange of ideas between experts on the translation profession around Europe. The members are selected every five years by an expert committee after meticulous reviewing process, the current members also have to re-apply to the network every five years and justify that they still meet the selection criteria. The network is expanding and includes currently 68 programmes from the universities of the EU and non-EU states (Switzerland and Lebanon).¹ The EMT Board shapes and oversees the activities of the EMT network, which are mainly carried out in the EMT working groups. The whole network meets twice a year. During the last decade the Spring meetings have been held in Brussels at DGT, online and/or in hybrid format, and the Autumn meeting at one of the member Universities. The Autumn meeting of 2022 was held at the Institute of Translation Studies of the Charles University in Prague on the 20–21 of October.

In fact, the meeting began a day before, on the 19th of October. Most representatives of the programmes had already arrived in Prague and met at an informal get together in the building of the Institute of Translation Studies. The guests had an opportunity to see the facilities of the Institute located in a historical baroque building (the Network meeting itself took place in the building of the Faculty of Arts) and to realise that indeed it would be difficult to find a more suitable place for a meeting of translator trainers. The Institute was one of the first centres where the new discipline was fostered. The director of the Institute Tomáš Svoboda and other professors and researchers introduced the almost 60 years long history of the activities of the institution and its role in promoting the translator's profession. The teaching and research at the Institute are closely connected with the work of one of the founders of Translation Studies, Jiří Levý. The guests visited an exhibition devoted to the life and heritage of this outstanding scholar.

EMT Network meetings are two-day events. The first day is the day of the official meeting and the agenda is devoted to the collaboration of the Network and the DGT. On the second day a colloquium is organised. The topic of the colloquium is connected with the areas of expertise of the hosting organisation but also is in the scope of the interests of the Network. All in all, the meeting and the colloquium are an important event for the academics from the EMT universities, local translator trainers and stakeholders of all kinds. The Prague Network Meeting was the second EMT meeting to be organised as a hybrid event: some of the members participated online.

¹ There were 81 members accepted in 2019, but regrettably the 13 members from the U.K. had to leave the network due to the Brexit processes. They could not take part in the network together with other programmes from non-EU countries because UK was no longer among eligible countries (EU, EFTA, EEA, neighbourhood policy or Erasmus+ country).

2. EMT Network Meeting in Prague

The meeting started with the welcome words by Vice-Rector of Charles University **Markéta Krížová**, Head of the Commission Representation in Prague **Monika Ladmanová**, and acting Director-General of DGT **Christos Ellinides**.

The opening was followed by the **eMT challenge Award Ceremony**. The eMT challenge was a competition between the students of EMT programmes on evaluation of MT systems.² The three winners received the awards at the EMT Meeting. They were Mimosa Järvenkylä (University of Turku, Finland), Sonora Bogdanova (Ventspils University of Applied Sciences, Latvia), and Martina Cocconcelli (University of Bologna, Italy).

Adriano Ferraresi (University of Bologna, Italy) spoke in his presentation about the perceived gap between the knowledge and skills acquired at universities and those required by the labour market. The purpose of an Erasmus+ project UPSKILLS is to study the current needs of the market and make suggestions for updating the university curricula.³ The technological skills are becoming more and more important. Prices for basic translation services keep plummeting, and at the same time other language services become more remunerative due to low availability of adequately skilled resources. A corpus-based analysis of job ads was performed. The skills often mentioned in the ads were data collecting and analysis, annotation, building language models, testing tools performance, performing quality control, ensuring consistency of localizations, etc. The new professions required by the market are language data analyst, language data scientist, language data manager and language project manager.

Oliver Czulo (University of Leipzig, Germany) and **Victor Venema** (University of Bonn, Germany) told about the Translate Science project. The purpose of the project is to make scientific publications (books, theses, articles, abstracts, titles, etc.) in languages other than English more accessible, and this is done by means of volunteer and crowd-sourcing activities.⁴ Translations help science by making results of research available to scientists around the world and at the same time translations improve the impact of science by providing access for the people interested. Translations done by professionals and non-professionals are shared via the website of the project. Participants can take part in translating and/or in quality control.

Jeroen Aspeslagh (DGT) spoke about editing at the DGT. The main task of the Editing Unit is to ensure transparent and clear language in the documents. At the moment, the work is done by 18 English editors and one workflow coordinator. In 2021 the unit edited 31,000 pages. The documents to edit are of various kinds: policy documents, reports, speeches, minutes, brochures, etc. The Unit is interested in collaboration with EMT universities: Blue Book traineeships and virtual collaboration.

In her talk **Věra Kloudová** (Charles University, Czech Republic) spoke about using corpora, translation tools and technologies in the M.A. and Ph.D. theses at the Institute of Translation Studies. She stated that corpus-based research and translation technologies still do not occupy the attention they deserve. Corpus-based theses usually belong to the

² https://commission.europa.eu/resources-partners/european-masters-translation-emt/2022-emt-challenge_en (access: 1. 6. 2023)

³ <https://upskillsproject.eu/> (access: 1. 6. 2023)

⁴ <https://translatescience.org/> (access: 1. 6. 2023)

field of comparative studies or translation universals. The influence of CAT tools and MT on translation process and output is another topic covered in M.A. theses at the Institute.

Kalle Konttinen's (University of Turku, Finland) presentation (delivered by Leena Salmi) was devoted to translation company simulation in translator training (Konttinen 2022). The course *Multilingual translation workshop* is part of the curriculum of the Multilingual Translation Studies degree programme at the University of Turku since 2015. A longitudinal monitoring of students' progress and achievements has been performed (surveys, essays). The research combines quantitative and qualitative methods. The study thus promotes the working life component in the translator training.

Tomáš Duběda (Charles University, Czech Republic) demonstrated the importance of teaching translation into the second language, the L2 translation. In the present-day university curricula the courses in translation into native language clearly dominate in spite of the fact that the demand for translation into English is growing and the numbers of English-speaking translators are not sufficient. The speaker stressed that the existing myth on the 'impossibility' of translating into a non-native language should be confronted.

Ingemar Strandvik (DGT) invited the EMT universities to take part in the research project *Evaluation of eTranslation output on multilingual platforms*.

Leena Salmi (University of Turku, Finland) together with **Nicolas Froeliger** (Paris 7, France) and **Alexandra Krause** (University of Vienna, Austria) presented the results of an EMT competence survey distributed in summer 2021 to translators working for the public sector. The survey showed that the typical tasks of the respondents were translation (95,1%), bilingual editing (73,3%), proofreading (47,8%), and MT post-editing (40%). The highest rated competence was complying with deadlines, instructions and specifications. The lowest rated competence was approaching existing clients and finding new clients. The respondents considered important the following competences. Translation: implement the instructions, style guides, or conventions relevant to a particular translation; translate general and domain-specific material, producing a 'fit for purpose' translation. Technology: make effective use of search engines, corpus-based tools, text analysis tools as well as CAT tools; use the most relevant IT applications, including the full range of software, adapt rapidly to new tools and IT resources. Personal: plan and manage time, stress and workload. Service provision: complying with professional ethical codes and standards and networking with other translators and language providers. The detailed results of the survey are available in Froeliger et al (2023) and Svoboda & Sosoni (2023).

Mikhail Mikhailov (Tampere University, Finland) presented the results of his survey of using corpora in translator training (Mikhailov 2022). Most of the responses received come from the EMT universities. The survey demonstrated that corpora are still viewed upon as a research instrument, not as a practical tool for writers, translators, and editors. Some of the responses show that the situation starts to change due to the expansion of Sketch Engine, the service that makes collecting and using corpora much less challenging.

Tomáš Svoboda (Charles University, Czech Republic) presented the results of his survey on using MT post-editing in examinations together with, **Sophie Léchaugnette** (University of Lille, France) and **Ralph Krüger** (University of Köln, Germany), who shared good practice in the area.⁵

⁵ Cf. article by Tomáš Svoboda and Šimon Schwarz in this volume.

3. Colloquium 'Translation in a Changing Europe'

The EMT Network meeting was followed by a colloquium organised by the host.

The colloquium started with the welcome words by Vice-Dean for International Relations of the Faculty of Arts **Milan Žonca**, Director for Resources of the DGT **Jörgen Gren**, and Director of the Institute of Translation Studies **Tomáš Svoboda**.

Vanda Obdržálková (Charles University, Czech Republic) delivered a talk on Czech Tradition in Translation Studies, from Czech Structuralism (Prague Linguistic Circle) to Jiří Levý and his influence on developing of the present-day Translation Studies and translator training (see also Obdržálková 2016).

The panel 'Synergies between the academia and local market/network: further cooperation possibilities?' saw a frank conversation between representatives of the academia and stakeholders on how to make the various actors in the translation sector collaborate more efficiently. The panellists were **Michal Chuchút** (Chamber of Court Appointed Interpreters and Translators of the Czech Republic), **Daniel Svoboda** (Association of conference interpreters), **Anežka Charvátová** (Czech Literary Translators' Guild and senior lecturer at the Institute of Translation Studies, Charles University), and **Tomáš Svoboda** (Director of the Institute of Translation Studies, Charles University, also representing Czech Union of Interpreters and Translators on the panel). The discussion showed that there is no real gap between academia and the industry and that synergies are possible, once collaboration and exchange prevail over lack of information and mistrust.

A special topic for discussion was the impact of the war in Ukraine on the translation industry.

Kateryna Bondarenko (Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Ukraine) spoke about the impact of the war on the developing of the translation industry and translator training in Ukraine. She informed the audience on the translator training at the universities of Ukraine (see also Marczak & Bondarenko 2021) and on the changes due to globalisation and development of technologies (CAT tools, digitalisation) and political issues (breaking of relations with Russia, developing relations with EU and USA, the war).

John O'Shea (Chair of FIT Europe) spoke about the actions performed by the FIT (International Federation of Translators) in response to the challenges in the translation industry caused by the war in Ukraine. Translators and interpreters are playing an important role in the work with refugees, translation technology experts are training MT models with Ukrainian language. The language services in Europe were severely affected with the war.

4. Conclusions

The EMT Meeting and Colloquium was an important event for translator trainers and scholars. The colleagues from many universities of Europe could get together for exchange of experiences and ideas. The main concern of the previous EMT Meeting hosted by a university (in Leipzig in 2021) was the impact of the pandemic and remote work. The challenges on the agenda of the Prague Meeting were the integration of machine

translation into the translation process, digitalisation and the related emergence of new profiles and the war in Ukraine. The current situation makes communities like the EMT even more important than they were before the war and the Covid-19 pandemic. The next EMT Network Meeting will be held in October 2023, in Salamanca, Spain.

REFERENCES

- Froeliger, Nicolas – Krause, Alexandra – Salmi, Leena (2023) 'Institutional translation – EMT Competence Framework and beyond', in Tomáš Svoboda, Łucja Biel, Vilelmini Sosoni (eds.), *Institutional Translator Training*, Routledge, 13–29.
- Konttinen, Kalle (2022) *From Competence to self-efficacy: measuring student progress in translation company simulations* [Ph.D. thesis], Annales Universitatis Turkuensis, Turku. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8934-8>.
- Marczak, Mariusz – Bondarenko, Oleksandr (2021) 'Translator education in Poland and Ukraine: does the academia vs industry gap persist?', *The Interpreter and Translator Trainer* 16(1): 115–134.
- Mikhailov, Mikhail (2022) 'Text corpora, professional translators and translator training', *The Interpreter and Translator Trainer* 16(2): 224–246.
- Obdržálková, Vanda (2016) 'Translation as a decision-making process: an application of the model proposed by Jiří Levý to translation into a non-mother tongue', *Mutatis Mutandis* (2): 306–327.
- Svoboda, Tomáš – Sosoni, Vilelmini (2023) 'Institutional translator training in language and translation technologies', in Tomáš Svoboda, Łucja Biel, Vilelmini Sosoni (eds.), *Institutional Translator Training*, Routledge, 73–91.

Mikhail Mikhailov

Professor of Translation Studies (Finnish and Russian)

Faculty of Information Technology and Communication Sciences, Tampere University, Finland

mikhail.mikhailov@tuni.fi

doi: 10.14712/24646830.2023.30

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE
PHILOLOGICA 2/2023

Editoři: Jana Králová

Lukáš Klimeš

Obálku navrhla a graficky upravila Kateřina Řezáčová

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum, Ovocný trh 560/5, 116 36 Praha 1

www.karolinum.cz

Praha 2024

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vytiskla tiskárna Nakladatelství Karolinum

ISSN 0567-8269 (Print)

ISSN 2464-6830 (Online)

MK ČR E 19831

Objednávky přijímá Filozofická fakulta Univerzity Karlovy,

nám. Jan Palacha 2, 116 36 Praha 1

(books@ff.cuni.cz)